T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KADINLARLA İLGİLİ HÜKÜMLERE YAKLAŞIMI AÇISINDAN MERÂĞÎ TEFSİRİ

Danışman
Prof. Dr. Mustafa ŞENTÜRK

Zeynep KAYA DEMİRTAŞ
1198253151

EDİRNE-2022

Tezin Adı: Kadınlarla İlgili Hükümlere Yaklaşımı Açısından Merâğî Tefsiri
Hazırlayan: Zeynep Kaya Demirtaş

ÖZET

Kur'ân-ı Kerîm yeryüzünde insanlara hidayet rehberi olarak gönderilmiş ilahî bir kitaptır. Bu sebeple içerisinde dünyevî ve uhrevî mesajları içeren emirler bulunmaktadır. Allah insan neslini kadın ve erkek cinsinden yaratarak birbirlerine veli olmalarını dilemiştir. Bununla birlikte insanoğlunun yaratılışından bu yana kadın konusu dikkat çeken konuların başında gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de kadınlarla ilgili sayıda azımsanmayacak ayetler bulunmaktadır. Tezimizde Ahmed Mustafa Merâğî'nin et-*Tefsirû'l Merâğî* eseri **Kadınlarla İlgili Hükümlere Yaklaşımı Açısından** ele alınmıştır. Merâğî, ilmî açıdan âyetleri yorumlayarak klasik müfessirlerden farklı bir metot uygulamıştır. Kadının İslam dinindeki ve diğer kadim geleneklerdeki konumu, kadının İslam'da yeri ve kadınlarla ilgili çeşitli meseleler Merâğî'nin görüşleri çerçevesinde ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Kadın, Kur'ân-ı Kerîm, âyetler, Merâğî, yorumlar

Name of the Theis: Meraghi Tafseer in terms of it’s approach to the provisions related to Women

Prepared by: Zeynep Kaya Demirtaş

ABSTRACT

The Qur'an is a divine book that has been sent to people as a guide and contains earthly and otherworldly messages. Allah created the human race as male and female, and wanted them to be guardians of each other. Since the creation of Adam and Eve, the issue of women has been one of the most salient issues. There are verses in the Qur'an about women, whose number cannot be underestimated. In our thesis, Ahmed Mustafa Merâğî's work, et-Tafsirû'l Merâğî, who interprets the verses scientifically and applies a different method from the classical commentators, is discussed in terms of his approach to the provisions about women. The position of women in the religion of Islam and other ancient traditions, the place of women in Islam and various issues related to women have been examined within the framework of Merâğî's commentaries.

Key Words: Women, Holy Qur’an, verses, Meraghi, commentary

ÖN SÖZ

Alemlerin Rabbi olan yüce Allah'a (cc) hamd ve Peygamberimiz Hz. Muhammed'e (sas), ashâbına salât ve selamlar olsun.

İslam'da kadınla ilgili birçok bilimsel çalışma yapılmıştır. Çalışmalarda genel olarak kadının yaratılışı, psikolojik durumu ve İslam hukukundaki yeriyle ilgili faydalı bilgiler verilmiştir. Bu çalışmamızda, İslam'da kadınlarla ilgili hükümlere yaklaşımı açısından *Merâğî Tefsiri*ni inceleyip, kadın konusunda diğer müfessirlerin görüşlerine de yer vererek konuyu zenginleştirmeye çalıştık. Çalışmamızda, Merâğî'nin konulara yaklaşımı ve düşünceleri kavramlar açısından değerlendirilmiş ve aktarılmıştır. Merâğî, tefsir metodunda geleneksel açıklamalar ve hadislere önemli ölçüde yer verirken fıkıh âlimleri, sahabeler ve Cahiliye şiirlerinden de örnekler vermiştir. Konuların içeriğine istinaden modern tıbbî verilerden de yararlanmıştır.

Araştırmanın amacı; kadınlarla ilgili hükümlere yaklaşımı açısından Merâğî Tefsirini değerlendirmek, kadınlarla ilgili hükümleri bütünsel açıdan incelemek, aynı âyetlerde geçen hükümleri tefsirimiz ve klasik dönem tefsirleri ile karşılaştırmak ve müfessirlerin görüşleri çerçevesinde bugüne göre bir değişiklik olup olmadığını ortaya koymaktır.

Çalışmamız giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın *Giriş Bölümü*'nde araştırmanın konusu, amacı, kapsamı, yöntem ve kaynakları açıklanmıştır.

Birinci Bölüm'de İslam öncesi bazı medeniyetler ve İslam'da kadın konusu ele alınmıştır. Buna göre Kitab-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerîm'de kadının durumu, tarihte kadının sosyal ve hukuki konumu incelenmiştir. Kadın konusunda yazılmış müstakil eserlere; bildiriler, doktora çalışmaları, akademik çalışmalara ve bu alanda yazılmış tezlere müracaat ettik.

İkinci Bölüm, Merâğî Tefsiri'nde Kadınlara özgü durumlar; hayız, nifâs, istihâze alt başlıkları ve tesettür konusu ele alınmıştır. Hz. Peygamber'in tavsiye ve sözleri ile konu örneklendirilmeye çalışılmıştır.

*Üçüncü Bölüm'*de evlilik; nikâh ve çeşitli konuda meselelerin kadınlarla ilgili hukukî hükümleri Merâğî Tefsiri ve Klasik dönem tefsirleri açısından değerlendirilmiştir.

Dördüncü Bölüm'de, kadınlarla ilgili ahlakî hükümler ele alınmış olup temel

ahlâk ilkeleri ve Kur'ân-ı Kerîm'de geçen iyi-kötü kadın örnekleri ile konu irdelenmiştir.

Kadının İslam hukukundaki yeriyle ilgili çalışmalarda Modern tefsir ve bu arada Merâğî tefsirindeki kadınlara dair düşünceler ihmal edilmiştir. Biz bu çalışmamızla Merâğî'nin kadının İslam hukukundaki yeriyle ilgili düşüncelerini metinlere dayalı olarak ortaya koymakla bu ihmali telafi ettiğimizi düşünüyoruz.

Konunun seçilmesinde, kaynakların tespitinde ve yorumlanmasında daima yardımlarını gördüğüm danışmanım Prof. Dr. Mustafa Şentürk başta olmak üzere Yüksek Lisans derslerim boyunca değerli bilgileriyle yol gösteren bölüm hocalarıma ayrıca çalışmalarım boyunca beni destekleyen eşim Ethem Demirtaş ve çalışmamı bitirmemde sabırla yardımcı olan çocuklarım Muhammed Recep ve İbrahim Kerem'e teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET…….....I

ABSTRACT……..…….....I

ÖNSÖZ.....II

İÇİNDEKİLER.....IV

KISALTMALAR…….....VII

GİRİŞ 1

I. Araştırmanın Konusu, Amacı, Kapsamı, Yöntemi ve Kaynakları.....1

I. BÖLÜM

İSLÂM ÖNCESİ BAZI MEDENİYETLERDE VE İSLÂM'DA KADIN

1. 1. Kadının Yaratılışı……4

1. 1. 1. Kitab-ı Mukaddes'e Göre Kadın'ın Yaratılışı ……..……..4

1. 1. 2. Kur'an-ı Kerîm'e Göre Kadının Yaratılışı ……...…5

1. 2. İslâm Öncesi Bazı Medeniyetlerde Kadın…….....…….…13

1. 3. Câhiliye Döneminde Kadın……....16

1. 4. İslâm'da Kadın…… …….....19

1. 4. 1. Cinsiyet Statüleri Açısından Kadın …….....20

a) Kadınlık ve Erkeklik…….....20

b) Karılık ve Kocalık……..…….....21

c) Annelik ve Babalık……..……..... 29

II. BÖLÜM

MERÂĞÎ TEFSİRİNDE İBÂDET HÜKÜMLERİ AÇISINDAN KADINLARA ÖZGÜ DURUMLAR

2. 1. Kadınlara/Kadınlığa Özgü Durumlar

2. 1. 1. Hayız/Âdet……36

2. 1. 2. Nifas/Lohusalık……..…...40

2. 1. 3. İstihâze/Hastalık Kanı…….....…….…41

2. 2. Kadınların Örtünmesi……..….....……42

2. 2. 1. Hımâr/Baş örtüsü……..……44

2. 2. 2. Cilbâb/Dış örtüsü……..…47

III. BÖLÜM

MERÂĞÎ TEFSİRİNDE KADINLARLA İLGİLİ HUKUKÎ HÜKÜMLER

3. 1. Evlilik/Nikâh ile İlgili Hükümler…….....51

3. 1. 1. Nikâh Öncesi Durumları …….....54

3. 1. 2. Mehir…….....54

3. 1. 3. Nikâh…….....62

a) Taaddüd-i Zevcât/Birden Fazla Kadınla Evlenme……62

b) Kadının Gayr-i Müslim ile Evlenme (me)si……66

3. 2. Çeşitli Konularda Kadın…….....71

3.2.1. Kadın ile İlgili Miras Hükümleri.....71

3. 2. 2. Kadının Şahitliği Meselesi…….....…….....76

3.2.3. Kadının Yöneticiliği Meselesi…….....78

3.2.4. Kadının Emzirme(me) Sorumluluğu Meselesi.....80

3. 3. Hz. Peygamber'in (sas) Hanımlarına Özel Hükümler ve Bağlayıcılığı…84

IV. BÖLÜM

MERÂĞÎ TEFSİRİNDE KADINLARLA İLGİLİ AHLAKÎ HÜKÜMLER

4. 1. Kur'ân'a Göre Temel Ahlâk İlkeleri…….....92

4. 2. Kur'ân'da İyi ve Kötü Kadın Örnekleri …….....103

4. 3. Kadının Süslenmesi…….....105

4. 4. Kadının Nüşûzü/Kocasına İtaatsizliği…….....107

SONUÇ…….....113

KAYNAKÇA…….....118

KISALTMALAR

as.	: aleyhisselâm
b.	: bin, İbn (Oğlu)
bint.	: kızı
bkz.	: bakınız
bs.	: baskı / basım
c.	: cilt
çev.	: çeviren
d.	: doğumu
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	: editör
Hz.	: hazreti
h.	: hicrî
nşr.	: neşreden
öl.	: ölüm tarihi
ra	: Radıyallahu anh (Allah ondan razı olsun)
r. anhâ	: Radıyallahu anhâ
s.	: sayfa
sas.	: Sallallahû aleyhi ve sellem
sy.	: sayı
ty.	: basım tarihi yok
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
vs.	: vesair(e)

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu, Kapsamı, Amacı, Yöntemi ve Kaynakları

Tezimizin ana konusu kadındır. Kadın konusu Âdem ile Havvâ'nın yaratılışından itibaren dünyada en çok tartışılan konuların başında gelir. Kadının bazı kadim medeniyetlerdeki durumu, günümüzde konumlanan yeri ve olması gereken hak ve hukukları tartışılagelmiştir. Kadınlara özgü durumlar ve onları ilgilendiren fıkıh hükümleri pek çok âlim tarafından araştırma konusu olmuştur. Biz bu çalışmamızda, kadın ile ilgili hususları, geçmişten günümüze tartışılan meseleleri Kur'ân-ı Kerîm'de var olan hükümler ışığında değerlendirmeye çalıştık. Konumuzu Ahmet Mustafa Merâğî'nin *Tefsirû'l-Merâğî* adlı eserini esas alarak inceledik.

Bu çalışmayı yapmaktaki hedefimiz halen tartışma konusu olan kadın ile ilgili hükümleri kadının İslam öncesi-İslam sonrası hukukî ve sosyal durumunu inceleyerek ele almaktır. Bunun yanında İbâdet hükümleri açısından kadınlara özgü durumların neler olduğu; kadınlarla ilgili hukukî ve ahlakî hükümleri, *Merâğî Tefsiri* esas alınarak klasik dönem müfessirleri ile mukayese etmektir.

Merâğî'nin eseri sade bir dille ele alınmış olup dirayet tefsiri niteliğindedir. Merâğî tefsirinin tamamının Türkçe çevirisi bulunmamaktadır. Ancak iki cildinin Türkçeye çevrildiği bilinmektedir[1]. Merâğî Tefsiri'nin Arapça orijinal metni temin edilerek, kadınlarla ilgili hükümleri bildiren âyetler çerçevesinde konuyu ele aldık.

Dört bölümden oluşan çalışmamızın *Birinci bölümünde,* Kitâb-ı Mukaddes'te ve Kur'an-ı Kerîm'de kadının yaratılışını aktarmaya çalıştıktan sonra İslam öncesi bazı medeniyetlerin kadına yaklaşımı ve câhiliye döneminde kadının konumu hakkında kısaca bilgi verdik. Daha sonra cinsiyet statüsü açısından dini, ahlakî ve hukukî açıdan kadının konumunu değerlendirdik.

İkinci bölümünde ise, kadınlara/kadınlığa özgü durumları değerlendirdik. Kadınların hayız, nifâs, istihâze, hımâr, cilbâb kavramlarının hükmî açıklamalarını ele aldık.

*Üçüncü bölüm*ünde, evlilik, nikâh ve çeşitli konularda kadınlarla ilgili

[1] Merâğî Tefsirinin iki cildinin Türkçe çeviri çalışmasını yapan yazar için bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Yavuz, Ali Fikri", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2011, c: 43, s. 351.

hükümleri fıkhî ve hukukî açıdan değerlendirdik.

Dördüncü bölüm, Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan bazı ahlakî kaidelere değindikten sonra Kur'ân-ı Kerîm'de geçen iyi ve kötü kadınlardan bahsettik. Kadının süslenmesi ve kadının kocasına itaatsizliği konusunu Merâğî başta olmak üzere klasik dönem müfessirleri ile mukayeseli bir şekilde değerlendirerek kadınlarla ilgili hükümlere yaklaşımı açısından incelemek çalışmamızın esas gayesi olmuştur.

Kadınlara yönelik hükümleri kapsayan âyet-i kerîmeleri sıraladık. Bunlarla ilgili yapılmış çalışmalara vakıf olmak ve kaynakça oluşturabilmek adına TDV İslam Ansiklopedisi, İsam Tez, Dergi Park, Yök Tez, Hadislerle İslam ve kadın konusunda yazılmış makalelere ulaşabilmek için veri tabanı çevrim içi araştırmalar yapılarak katalog taramaları gerçekleştirdik. Tezimizin Temel kaynağı *Merâğî Tefsiri*dir. Çalışmamıza katkı sağlayan eserler arasında Mukâtil b. Süleyman'ın (150/767) *Tefsîru'l-Kebîr*'i, Taberî'nin (310/923) *Câmiu'l-Beyân*'ı, İmam Mâtürîdî'nin (333/944) *Te'vîlâtü'l-Kur'ân'*ı, Zemâhşerî'nin (538/1144) *el-Keşşâf*'ı, Râzî'nin (606/1210) *Mefâtîhu'l-Gayb*'ı, İbn Kesîr'in (774/1373) *Kur'an-il Azim* çalışmalarını zikredebiliriz. Hadislerine başvurduğumuz temel kaynaklardan Buhârî (256/870) ve Müslim b. Haccac'ın (261/875) *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ'*leri, Nesâî'nin (303/915) *es-Sünen*, Ebû Dâvûd (275/889) *es-Sünen'*i, Tirmizî'nin (279/892)*el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ'*i, İmam Mâlik'in (179/795) *el-Muvaṭṭa* ve İbn Mâce'nin (273/887) es-*Sünen'*i başvuru kaynaklarımız arasında olmuştur.

Ülkemizde ve ülkemiz dışında kadınlarla ilgili yaklaşımları ele alan çalışmalardan da istifade ettik. Ali İhsan Yitik'in *Batıyı Aydınlatan Doğu: Hint kültürü yazıları,* Ali Bardakoğlu vd.nin *Sosyal Hayatta Kadın*, Huriye Martı'nın *Hakları ve Saygınlığıyla İslam'da Kadın,* Sita Agarwal, *Wayback Machine,* Stephan P. Kershaw, *Tanrılar, Canavarlar, Kahramanlar ve Efsanenin Kökeni Yunan Mitolojisi*, çalışmalarından istifade ettiklerimiz arasındadır.

Kadının yaratılması hakkında, İslam'dan önce ve sonra kadınların sosyal ve hukukî durumları hakkında malumat için; Mustafa Şentürk'ün *Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerîm'e göre İlk Günah ve Kadın*, Saffet Köse'nin *Câhiliye Arap Toplumunda Hanımlara Yaptıkları Bazı Haksızlıklar ve İslam'ın Getirdiği Hukuki Düzenlemeler*, Vecdi Akyüz, *Ana Baba (Ebeveyn),* Mustafa Çağrıcı, *Ahlâk* eserleri ayrıca kadınların hayız ve nifâs hallerini konu edinen akademik kaynaklardan da

yararlandık.

Kadınlara ait özgü durumları tafsilatlı bir şekilde ele alabilmek adına, Yunus Keleş'in, *Hayız Hâlinde Olan Kadınların Kur'ân-ı Kerîm'e Dokunması ve Okuması ile İlgili Hükümler* ile ilgili makalesi Birgivî'nin *Zuhru'l-Müteehhilîn* kitabı başvurduğumuz eserler arasındadır.

Kadınların örtünmelerini ele alan Murtaza Mutahhari, *Hicap* kitabı, Muhammed Said, H. Yunus Apaydın'ın, *Tesettür* makalesi ve Mustafa Şentürk, Yavuz Ünal vs. *Din, Gelenek ve Ahlâk Bağlamında Mahremiyet Algıları* Sempozyum bildirileri bulunmaktadır. Bununla birlikte İslam'da miras hükümlerini de ele aldığımız çalışmamızda Ali Bardakoğlu, *Feraiz*, Ahmet Efe, *İslâm Miras Hukukunda Kadın-Erkek Hisselerinin Farklı Oluşu Üzerine Bir Değerlendirme*, Hüseyin Tekin Gökmenoğlu'nun *İslam Hukukunda Mehir*, çalışmalarına başvurduk.

Evlilik ve Taaddüd-i Zevcât konusunda yararlandığımız Kevser Kâmil Ali-Salim Öğüt'ün *Çok Evlilik,* Kadının şahitliği hususunda H. Yunus Apaydın'ın *Şahit* akademik çalışması, kadının yöneticiliği meselesinde Halil İbrahim Acar'ın, *Kur'ân'a Göre Kadın ve Siyaset,* M. Cevat Akşit'in *I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi* ayrıca Kadının emzirme(me) sorumluluğu meselesi Osman Kaşıkçı'nın, *Radâ*, kadının süslenmesi meselesinde Faruk Beşer'in, *Süslenme* , Nüşûz konusunda Hacı Mehmet Günay, *Nüşûz* makaleleri çalışmamızda yer verdiğimiz eserler arasında sayılabilir.

Temel kaynağımız *Tefsirû'l-Merâğî'*nin Arapça olması sebebiyle başucu sözlüğümüz Daru'l-Hadis yayınevinden çıkan Ebu'n-Nasr İsmail Cevherî'nin (400/1009'dan önce) *es-Sihâh'*ını kullandık. Âyetlerin mealleri için Hayrettin Karaman vd. *Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meali'*nden istifade ettik.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM ÖNCESİ BAZI MEDENİYETLERDE VE İSLÂM'DA KADIN

1.1. Kadının Yaratılışı

1. 1. 1. Kitâb-ı Mukaddes'e göre Kadının Yaratılışı

Kadının yaratılışı konusunda Yeni Ahit ve Eski Ahit'e bakıldığında, Eski Ahit'te kadının yaratılışından söz edilir. Yeni Ahit'te ise kadının yaratılışı ile ilgili bilgi verilmez. Bu nedenle burada sadece Eski Ahit'te değinilen hususları aktarmaya çalışacağız.

Kitâb-ı Mukaddes'te, Tekvin bölümünde Yaratılış kitabında dünyanın yaratılması hakkında bilgi verildikten sonra insanoğlunun yaratılışı konusuna değinilir. Tanrı; "*Kendi suretimizde, kendimize benzer insan yaratalım*[2]" "*Denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, evcil hayvanlara, sürüngenlere, yeryüzünün tümüne egemen olsun*[3]*"* diyerek Tekvin'de Yaratış kitabında ifade edildiği üzere, insanı kendi suretinde yaratmıştır. İnsanı da yaratılmış olan tüm varlıkların üzerinde, aklı ve düşünme yeteneğiyle diğer varlıklardan ayıran üstün bir varlık olarak takdim etmiştir[4].

Kitâb-ı Mukaddes'in Yaratılış kitabında kadın ve erkeğin yaratılışı hakkında tafsilatlı bir açıklama bulunmaz. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi insanı yaratan Tanrı'nın kendi suretinde bir varlık yaratması anlatılmaktadır[5]. Tanrı yeryüzünün egemeni olmasını istediği insanı, erkek ve dişiden yarattığını ifade eder[6].

Yaratılış kitabının ikinci bölümde ise Tanrı'nın dünyayı ve içindekilerini altı günde yarattığı ve altıncı günün sonunda yaratmayı bitirdiğinde her şeyin tamam olduğu kanaatine vardığını belirtir[7].

---

[2]"*İncil: Hristiyan Kutsal Kitabı*" (Erişim 09 Şubat 2022), Yaratılış.1:27.
[3]Yaratılış. 1:26.
[4]Mustafa Şentürk, "Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerîm'e Göre İlk Günah ve Kadın", *https://www.islamiarastirmalar.com* (09.02.2022), 33.
[5] Yaratılış. 1:28.
[6] Yaratılış. 1:29.
[7] Yaratılış. 1:3.

Tevrat'ın Yaratılış kitabının ikinci kısmında Rab tarafından, *"Âdem'i topraktan yarattı ve burnuna yaşam soluğu üfledi, böylece Âdem yaşayan bir varlık oldu[8]."* Pasajı'nda Âdem'in yaratılışı ifade edilir.

Âdem'in yaratılışından sonra *kadın*ın yaratılışı anlatılır. "*Âdem'in yalnız kalması uygun değil[9]!"*, "*Rab tanrı Âdem'e derin bir uyku verdi. Âdem uyurken Rab Tanrı onun kaburga kemiklerinden birini alıp yerini etle kapadı. Âdem'den aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaratarak onu Âdem'e getirdi. Âdem, 'İşte, bu benim kemiklerimden alınmış kemik, etimden alınmış ettir.' dedi. 'Ona kadın denilecek, çünkü o adamdan alındı[10]."*

Görüldüğü gibi Eski Ahit'te, Âdem'in (as) yalnız kalmasının iyi olmayacağı[11] yanında bir yardımcısının bulunması gerektiği, bu nedenle *kadın*ın Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı ifade edilmektedir[12].

Yeni Ahit ise *kadın*ın yaratılışından ziyade kadının erkekten yaratıldığını ifade eder. Ayrıca burada kadının erkek için yaratıldığı belirtilir[13]. Eski Ahit'te Yaratılış bölümlerinde kadının yaratılışına değinildiği ancak Yeni Ahit'te kadının yaratılışı hakkında bir malumat verilmediği görülür. Eski Ahit'te kadının erkeğin eğe kemiğinden yaratıldığı dile getirilir. Yeni Ahit'e göre kadının yaratılma sebebi erkeğin var edilmesidir.

1.1.2. Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kadının Yaratılışı

Kadının yaratılışı hususuna değinmeden önce Kur'ân-ı Kerîm'de Havvâ'nın Âdem'in (as) *eş*i olarak zikredilmesi, eşi ile beraber cennete girmeleri ile ilgili aktaran âyetlerden sonra kadının yaratılışı üzerinde durulacaktır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de Âdem'in eşini vurgulayan âyetlerde kadının yaratılışı hususu zikredilmezken; Nisâ Sûresinin ilk âyetinde insanlığın tek bir nefisten ve ondan da erkek ve kadın olarak yaratıldığı belirtilmektedir.

Kadının yaratılışı Kur'ân-ı Kerîm'de tafsilatlı bir şekilde konu edilmez. Ancak insanın yaratılışı üzerinde durulur ve bu konuda çeşitli örnekler verilir. Hz.

---

[8] Yaratılış. 2:7-6.
[9] Yaratılış. 2:18.
[10] Yaratılış. 2:21-23.
[11] Yaratılış. 2:18.
[12] Yaratılış. 2:22.
[13] Korintliler. 1:8-12.

Âdem'in ve insanın yaratılışı teferruatıyla açıklanmakla birlikte, özel olarak kadının yaratılmasından söz edilmez. Ancak Hz. Âdem ile eşinin cennete girmesi[14], orada diledikleri kadar kalmaları ve işaret edilen ağaç hariç dilediklerinden yemelerini bildiren âyette Hz. Âdem'in eşinden söz edilmektedir[15].

Hz. Âdem'in yaratılışından sonra Âdem'in cennete yerleştirildiğini ve yalnız kalması sebebiyle kendisiyle huzur bulması için kaburga kemiğinden Âdem'in eşinin yaratıldığını bildiren görüşler mevcuttur. Bu ifadeyi doğrulamak için Fahreddin er-Râzî (606/1209) *Mefâtihû'l-Gayb* tefsirinde; Süddî (öl.127/745)[16], İbn-i Abbas (ö. 68/687-88)[17] ve İbn-i Mesûd'dan (öl. 32/652-53)[18] ve sahabeden rivâyet edilen sözü nakleder: "Hz. Âdem cennete yerleştirilince orada yalnız kaldı. Yalnızlığını giderebilmek için Cenab-ı Allah ona bir uyku verdi, sol tarafının kaburga kemiklerinden birini alıp yerine et koydu ve o kaburgadan Havvâ validemizi yarattı. Uykudan uyandığında ona kim olduğunu sordu. O, 'Kadın' olduğunu söyledi. Neden yaratıldın? diye sorunca 'Sen bana ısınasın diye yaratıldım' dedi. Melekler ismini sorduklarında 'Havvâ' dedi. Manasını sorduklarında ise 'Canlı bir şeyden yaratılan' cevabını verdi[19]."

Kur'ân-ı Kerîm'de Âdem ve eşinin cennette beraber olmalarını konu edinen âyette şöyle buyurulmaktadır:

" وَقُلْنَا يَا اٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَداً حَيْثُ شِئْتُمَاۖ وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ. /

Ey Âdem! 'Sen ve eşin (Havva) beraberce cennete yerleşin; orada kolaylıkla istediğiniz zaman her yerde cennet nimetlerinden yiyin; için ve şu ağaca yaklaşmayın. Eğer bu ağaçtan yerseniz her ikiniz de kendine kötülük eden zalimlerden olursunuz' dedik[20]*."*

---

[14]el-Bakara 2/35.

[15]el-Bakara 2/36; el-A'râf 7/19.

[16] Müfessir, Tabiî.

[17]Hz. Peygamber'in amcasının oğlu, tefsir ve fıkıh ilimlerinde otorite kabul edilen ve çok hadis rivâyet edenler arasında yer alan sahâbî.

[18]İlk Müslümanlardan ve Kûfe tefsir ve fıkıh mekteplerinin kurucusu.

[19] Fahreddin er-Râzî, *Tefsîrü'l-Kebîr Mefâtihû'l-Gayb*, Darû'l-İhyâ et-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 2010, c:3, s. 450.

[20] *Kur'ân-ı Kerîm açıklamalı meali*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Türk Diyanet Vakfı, 2015), el-Bakara 2/35.

Müfessirlerden Ebû Mansûr Mâtürîdî[21], Bakara Sûresi 35. âyette "…وَزَوْجُكَ / *Zevc…*" kelimesinin karşılığının *Havvâ* olduğunu, '… نَفْسٍ / *Nefs…*' ten kastedilenin *Âdem* olduğunu söylemiştir[22].

Âyeti tefsir eden Merâğî, kadının yaratılışı hususunda, Âdem'in eşini *zevc* kavramıyla ifade eder. Cennetin Allah (cc) tarafından Âdem ve eşine mesken olarak verildiğini belirtir. Âlûsî'nin (öl.1270/1854) *Rûhu'l-Meânî*'sinde de bu konunun belirtildiğini, âyet ile ilgili Hz. Âdem'in (as) ve zürriyetinin yeryüzüne halife olması için yaratıldığını söyler[23]. Merâğî, müfessirlerin Bakara Sûresi 35. âyet ile ilgili görüşlerini iki kısımda özetler. Buna göre eşinin Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılmış olduğunu ve buna Nisâ ve A'râf sûrelerinde geçen âyetlerin[24] delil olarak sunulduğunu belirtir. Ayrıca Ebû Hüreyre'den (ö. 58/678) rivâyet edilen, " اسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ فَإِنَّ الْمَرْأَةَ خُلِقَتْ مِنْ ضِلَعٍ وَإِنَّ أَعْوَجَ شَيْءٍ فِي الضِّلَعِ أَعْلَاهُ فَإِنْ ذَهَبْتَ تُقِيمُهُ كَسَرْتَهُ وَإِنْ تَرَكْتَهُ لَمْ يَزَلْ أَعْوَجَ فَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ / *Kadınlara iyi muamele edin; çünkü kadınlar kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Kaburga kemiğinin en eğri (ve hassas) tarafı üst tarafıdır. Düzeltmeye kalkışırsanız kırarsınız; tamamen terk ederseniz eğri kalır. Kadınlara hayırla muamele edin*[25]." hadisinde kadınların *kaburga kemiklerinden* yaratılmaları sebebiyle kadınlara iyi davranılması gerektiğini belirtir. Ayrıca Tevrat'ta, Tekvin kısmında kadın ve erkek yaratılışının anlatıldığını ifade eder. Merâğî'nin kadının yaratılması hakkındaki görüşü ise yukarıda belirtilen görüşlerden daha farklıdır. Merâğî'ye göre, âyette geçen "…مِنْهَا / *ondan…*" kelimesi ile anlatılmak istenen, 'kadın ve erkek cinsinin birbirine eşit olması'dır. Merâğî bu düşüncesini Rûm Sûresinde geçen "… مِنْ اَنْفُسِكُمْ

[21] İlk dirayet tefsiri *Teʾvîlâtü Ehli's-Sünne* müellifi. Açıklama için bkz. Mustafa Şentürk, "Münâsebâtü'l-Kur'ân" -Âyet ve Sûreler Arasındaki İrtibatı Yeniden Düşünmek-, *İlâhiyat Yayınları*, Ankara Ekim 2015, s.32.

[22] Muhammed b. Muhammed b. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Teʾvîlâtü Ehli's-Sünne*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan 2005, c:1, s.426.

[23] Ahmed Mustafa el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, ed. Muhammed Bāsil ʿUyûn-as-Sûd DKİ, Beyrut 2015, c:1, s.84.

[24] en-Nisâ 4/1; el-A'râf 7/189.

[25] Buhârî, Enbiyâ, 1.

اَزْوَاجاً /*sizin türünüzden eşler yarattığıdır"*[26], bundan maksat 'her eşin kendi eşinin bedeninden yaratılması değildir!' diyerek savunmaktadır. Merâğî, kadının kaburga kemiğinden yaratılma hadisesini kabul etmez. Bunu dile getiren hadisin teşbih maksadıyla söylendiğini belirtir. Nitekim hadisin varyasyonlarında her iki ifade de bulunmaktadır: "من ضلع ve كضلع**"** [27].

Teşbih maksadıyla rivayet edildiğine dair hadiste: " إِنَّ الْمَرْأَةَ خُلِقَتْ مِنْ ضِلَعٍ لَنْ تَسْتَقِيمَ لَكَ عَلَى طَرِيقَةٍ فَإِنِ اسْتَمْتَعْتَ بِهَا اسْتَمْتَعْتَ بِهَا وَبِهَا عِوَجٌ وَإِنْ ذَهَبْتَ تُقِيمُهَا كَسَرْتَهَا وَكَسْرُهَا طَلاَقُهَا / *Kadın kaburga kemiği gibidir; düzeltmeye kalkışırsan onu kırarsın; onu kırmak, boşamaktır*[28]. " veya kadının kaburga kemiğinden yaratıldığını ifade eden hadis-i şerifle[29] birlikte, Bakara Sûresi 2/228. âyet çerçevesinde kadın-erkek arasında bir derece farkının olduğu da belirtilmiştir.

Merâğî ise kadının yaratılışı ile ilgili düşüncelerini açıklarken kadınların duygularının tıpkı kaburga kemiği gibi kırılgan olduğunu ve hadisin devamında da aslında bunun anlaşıldığını belirtir. Peygamberimiz'in (sas) konu ile ilgili teşbih yaptığını[30], "*insanın çok acelecidir*[31]" âyetiyle görüşünü delillendirerek kadının kaburga kemiğinden yaratılma hususuna katılmadığını beyan eder[32].

Merâğî, insanın çoğalması için Âdem ve Havvâ'yı vesile kılan Allah'ın (cc); '' يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَاُنْثٰى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوباً وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللهِ اَتْقٰيكُمْ اِنَّ اللهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ. / *Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkek ve dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kabilelere ayırdık muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır*[33]*."* âyet-i celîlesinde belirttiği üzere gözle müşahede edilen her canlının içerisinde biri erkek diğeri dişi olan iki çekirdeği barındığını tefsirinde dile getirir. Bunların birlikteliği sonucunda da nesillerinin devam ettiğini belirtir. Bunun yanı sıra Merâğî, diğer

---

[26] er-Rûm 30/21.

[27]Hadisin iki varyasyonunun da ele alındığı, konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz., Şentürk, "Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerîm'e Göre İlk Günah ve Kadın" (2011), 34.

[28] Ahmed b. Hanbel, *Müsned el-İmam Ahmed b. Hanbel*, nşr. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü el-Risale, Beyrut-Lübnan 2001, c: XV s. 321.

[29] Buhârî, Enbiyâ, 1.

[30] Buhârî, *Câmiu's-Sahih*, c: IV, s.133 (No.3331).

[31] el-Enbiya 21/37.

[32] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: I, s.84.

[33] el-Hucurât 49/13.

müfessirlerin yukarıda kabul ettiğini söylediği "Kadınların kaburga kemiğinden yaratılmamıştır." ifadesine çelişkili olarak, kadınların da Tevrat'ta bahsedildiği üzere kaburga kemiğinden yaratıldığını; aynı şekilde Peygamber Efendimiz'den de buna benzer hadisin rivâyet edildiğini belirtir. Kendi fikrini beyanda net bir görüş ortaya koymadığını düşündüğümüz Merâğî'nin, kadının kaburga kemiğinden yaratıldığını söyleyen yukarıdaki ifadelerin aksine kadınların kaburga kemiğinden yaratılmadıklarını aslında bunun teşbih maksadıyla söylendiğini ifade eder. Merâğî, diğer müfessirlerin konu ile alakalı görüşlerini özet olarak dile getirdikten sonra müfessirlerin Hz. Âdem ve Havvâ'nın nesillerinin devamı için dua ettiklerini belirtir[34].

Yaratılışı ele alan âyetlerden bir diğeri de şüphesiz ki Nisâ Sûresi 4/1. âyetidir. Konumuza ışık tutması açısından âyet-i kerîmeyi yakından görelim:

"يَا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثيراً وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللهَ الَّذي تَسَاءلُونَ بِه وَالْأَرْحَامَ اِنَّ اللهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقيباً / *Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretip yayan Rabbinizden sakının. Adını anarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık haklarına riâyetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir."*

Klasik dönem müfessirlerinden, İbn Kesîr (öl. 774/1373), "*Tefsîru'l-Kur'âni'l-Âzîm"* olarak bilinen tefsirinde âyetin yorumu için; "Âdem'i yarattıktan sonra, Âdem'in (as) uyuduğu sırada, onun sol arka kemiğinden Havvâ validemizin yaratıldığını" söylemektedir. Âdem (as) uyandığı sırada Havvâ'yı gördüğünde sevindiğini ve birbirlerine ısındıklarını belirtir. Âdem ve Havvâ'dan nesillerin devam ettiğini ve insanların çoğalarak kabilelere ayrıldığını, bu vesile ile Allah'a karşı gelmekten sakınılması gerektiğine işaret eder[35].

Zemâhşerî, *Keşşâf* adlı eserinde, "…مِنْهَا زَوْجَهَا / *eşini de ondan yaratan …"* ifadesinin iki anlam içerdiğine dikkat çeker. Bunlardan birincisi, Allah'ın insanı topraktan yaratıp kısımlara ayırdığını ve Âdem'i topraktan yarattığını; eşi, Havvâ'yı da Âdem'in kaburga kemiğinden yarattığını ifade eder. Âdem'in sıfat olarak nitelendirildiğini; tek bir *can* olarak zikredildiğini, bu durumda tek bir *can*dan

---

[34] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: VII, s.89.

[35] Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsir'ul Kur'an-il Azim,* Dar'üt-Tayyibe Linneşri Ve'ttevzi' 1999, c: II s.206.

yaratılanın sonucunda insan cinsinin iki nev'inin yaratıldığını belirtir. İkinci anlamın, "…وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا / *eşini de ondan yaratan…"* ifadesinin "…خَلَقَكُمْ / *sizi yarattı…*" ifadesine matuf olduğunu belirtir. Böylece "…النَّاسُ يَا اَيُّهَا / *Ey insanlar!*" hitabının Hz. Peygamber'e ithâfen Kureyş topluluğuna olduğunu belirterek, Kureyş'lilerin de Âdem 'in (as) kökünden geldiğini onlardan başka birçok neslin de yaratıldığını ve bundan sonra da yaratılacağını vurgular[36].

Merâğî, âyet-i kerîme ile ilgili görüşlerini açıklarken, "…مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ **/** *Sizi tek bir nefisten yaratan…"* ifadesinde geçen "…نَفْسٍ / *nefs…*" kelimesini irdeler.[37] "… نَفْسٍ وَاحِدَةٍ / *tek nefis…*" ten maksadın müfessirlerin ittifakıyla Âdem (as) olduğunu söyler. Onların ittifakını da Âdem'in "Ebû'l-Beşer" olmasıdır diye belirtir. Bununla birlikte kendisinin *tek nefsin* Âdem (as) olduğu hususuna katılmadığını ifade eder. Müfessirlerin bu ifadeyi âyetten bağımsız olarak yorumladığını ve mantık olarak böyle bir sonuca vardıklarını belirterek: "Öyle inandıkları için bu şekilde almışlardır." der. Kendi görüşünün ise bu yönde olmadığını; onların düşüncelerinin âyetten çıkarılabilecek kesin bir sonuç olmadığını ifade eder.

Merâğî, konu ile alakalı olarak Kaffâl'ın (öl. 417/1026): "Sizin her birinizi tek bir nefisten yarattı ve o nefisten de eşini yarattı. Her kadın ve adamdan çocuklar yarattı. Her insan bir Âdem değil, her çocuk bir nefisten çıkar." sözlerini nakleder. Ayrıca Merâğî, âyette bahsedilenin, "Kureyşli Kusay ailesi[38]" olduğunu ifade eden Kaffâl'ın, tek nefsin de "Kusay kabilesi" olabileceğini söylediğini belirtir.

Merâğî, âyeti izah ederken, bazı âlimlerin *tek nefis* konusunda Allah'ın (cc) kapalı bir ifade kullandığını, Allah'ın gizlediği şekilde bu konunun kapalı kalmasının daha iyi olacağını düşündüklerini belirtir. Bununla birlikte Merâğî, bazı araştırmacılar tarafından her hücrede bir erkek hücresinin bulunduğunun tespit edildiğini, Kur'ân-ı Kerîm'in bu tespite muhalefet etmediğini fakat Tevrat'ın muhalefet ettiğini düşündüklerini söyler.

---

[36] Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâ'ikı Gavâmizi't-Tenzîl* Dar 'ül Kitab Al-Arabi Beyrut 1986, c: I s.461.

[37] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: I, s.145.

[38] Hz. Peygamberimiz'in (sas) baba tarafından dördüncü dedesi. Bk. Ali Osman Ateş, "Kusay B. Kilâb", *TDV İslam Ansiklopedisi* (05 Mart 2022).

Çoğu yerde "Üstat İmam" diyerek andığı Muhammed Abduh (1849-1905) için genel bir tabir kullanan Merâğî, üstat imamlardan âyetin zahirî manasının, *tek nefis* olanın *Âdem* olduğunu ancak zahirî manada tek nefsin iki yönünün bulunduğunu söyler. Bunlardan birincisi, tek nefsin Âdem olduğunu açıklayan bilimsel ve tarihsel açıklamalardır. Merâğî, üstat imamın da bilimsel ve tarihsel açıklamalara karşı çıktığını ifade eder. İkincisi ise âyet-i kerîme'de geçen "…رِجالاً كَثِيراً وَنِسَاءً / *birçok erkek ve kadın…*" ifadesinde bir kadın ve bir erkekten bahsedilmediğini söyleyerek: "Kur'ân'da sadece kadının ya da erkeğin yaratılması ile ilgili ayrıntılı bir nassı reddeden, kadın veyahut erkeğin yaratılışlarının mahiyetini kesin olarak ispatlayan ya da yorumlayan bir şey yoktur." diye ekler. Merâğî, Kur'ân-ı Kerîm'de "… يا بَني أدَمَ / *Ey Âdem oğulları*[39] …" hitabının bütün insanların Âdem'in oğlu olması bakımdan da bir çelişki olduğunu söyler. Nedeninin âyetin zahiri manasının Âdem'in *tek nefis* olduğuna dair net bir delilin olmadığını, nitekim her insanın tek bir nefisten yaratıldığını belirtir. Bu nedenle kadının da Âdem'den yaratıldığını tam olarak açıklamadığını[40] ifade eder.

Merâğî âyeti yorumlarken ayrıca ruh konusuna da değinir. Yaratılış bağlamında ilgi çekici olduğunu düşündüğümüz bu düşüncesini de eklemek istedik. Kendisi ruhun bedenle özel bir ilişki kurarak var olduğunu ve onu tüketerek yaşamla birlikte ruhun son bulduğunu belirtir[41].

Yaratılış konusuna değinirken, "…مِنْهَا زَوْجَهَا / *…ondan da eşini yaratan…*' cümlesinin te'vilinde "insanın yaratılışı ile ilgili rivâyetlerin olduğunu daha önce söylemiştik." diyen Merâğî, Buhâri'de geçen, Âdem'i yarattıktan sonra o uyur halde iken eşini onun kaburga kemiğinden yarattığını belirten hadis-i şerifi hatırlatır. Merâğî, bu konunun Tevrat'ın Tekvin kitabında[42] geçtiğini yineler. Özetle, Allah'ın insan kavmini topraktan yarattığını ve ondan da eşi Havvâ'yı yarattığını söylemiştir, diye ekler. Merâğî, "…مِنْهَا / *ondan…"* kelimesinin el-İsfahânî'nin[43] (öl. 322/934) de söylediği gibi, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen âyetlerdeki[44] üslup ile Nisâ Sûresi 'nde geçen

[39] el- A'râf 7/27.
[40] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: II, s. 46.
[41] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: I, s.147.
[42] Yaratılış. 2:22.
[43] Kur'an'da neshi kabul etmemesiyle tanınan müfessir ve Mu'tezile kelâmcısı.
[44] er-Rûm 30/21; et-Tevbe 9/128, Âl-î İmrân 3/164.

"… مِنْ اَنْفُسِكُمْ / *ondan…*" ifadelerinin aynı üslubu beyan ettiğini söyler. Üslup açısından aralarında herhangi bir farkın olmadığını ve mana olarak da Âdem'in eşinin kaburga kemiğinden yaratıldığını belirttiklerini ilave eder[45].

Merâğî, Havvâ'nın kaburga kemiğinden yaratıldığının ispatı istenirse bu konuda âyetin[46] delil olmayacağını dile getirir. Ayrıca "Böyle olduğu varsayılıp Havvâ'nın kaburga kemiğinden yaratıldığı söylenseydi onun gibi gelenler diye devam etmesi gerekirdi." diyerek: "…مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ / *Sizi bir tek nefisten yarattı* ve … وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيراً وَنِسَاءً / *Ondan çokça kadın ve erkekler yarattı.*" âyetini, Hz. Âdem ve Havvâ'dan insan nev'inden kadın ve erkekler yarattı ve nesli ikisinden devam ettirdi. Âdem erkek, Havvâ dişidir. Bu yüzden her ikisinden de zürriyet yaptı. Böylece insanın bütün zürriyetleri erkek ve dişiden üremiştir." diye yorumlar[47].

Kur'ân-ı Kerîm'de kadının yaratılış hususundan ziyade insanın yaratılışı ve halife konumu işlenir. Müfessirlerin görüşleri bağlamında irdelediğimizde, kadının nasıl yaratıldığı hususu çeşitli rivâyet ya da hadislerle değerlendirilmekte ve bu konuda kesinlik arz eden yaklaşımlar bulunmamaktadır. Yaratılış konusuna hadisler ışığında bakılacak olursa aynı şekilde insanın yaratılışı ve yaratılışın kodlarını gönderen ve cinsiyetleri belirleyen Allah'tır[48] diye bahsedilmektedir. Burada da cinsiyet ayırımından bahsedilmemektedir. Kadının yaratılışı hususunda görüş bildiren ifadelere de rastlamamaktayız.

Sonuç olarak Merâğî'ye göre ve diğer kaynaklarda kadının yaratılışı hususunda görüş birliği olmadığı, kadının Hz. Âdem gibi çamurdan yaratıldığını kabul etmeyip, onun eğe kemiğinden yaratıldığının kabul edilmesi halinde kesinlik ifade edilmediği görülür[49]. Merâğî, kadının yaratılışının hadiste ifade edildiğine göre kaburga kemiğinden[50] olduğunu belirtirken ayrıca kadının fıtratının hassas yaratıldığını ifade eden hadis-i şerifi aktararak kaburga kemiğine benzediğini[51] ve

---

[45] Merâğî, *Tefsirû'l Merâğî*, c: II, s. 147.
[46] en-Nisâ 4/1.
[47] Merâğî, *Tefsirû'l Merâğî*, c: II, s. 148.
[48] Buhârî, *Câmiu's-Sahih*, c: 1, s. 66.
[49] Bekir Topaloğlu, *İslam'da Kadın* Yağmur Yayınları, İstanbul 1968, s.13.
[50] Buhârî, Enbiyâ, 1.
[51] Ahmet b. Hanbel, *Müsned el-İmam Ahmed b. Hanbel*, c: XV, s.321.

kadının Âdem'den yaratılmadığını belirtir. Kadının yaratılışı hususunda net bir görüş ortaya koymaz.

1. 2. İslâm Öncesi Bazı Medeniyetlerde Kadın

Bu kısımda kadim medeniyetler açısından kadın ve kadının yaratılışı konularına değinilecektir. Buna göre Hint, Mısır ve Yunan medeniyetlerinde kadının yaratılışı ve sosyal hayatta kadının yeri özetle işlenecektir.

Hint geleneğine göre yaratılışın temel esası ruha dayanır. Bu esasa göre tüm canlılar bir dönüşüm halindedir. Bu medeniyetin mensupları; her canlıda hayatın bir parçasının bulunduğuna ve bu parçaların insandan hayvana, hayvandan bitkiye geçtiğine ve bu döngünün sonsuza kadar devam edeceğine inanmışlardır. Bu sonsuz kaynağın ise saf ve değişmez bir ruhtan geldiğini söylemişlerdir[52].

Mitolojide, Hindûlar insan ırkının atası olarak Manu'yu kabul ederler. Onun adına yazıldığı varsayılan kanunnamede ilk insanın dünyada yaşanan sel nedeniyle yalnız kaldığı ve ileriki safhada yalnızlıktan sıkılması sebebiyle adaklar adadığı ve neticesinde kadının yaratıldığı söylenir[53]. Bazı Hintli düşünürler kadınların yaratılışının saygıdeğer olduğunu ileri sürerken feminist Hindûlar da kadının her zaman şiddet gördüğü ve kadına geçmiş tarihten günümüze kadar değer verilmediği inancını savunurlar. Kadına verilen değerin asgari ölçüsü, erkek bebeklerin tercih sebebi olması ve bu durumun Hindistan'da nüfus dağılımında dengesizlik göstermesi[54] şeklinde değerlendirilebilir[55].

Hint medeniyetinde kadının temel görevleri arasında "erkek çocuklar" doğurmak, şikâyet etmeksizin hizmet etmek vardır. Daha sonra İngilizler tarafından kaldırılmaya çalışılsa da tam olarak netice alınamayan *Sati* geleneği mevcuttu. Bu gelenekte, kadının kocası öldüğünde, kadının kocasıyla birlikte yakılma meselesi söz konusuydu. Kadınların birer meta olarak sayılması ve diri diri yakılması onların bu

---

[52] E. Royston Pike, "Büyük Dinler ve Mezhepler Ansiklopedisi", *Din ve Dinler Ansiklopedisi,* Karaca Ofset, İstanbul 1964, s. 48.

[53] Emine Ersöz, *Manu Kanunnamesine Göre Hinduizm,* (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2007, s.19-21.

[54] Kadın nüfusunun erkek nüfusuna oranla daha az olması.

[55] Sita Agarwal, "Wayback Machine", *Genocide of Women in Hinduism* 1999, Introduce.

gelenekler içerisinde herhangi bir kıymetinin olmadığını ortaya koymaktadır. Zamanla bu uygulama kaldırılmaya çalışılmış, William Bentick'in bu konuda etkili çalışmalar yaptığı belirtilmiştir[56].

Evlenmemiş kadının Hindû geleneklerinde sosyal rolü yoktur[57]. Hindûların kutsal metni olan Vedalar'da: "Ey Tanrım! Kız çocuğunu başkasına, erkek bebeği bize ver.[58]" şeklinde ilahilerin mevcut olduğu bilinmektedir. Manu yasalarına göre kadınlar köleler gibi mülkiyet haklarına sahip değillerdir. Yine kadınların hiçbir zaman özgür kalmaması gerektiği kutsal metinlerde geçmektedir. Bütün bunların yanı sıra bazı kutsal metinlerde kadının saygınlığına atıfta bulunulan ifadeler de mevcuttur: "Kadının saygı gördüğü yerde Tanrılar/Melekler hoşnut olur, ona kötü davranılan yerde icra edilen hiçbir dinî törenin mükâfatı olmaz.[59]" gibi.

Hint medeniyetinde kadının sosyal konumunu tanımlamak pek kolay değildir. Kutsal metinlerde ve Kadim Hint medeniyetinde kadına saygının olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır. Ancak zaman ilerledikçe bu saygının ortadan kaldırıldığı ve kast sistemiyle tamamen göz ardı edildiği müşahede edilmiştir[60].

Mısır medeniyetine göre yaratılışın başlangıcı *kaos*tur. Evren de karaların sularla dolmasıyla oluşmuştur. Mısırlılar; her yıl taşan Nil Nehrinden, Mısır topraklarının meydana geldiğini, ondan da kendi yaratıcıları *Ra*'nın yaratıldığına inanmışlardır. Daha sonra hava tanrısı *Şu* ve su tanrısı *Tefnut*'un yaratılmasıyla Dünya'nın yaratılması fikri ortaya çıkmış, bunun neticesinde de yer tanrısı "Geb" ve gök tanrısı 'Nut'un yaratıldığına inanmışlardır. Mitolojide "Şu" ve 'Tefnut'un kaybolmasıyla "Ra" tanrısının çok üzüldüğüne ve gözünü karanlık dünyaya göndererek onları aradığına ve dökülen gözyaşlarıyla da insanlığın yaratıldığına inanmışlardır[61].

---

[56]Yalçın Kayalı, "Eski Bir Hint Geleneği: Sati", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* c:1, Sayı: 53, Ankara 2013, s.370.

[57] Şengül Demirel, *Şukasaptati ve Kültüründe Kadın*, Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul 2016, s.82.

[58]Atharva Veda, VI, 2, 3.

[59]Manusmriti III, 56.

[60]Ali İhsan Yitik, *Batıyı Aydınlatan Doğu: Hint kültürü yazıları*, City Published Okur Akademi, 2018, s. 205.

[61]Ali Narçın, *Eski Mısır- Nil'in Ezoterik Ülkesi*, Parola Yayınları, İstanbul 2017, s.71-72.

Kaynaklarda ayrıca *Khepera* adı ile andıkları tanrının dünyayı ve içindekileri yaratmaya karar verdiği, ardından kendisine yardımcı olsun diye altı tanrı daha yarattığı ve ardından kendi gözyaşlarından kadın ve erkeği de yarattığı geçmektedir[62].

Eski Mısır, gökbilimi ve bilgelik yönünden ileri seviyede bir medeniyet kabul edilmiştir. Buna rağmen insanlar sınıfsal kategorilere ayrılmış ve yaşam şartları hükümdarın iznine göre şekillenmiştir. Hükümdarın konumu halk arasında "Tanrı" ile eşdeğerdi. "Firavun" olarak isimlendirilen hükümdarların eşleri yetki bakımından firavunlarla eşdeğerdi. Nitekim *Hacşepsut* ve *Cleopatra IV* gibi kadınların firavun ile aynı haklara sahip olduğu bilinmektedir. Ancak kadına verilen değer bakımından incelediğinde, Mısır medeniyetinde kadınların ikinci sınıf olduğu, kadınların tapınaklarda baş tanrıça görevlerinin bulunmasına rağmen, sosyal yaşam ve haklar bağlamında değersiz varlıklar olarak addedildiği görülür[63].

Yunan mitolojisine göre ilk yaratılan kadın "Pandora", Tanrıların armağanı olarak isimlendirilmektedir. Mitolojide Pandora'nın, erkekler için bir kötülük kaynağı olduğu anlatılmakta ve insanlığın başına gelen tüm felaketlerin müsebbibi olduğu söylenmektedir. Yaratılan bu kadın için her ne kadar kötü ifadeler kullanılsa da bu kültürde kadın, özünde kötülük kaynağı da olsa, "vazgeçilemeyen" şeklinde tanımlanmıştır[64].

Antik Helen ve Roma dönemlerinden itibaren kadınlar "eksik kalmış insan" olarak nitelenmiştir[65]. Aynı zamanda Yunan medeniyetinde kadınlar tasnif edilmiş ve sınıflar arasında bulunan meşru Yunan kadınları doğumundan evlenip vasi değiştirme safhasına ve hatta ölümüne kadar yetişkin dahi sayılmamış, kadın birçok haktan mahrum bırakılmıştır[66]. Evlenmesinin amacı ise sadece erkek çocuk doğurmak ve evdeki işleri düzenlemektir. Öte yandan Isparta'da güçlü olan kadınların dilerlerse

---

[62] Frank Henry Brooksbank, *Tanrılar, Kahramanlar ve Firavunlar Antik Mısır*, çev. Ahmet Eliuz Maya Kitap, İstanbul 2020, s.11-16.

[63] Narçın, *Eski Mısır- Nil'in Ezoterik Ülkesi*, s.72-73.

[64] Stephan P. Kershaw, *Tanrılar, Canavarlar, Kahramanlar ve Efsanelerin Kökeni Yunan Mitolojisi Kitabı*, çev. Şefik Turan, Salon Yayınları, İstanbul 2018, s.80-86.

[65] Aslı Çete, *Yunan Hikayelerinde Kadın ve Ulusçu Kimliğin önemi*, Urzeni Yayınevi, İstanbul 2020, s.82.

[66] Andre Bonnard, *Antik Yunan Uygarlığı 1: İlayda'dan Parthenon'a*, çev. Kerem Kurtgözü, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2011, s. 155.

başka erkeklerle de münasebet kurmalarında bir sakınca görülmemiştir. Aristo; "Kadın yaratılışta yarı kalmış erkektir" diye söylemiştir[67].

Sonuç olarak Kadim Hint, Mısır ve Yunan medeniyetlerinde, kadının yaratılışı farklı bakış açılarıyla irdelenmiştir. Mısır medeniyetinde kadınların en üst makamlara ulaşmaları halinde bile onların yaratılışta değersiz varlıklar olarak kabul edilmesi dikkat çekmektedir. Hint medeniyetinde yaratılıştan ziyade kadının görevleri üzerinde durulmuş olup asıl vazifesinin şikâyet etmeksizin hizmet etmesi ve diğer kadim kültürlerde olduğu gibi Hint kültüründe de "erkek çocuklar" doğurmak olduğu ifade edilmektedir. Yunan medeniyeti ise kadını kötülüklerin ana kaynağı olarak değerlendirmektedir. Kadının asli vazifesi "erkek çocuklar" doğurmaktır.

1. 3. Câhiliye Döneminde Kadın

"Cehl" kökünden türeyen câhiliye kavramı "bilgisizlik" anlamında kullanılmıştır. Bunun yanı sıra "nefsin bilgiden yoksun olması" veyahut "bir konuda doğru olanın tersine inanma" şeklinde yaygın bir kullanımı bulunmaktadır. İslami dönemin başlamasıyla kullanımı yaygınlaşan bu kelimenin, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen âyetler ve hadis-i şeriflerde Arapların İslam'dan önceki tutum ve davranışlarını, İslam'dan sonraki tutum ve davranışlarından ayırt etmek için kullanıldığı görülmektedir[68].

Câhiliye dönemine kadınlar açısından bakıldığında, kadınların hür ve köle olarak sınıflara ayrıldıkları; bu sınıflar arasında cariyenin bir maldan ya da hayvandan farksız sayılmadığı, hür kadının cariyelerden daha üstün tutulduğu görülmektedir. Hür kadınların cariyelerden farklı addedilmesi, onların bir birey olarak sayılmaları için yeterli gelmemekteydi. Hür kadınlar da ancak çocuk doğurduktan sonra ailenin bir ferdi olabilirdi. İstisnâî olarak bazı kabile reislerinin ileri gelen kızları birçok erkekten muteber sayılırdı. Neccaroğulları'ndan Selma bint Amr, Hatice bint Huveylid, Hind bint Utbe ve şair olan Hansâ sosyal olarak istisnâî olan kadınlar arasında sayılırdı[69].

---

[67] Bekir Topaloğlu, *İslam'da Kadın*, Yağmur Yayınları, İstanbul 1968, s.17.
[68] Fayda, 1993, c:7, s.17.
[69] İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004, s.40.

Câhiliye döneminde evliliklerin çeşitli usullerle yapıldığı bilinmektedir. Bu evlilikler ekseriyetle "ailesinden isteme" şeklinde yapılan nikâh akdiyle gerçekleşirdi. Diğer evlilikler ise hanımı hayızdan temizlenince başkası ile birlikte olması ve hamile kalmasının istenmesi şeklinde olan "istibda' nikâhı", iki erkeğin karşılıklı olarak eşlerini boşamaları ve sonrasında birbirlerinin eşleri ile evlenmeleri "bedel nikâhı", yakın arkadaşın hanımı ya da kızıyla evlenmesi şeklinde yapılan evlilik "şiğar nikâhı[70]", "nikâh-ı makt" adı verilen üvey anne ile evlenme, "Mut'a nikâhı" adı verilen ve erkeğin kadına vereceği ücret veyahut bir bedel karşılığında belirli bir süre karı-koca hayatı yaşamaları şeklinde gerçekleşmekteydi. İslam'ın ilk yıllarında uygulanan mut'a nikâhı daha sonra Kur'an ve sünnetle yasaklanmıştır. Dost hayatı yaşamak şeklinde yapılan evlilik türü olan "hıdn" kadınların kendilerine erkek dost edinmeleri, Cahiliye dönemindeki evlilik usullerinden sayılabilir. Ayrıca "teaddüd-i ezvâc" kadının birden fazla erkekle evli olması; erkeklerin birden fazla kadınla evlenmesine de "teaddüd-i zevcât" adı verilmiştir[71].

Cahilî Arap düşüncesinde kadın çoğu zaman, erkekleri oyuna getiren ve içerisinde daimî kötülük barından bir varlıktı. Kadınları küçümsemek için kullanılan "Kadınların görüşü" sözü, genellikle başarısız olunduğunda ya da ters bir durum ile karşılaşıldığında kullanılırdı[72]. Kabileci bir kültüre sahip bu toplumda kadınların savaş güçlerinin olmaması, onları değersiz kılmakta ve çevre şartlarının getirmiş olduğu açlık korkusu ile kız çocuklarını diri diri gömmeleri söz konusu olabilmekteydi[73].

Ataerkil bir yapıya sahip olan bu toplum, kız çocuklarını acı bir haber ve üzüntü kaynağı olarak telakki ederlerdi. Bu durumu Kur'ân-ı Kerîm şu şekilde haber vermektedir:

"وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ. وَإِذَا بُشِّرَ اَحَدُهُمْ بِالْأُنْثٰى ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَداً وَهُوَ كظيم. يَتَوَارٰى مِنَ الْقَوْمِ

[70] Ahmet Acarlıoğlu, "Câhiliye 'den İslâm'a Evlenme", *İlahiyat Akademi*, Sayı 11, 2020, s. 112.

[71] Mustafa Öztürk, "İslâm Öncesi Arap Toplumlarında Ahvâl-ı Şahsiyye Hukuku", (Kur'ân'ın Anlaşılmasına Katkı Açısından Kur'ân Öncesi Mekke Toplumu, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı, 2011), s. 238-250.

[72] Ramazan Altıntaş, "Câhiliye Arap Toplumunda Kadın", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yayınlar* Sayı 1, Mart 2001, s.65.

[73] Saffet Köse, "Câhiliye Arap Toplumunda Kocaların Hanımlarına Yaptıkları Bazı Haksızlıklar ve İslam'ın Getirdiği Hukuki Düzenlemeler", *Mehir,* Sayı 3, 1999, s.8.

مِنْ سُوءِ مَا بُشِّرَ بِه اَيُمْسِكُهُ عَلٰى هُونٍ اَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ اَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ. /*Onlar, kızların Allah'a ait olduğunu iddia ediyorlar. Haşa! Allah bundan münezzehtir. Beğendikleri de (erkek çocuklar) kendilerinin oluyor! Onlardan birine bir kız müjdelendiği zaman öfkelenmiş olarak yüzü kapkara kesilir. Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. Onu, aşağılık duygusu içinde yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün! Bakın ki, verdikleri hüküm ne kadar kötüdür[74]!"*

Merâğî bahsi geçen âyet-i kerîmeler için, Allah'ın tüm noksanlıklardan münezzeh olduğunu ve müşriklerin kızları Allah için yakıştırmalarının doğru olmadığını, onların bu konuda yalan söylediklerini belirtir. Kuran-ı Kerim'de geçen "...ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَداً وَهُوَ كظيم / *öfkeden yüzleri simsiyah kesilir*[75] *...*" âyetinin müşriklerin yüz ifadesinin tasavvur edilmesini kolaylaştırdığından bahseder. Bir haber alındığında insanın yüzündeki teessür ya da mutluluğun belli olduğunu, kız çocuklarının doğmasıyla aldıkları haber neticesinde yüzlerindeki teessürün izahının yapıldığını söyler. Buna göre ya kız çocuğunu tutacak ancak herkesten gizleyecek ve bu zilletle birlikte yaşayacak, hayatı boyunca onu asla erkek çocukları ile bir tutmayacak ve ona hiçbir değer vermeyecek ya da onu diri diri ya da öldürerek toprağa gömecek[76].

Allah (cc) onların bu düşüncelerine cevaben şöyle buyurmaktadır:

"وَاِذا الْمَوْءُدَةُ سُئِلَتْ. بِاَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ / *Diri diri gömülen kıza, hangi günah sebebiyle öldürüldüğü sorulduğunda*[77]."

Merâğî, müşrikler tarafından kız çocuklarının hangi suçtan ötürü bu cezaya çarptırılmalarının uygun görüldüğünün bilinmediğini, Allah'ın bu konuda hesap soracağını, ayrıca diri diri ya da öldürerek toprağa gömme konusunda kötü hüküm verdiklerini belirtir. Kız çocuk doğuran kadının bu gerekçe ile evde tutulması ya da hapsedilmesinin kötülüğünden bahseder[78].

Merâğî, kız çocuğundan hoşlanılmaması ile ilgili sebeplerin çok olduğunu, bunların düşüncelerine göre kız çocuğunun; yüzü karartan toplumdan uzaklaşmasına

---

[74] en-Nahl 16/57-59.
[75] en-Nahl 16/58.
[76] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: V, s.220.
[77] et-Tekvîr 81/8-9.
[78] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: V, s.221.

sebep olan, utanç kaynağı ya da fakirlik sebebi olarak görülmesi şeklinde özetlenebileceğini söyler. Sayılan bu kötü sıfatların ahirete inanmayanlar için olduğunu belirtir[79].

Sonuç olarak Merâğî'ye göre Câhiliye döneminde kadınların çocuk yetiştirme ve günlük işleri yapması dışında bir itibara sahip olmadığı ve kadının statüsünün doğurduğu erkek çocukları ile orantılı olduğu görülmekte ve kadına bir değer olarak herhangi bir önem verilmemekteydi.

Özel hallerinde onlarla aynı sofrada bulunulmaması ve hatta aynı evde bile kalmamaları ayrıca kadınların miras haklarına sahip olmamaları ve çocuk doğurmadıkça aileye dahil olmamaları[80] gibi hususların, câhiliye döneminin kadına bakışı açısının genel bir şemasını teşkil ettiği söylenebilir.

1.4 İslâm'da Kadın

1.4.1. Cinsiyet Statüleri Açısından Kadın

a) Kadınlık ve Erkeklik

Hz. Peygamber'in (sas) geldiği döneme kadar ekonomik, kültürel ya da siyasal anlamda kadın konusunda herhangi bir konum belirlenmesinin yapılmadığı görmekteyiz. İslamiyet'le birlikte, Kur'ân âyetlerindeki emirler doğrultusunda Peygamber Efendimiz'in tebliğiyle, kadına yönelik hak ve sorumluluklar çerçevesinde bazı iyileştirmeler yapılmıştır[81]. Bununla beraber, Peygamberimiz'in aslında kadın ya da erkeğe değil bütünüyle insana önem verdiğini, başka bir ifadeyle Peygamberimiz'in kadın veya erkeğe birbirlerine göre değil de doğrudan insanın kendisine değer atfettiğini söyleyebiliriz[82].

---

[79] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: V, s.222.

[80] İbrahim Fidan, "Câhiliye Şiirinde Kadın İmgesi", *Dini Araştırmalar* Kadın Özel Sayısı, 2016, s. 316.

[81] bkz. el-Ahzâb 33/35. Âyet-i celîlesinden İbâdet noktasında eşit olduklarını üstünlüğün ancak iman ve amel noktasında yakalanabileceğini belirtmektedir. Aynı zamanda en-Nahl 16/58-59. âyeti celîlesinde diri diri gömülen kız çocuklarının İslam'ın gelmesi ile bu zulme uğramayacaklarını ve bunu devam ettirenlerin Allah'ın razı olmadığı bir işi yapmakta ısrar etmek olduğunu rabbimiz bildirmektedir. Aynı zamanda İslam kadının bir eşya gibi alınıp-satılmasını yasaklamıştır.

[82] Huriye Martı, *Hakları Ve Saygınlığıyla İslâm'da Kadın,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Yenimahalle Ankara 2018, s. 12.

Bir âyet-i kerîme'de[83] ilk olarak erkeğin yaratıldığı ve kendisi ile huzur bulması için sonradan kadının yaratıldığı belirtilir. Erkek ile kadının aralarında kuvvetli bir bağın tesis edildiği, sevgi ve merhametin vukû bulduğu, böylelikle hayatta gerçek mutluluğun elde edilebileceği ifade edilir. Başka bir âyet-i kerîmede de insanların bir erkek ve dişiden yaratıldığına[84] ve tanışmaları için kabilelere ayrıldığına[85] dikkat çekilir.

Yaratılış bakımından kadın ve erkeğin eşit olduğunu iddia etmek Kur'ân-ı Kerîm'e[86] aykırı düşmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de erkek ile kadın arasında yaratılıştan gelen bir bağın mevcudiyeti sebebiyle kadının erkeği, erkeğin de kadını sevmesinin mümkün olduğu belirtilmektedir.[87]

Kadın ve erkeğin ruh ve fizik yapılarının farklı olduğu ancak yeme, içme, ibâdet, hürriyet, çalışma, okuma, seyahat ve mülkiyet hakları gibi insani gereksinimleri açısından eşit olup bunların vazgeçilmez hakları olduğu söylenebilir[88].

Kur'ân-ı Kerîm insan olmanın önemine dikkat çekerken[89] hüküm ve İbâdetleri yerine getirme ve bunlara verilen karşılık bakımından kadın ve erkeği eşit tutmaktadır[90]. Cennetteki mükafatlarının da eşit olduğu[91], hukukî çerçeve açısından bakıldığında da aynı haklara sahip oldukları görülmektedir[92]. Kadın ve erkek için ön plana çıkarılan değerin *iffet* olduğunu Rabbimiz bize söylemektedir[93].

Hz. Peygamber'in kadın haklarına yaklaşımını, çeşitli sosyal hak ve yükümlülükleri yerine getirmesi gereken bir bakış açısıyla değil, "insanlığın bütünü ve amacı" perspektifinden değerlendirmenin daha doğru olduğu görülür[94]. Bu bağlamda Peygamber Efendimiz (sas): "Kadınlar ve erkekler birbirinin tamamlayıcısı

---

[83] er-Rûm Sûresi 30/21.
[84] en-Necm Sûresi 53/45; el-Kıyâme 75/39, el-Leyl 92/3.
[85] el-Hucurât Sûresi 49/13.
[86] el-A'râf 7/189.
[87] er-Rûm 31/21.
[88] Ali Bardakoğlu vd., *Sosyal Hayatta Kadın,* Ensar, İstanbul 1996, s.18-19.
[89] er-Rahman 55/1-4.
[90] el-Ahzâb 33/35.
[91] en-Nisâ Sûresi 4/124; en-Nahl 16/97.
[92] Âl-i İmrân 3/195; en-Nahl 16/97.
[93] Nur, 24/30-31.
[94] Martı, *Hakları ve Saygınlığıyla İslâm'da Kadın,* s.21.

ve bütünleyicisidir[95].” diye buyurmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de Rabbimiz kadın ve erkek için birbirlerinin örtüsü[96] olduğundan bahseder ve onları bütünleştirerek ayrıştırmadığını insanlığa anlatır. Başka âyet-i celîlelerde de kadın ve erkeğin aslında birbirlerinin velisi, aynı zamanda yardımcısı olduğu[97], kötülük yaptıklarında ve bu konuda birbirleriyle ortak olduklarında ise masiyetlerinin cezasını çekeceklerini belirtir. İslam dini, ilim öğrenme ve öğretme açısından da kadın-erkek için bir fark olmadığını: “İlim öğrenmek kadın-erkek her Müslüman’a farzdır[98].” hadis-i şerifiyle bu konuda genel bir perspektif sunmuş olmaktadır.

İslam’ın gelmesiyle, bir anlamda temel kadın hak ve hürriyetlerinin iade-i itibarına şahit oluyoruz. Gerçekte insanın özünün tek bir nefisten yaratıldığını, Allah’ın (cc) bir cinsi değil *insan* sıfatını önemsendiğini ve yapılan ibâdetlerin[99] neticesinde Allah’tan hakkıyla en çok korkanın[100] kazançlı olduğunu görüyoruz.

b. Karılık ve Kocalık

İnsanı tek bir nefisten halk eden[101], çiftler halinde yaratan[102], dilediği gibi şekillendiren[103] ve kendisi ile huzur bulması için eşini de var eden[104] Allah (cc), insan nesebini kadın ve erkekten meydana getirmiştir[105]. Kendileri ile huzur bulmaları için[106] kadını ve erkeği birbirine veli kılmıştır. Birbirlerinin örtüsü[107] ve koruyucusu olan karı ve kocanın karşılıklı olarak birtakım haklarının olmasının yanında birbirlerine karşı çeşitli sorumlulukları da hatırlatılmaktadır. Tüm erkek ve kadınların birtakım farklı özellikleri vardır. Bu özellikler dışında özellikle hak ve hukuka vurgu yapan Allah (cc) âyette şöyle buyurmaktadır: “ وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِّ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللهُ عَزيزٌ حَكيمٌ.

---

[95] Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen Ebû Davûd*, ed. Şuayb el-Arnaût, Darû’r-Risâleti’l-Alemiyye, Beyrut 2009, c:1 s.238-239(No.238).

[96] el-Bakara 2/187.

[97] et-Tevbe 9/71-72.

[98] Kazvînî Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce, *Sünen İbn Mâce*, ed. Muhammed Fuad Abdûlbâkî, Darû’l-İhyai'l-Kütübi’l-Arabiyye, Beyrut 2010, c: I, s.80(No.220).

[99] el-Ahzâb 33/35.

[100] el-Hucurât 59/13.

[101] en-Nisâ 4/1.

[102] ez-Zâriyât Sûresi 51/49.

[103] Âl-i İmrân 3/6.

[104] el-A’râf 7/189

[105] en-Nahl 16/72.

[106] er-Rûm 30/21.

[107] el-Bakara 2/187.

/Kadınların da ödevlerine denk belli hakları vardır. Ancak erkekler, kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptirler. Allah azîzdir, hakîmdir[108]."

Âyet-i kerîme ile ilgili klasik dönem müfessirlerinden Mâtürîdî (333/944), "*Teʾvîlâtü Ehli's-sünne"* adlı eserinde:

"Erkekler kadınlar üzerinde hak sahibi olduğu gibi kadınlar da erkeklerin üzerinde hak sahibidir" şeklinde ifade eden Mâtürîdî, bu konuda Hz. Peygamber'in (sas) İbn Abbâs'tan rivâyet edilen hadis-i şerifini delil olarak gösterir[109]. Ayrıca âyet-i kerîmede, eşlerin aralarında statü farkı olsa dahî karşılıklı olarak haklarının bulunduğunu belirtilir[110]. Bu noktada İbni Kesîr de (774/1373); "Âyet-i kerîmede geçen ifadeleri kadın ve erkeklerin birbirleri üzerine düşen haklarının yerine getirilmesidir." diye belirtir. Âyetin devamında geçen *"...*وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ*... /…Ancak erkeklerinki onlarınkinden bir derece fazladır…*" ifadesinin yapı, malını harcama ve itaat konusunda erkeklerin yaratılış bakımından bir derece daha üstün olduğunu belirtmek için nazil olduğunu söyler[111].

Genel itibariyle karı-koca arasındaki haklar bağlamında dikkat çeken âyet ile ilgili Merâğî şöyle demektedir:

"Erkekler için nasıl ödevler ve yerine getirilmesi gereken kurallar varsa kadınlar için de durum aynıdır". Merâğî, Mâtürîdî ile aynı yorumu yaparak hukuk açısından eşlerin birbirlerine denk olduklarını ifade eder. Ancak erkeklerde *kavvamlık* hakkının bulunduğunu, bunun da hem kadını korumak hem de nafaka temin etmek olduğunu söyler. Kadın-erkek görevlerinin ne olduğu hususunda âdetlerin belirleyici olduğunu, âdetlerin ise insanların alışageldikleri kurallar neticesinde şekillendirici olduğunu dile getirir. Ayrıca Merâğî, İbn Abbas'ın (ra) rivâyet ettiği sözü nakleder: "Ben hanımım için süsleniyorum o da benim için süslenir." Hak ve hukuk bağlamında bir mütekâbiliyet ilkesi olduğunu, mana itibariyle değerler açısından birbirlerine denk olduklarını ifade eder. Karı-koca arasında tek bir hüküm vericinin olmasının ya da 'benim dediğim olacak' diye baskı kurulmasının, evlilik olarak nitelendirilmeyeceğini

---

[108] el-Bakara 2/228.
[109] Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, VII, 466.
[110] Mâtürîdî, *Teʾvîlât,* c: II s.164.
[111] İbn Kesîr, *Tefsir'ul-Kur'an-il Azîm,* c: I, s.610.

belirtir. Eşlerden birinin karşı tarafı aşağılama, kötü davranma ya da zulmetme hakkının olmadığını söyler. Hayatın müşterek olduğunu, saygının da sevgiden üstün olduğunu, arada hukuk olmazsa zulmün olacağını ve mutluluğun gerçekleşmeyeceğini belirtir[112].

Karı-koca hukuku ve aralarındaki anlaşmazlık boyutları, başka bir âyette de şöyle geçmektedir:

‘‘وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَماً مِنْ اَهْلِه وَحَكَماً مِنْ اَهْلِهَآ اِنْ يُرِيدَا اِصْلَاحاً يُوَفِّقِ اللهُ بَيْنَهُمَا اِنَّ اللهَ كَانَ عَلِيماً خَبِيراً.

/ *Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır*[113].’’

Bir sorun vukû bulduğunda Müslümanların kendilerini düzeltmesi gerektiğinden bahseden Merâğî, karı-koca arasındaki ihtilaf sebebinin kadının isyanından ya da erkeğin haksızlığından kaynaklanabileceğini söyler. Erkeğin öncelikle âyette de bahsedildiği şekilde kavvam özelliklerine göre davranması gerektiğini belirtir. İkinci durumun ise erkeğin zulümde ısrar etmesinden veyahut meydan okumasından dolayı aralarındaki anlaşmazlığın değişmemesi sebebiyle evliliğin üç temel direği olan iletişim, şefkat ve merhametin yıkılma ihtimalini ifade eder. Bundan dolayı hakeme gidilmesi gerektiği ve aralarında bir uzlaşmacının olmasının önemli olduğunu söyler. Merâğî, Allah’ın (cc) aile ve ev düzeni ile ilgili hükümlere önem gösterdiğini; karşılıklı anlaşmanın sağlanmasının ehemmiyeti üzerinde durduğunu ve Allah’ın ayrılıktan hoşlanmadığını ifade eder. Devamında ise Merâğî, Allah’ın buyruğunu insanların yerine getirmediklerini, bundan dolayı aralarında kin ve husumetin çoğaldığını ifade eder. Bu kötü ahlakı da kendi evlerine taşıdıklarını ve bu nedenle de gelişen husumetlerin anne-babadan çocuklara yayıldığını söyler[114].

Allah (cc), kullarına çeşitli seçenekler sunarak onları uyarır:

---

[112] Merâğî, *Tefsirû’l-Merâğî*, c: I, s.135.
[113] en-Nisâ 4/35.
[114]Merâğî, *Tefsirû’l-Merâğî*, c: I, s. 209.

وَاِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزاً اَوْ اِعْرَاضاً فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا اَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحاً وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَاُحْضِرَتِ الْاَنْفُسُ ‘‘ الشُّحَّ وَاِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَاِنَّ اللهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبيراً. وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا اَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ وَاِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَاِنَّ اللهَ كَانَ غَفُوراً رَحِيماً / *Eğer bir kadın kocasının geçimsizliğinden yahut kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse, aralarında bir sulh yapmalarında onlara günah yoktur. Sulh (daima) hayırlıdır. Zaten nefisler kıskançlığa hazırdır. Eğer iyi geçinir ve Allah'tan korkarsanız şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır. Üzerine düşüp uğraşsanız da kadınlar arasında âdil davranmaya güç getiremezsiniz; bari birisine tamamen kapılıp da diğerini askıya alınmış gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltip, günahtan sakınırsanız Allah şüphesiz çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir*[115]*. ’’*

Âyetteki *nüşûz* ve *i'raz* kelimeleri üzerinde duran Merâğî, bu kelimeleri genel manada yorumlar. Nüşûzun, kocanın karısına kibirli davranması veya onu kötü davranışa maruz bırakması olduğunu ifade eder. Kötü davranışları ise kocanın kocalık görevlerini yapmaması, sevgi göstermemesi, merhametsiz davranması veya hakkı olan birtakım eşyaları almaması, ona eziyet kabîlinden kötü sözler sarf etmesi veyahut yüz çevirmesi şeklinde niteler. Ancak burada Merâğî'nin dikkat çektiği unsur, kocanın kesin olarak karısını sevmemesi ya da ondan nefret etmesinin *nüşûz şartını* doğurmasıdır. Merâğî, bu hususa dikkat edilmesi gerektiğine, kadının yanlış anlaması sebebiyle oluşan nüşûz durumunun farklı olabileceğine dikkat çeker. Bu belirtilerin sadece sevgisizlikten ya da nefretten kaynaklanmayacağını; kocanın kişisel durumu veyahut kocanın borçlarının olması ya da dini vazifelerinde eksikliğin olması sebebiyle sıkıntıya düşüp kocalık vazifelerini yerine getirememesi gibi durumlar olabileceğini söyler. Kadın bunun ayırımını kesin olarak yapmışsa ve kocasının davranış sebebi karısından kaynaklanmayan sebepler ise bu durumda kadının sabırlı olması ve metanet göstermesi gerektiğini belirtir. Ancak ona göre durum bunun aksini gösteriyorsa ve sebebi kocanın artık karısını istememesi ise, o halde kadın iki yola başvurmalıdır. Bunlardan birincisi kadının kocasının himayesinde kalması şartıyla evinden ayrılmak istememesi; ikincisi ise kadının sulh istemesidir. Kocasının ona daha güzel bir hayat sunması mümkünse: "onun yanında kocalık vazifelerini yerine

[115] en-Nisâ 4/128-129.

getirmese dahi kalabilir" diyen Merâğî, bunun aksi olan kadının bir bedel vermesi ve anlaşması karşılığında yani *hul'*[116] yoluyla ayrılmayı talep edebilir şeklinde ifade eder. Boşanmayı istemesi durumunda kadın kendi mihrini reddedebilir ve boşanmayı istemesinin helal olduğunu belirtir. Bunun dışında kocası tarafından istenmeyen kadının çocuğu varsa, kadın da boşanmayı istemez ve çocuğa bakmak isterse o halde kocasından iki ayda bir pay isteyebilir diye belirtir. Âyetin devamı olan "…وَالصلحُ خَيْرٌ */ sulh daha hayırlıdır*[117]…" ifadesi gereği Allah'ın boşanmaktansa evli kalıp kocasına sabretmesinin daha iyi olduğunu ve evliliğin en ağır sözleşme olduğunu vurgulayan Merâğî, karı-koca arasında ihtilaf sebeplerinin, nüşûz ve i'raz'ın olmasının çok doğal olduğunu belirtir. Çünkü tartışmadan sonra kötü davranmanın olağan olduğunu söyler. Bunu ortadan kaldırmanın da mümkün olmadığını belirtir[118].

Karı-koca ilişkisinde geçimi temin etmenin ve adaletli davranışın erkeğe yüklendiğini belirten Merâğî, nefsin cimriliğe maruz kaldığını ve bazen karı-kocanın arasının kötü olabileceğini, nefsin ise barışmaya engel olduğunu söyler. Bunda da kadın ve erkek arasında bir farkın bulunmadığından bahseder. Kadınların kendi hukukunu koruma hususunda, iki kadının aynı nikâh altında bulunmaları durumunda kendi haklarını savunmada, kendilerine karşı iyi davranılması konusunda, kendi haklarını korumada hırslı olduklarını belirtir. Erkeklerin de bu konuda aynı hakları talep ettiklerini ancak ikisinden birinin muhakkak bazı konularda taviz vermesi gerektiğini söyler. Neticede iki tarafın birbirlerine müsamaha göstermesi ile evliliğin ayakta kaldığını belirten Merâğî, evliliğin büyük bir akit olması ve evliliğe sadık kalınması için müsamahanın gerekli olduğunu belirtir. Birbirlerinin tüm mahremlerini bilen karı-kocanın evlilik akdine bağlı kalmaları hususunda uyarıldıklarını yineler. Bu bağı korurlarsa muhakkak Allah'ın onlara mükafatlarını vereceğini belirtir. Daha sonra iki kadın ile evli olan erkeğe adalet hususunda gerekli ihtimamı göstermenin mümkün olmadığını vurgulayan Merâğî, bunu gerçekleştirdiğini düşünse bile kadınları razı etmenin imkânsızlığını belirtir.[119] Âyetin devamında boşanma ile ilgili

---

[116] bkz. Fahrettin Atar, "Muhâlea", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2015, c: 30, s.399.
[117] en-Nisâ 4/128.
[118] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: I, s. 326.
[119] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: I, s.327.

konular irdelendiği için konumuz dışında kalmaktadır. Bu konuyu boşanma konusunda ele alacağımız için şimdilik bu kadarla yetiniyoruz.

Kocaların karılarının üzerinde hakkı olduğu gibi karıların da kocaları üzerinde hakkı vardır. Eşlerin birbirleri ile dengeli bir hayat yaşamasını emreden Rabbimiz, karşılıklı hakların korunması ve eski câhiliye adetlerinin terki için kullarını âyetlerle uyarır. Câhiliye adetlerinden biri olan *zıhâr* meselesine daha sonra değineceğiz ancak karı-koca ilişkisi bağlamında geçen bir âyette[120] kocasından şikâyet eden kadını dile getirir. Âyet-i kerîme ile ilgili Merâğî, âyetin Hâvle bint Sa'lebe[121] hakkında nazil olduğunu söyler. Âyetin, kadının câhiliye döneminde katı bir şekilde boşanması meselesinden bahsettiğini belirtir. Havle bint Sa'lebe'nin de aynı şekilde kocasının onu haksız yere boşaması sebebiyle düştüğü sıkıntılı durumu Hz. Peygamber'e arz ettiğini ifade eder.[122] Merâğî, âyette geçen kadın sahabînin şikâyetini Allah'ın duyduğunu ve sıkıntısını giderdiğini; onun için âyet nazil olduğunu belirtir. Kocaların câhiliyede olduğu gibi eşlerini annelerine benzetmeleri sebebiyle onları boşamalarının artık kaldırıldığını söyler. Zıhâr sonucunda kefâret vermeleri ve zıhâr yaparak onları üzmemeleri üzerinde durduğunu ifade eder[123].

Yukarıda bahsedilen konular dışında ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de eşlerin birbirlerine olan zina isnatları da dile getirilmekte ve bu hususta uyarıda bulunulmaktadır. Birbirlerine karşı yaptıkları zinâ ithamı üzerine karşılıklı olarak yemin etmelerini isteyen Allah (cc) şöyle buyurmaktadır:

" وَالَّذِينَ يَرْمُونَ اَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ اِلَّا اَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللهِ اِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ.

وَالْخَامِسَةُ اَنَّ لَعْنَتَ اللهِ عَلَيْهِ اِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِين. وَيَدْرَؤُا عَنْهَا الْعَذَابَ اَنْ تَشْهَدَ اَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللهِ اِنَّهُ لَمِنَ الكاذبين.

وَالْخَامِسَةَ اَنَّ غَضَبَ اللهِ عَلَيْهَا اِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِين. / *Eşlerine zina isnadında bulunup da kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği, kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defa da eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir. Kadının, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna dair*

[120] el-Mücâdele 58/1.
[121] M. Yaşar Kandemir, "Havle Bint Sa'lebe", *TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1997.
[122] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c:X, s. 4.
[123] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: X, s. 6.

dört defa Allah adına yemin ve şahitlik etmesi, beşinci defa da eğer (kocası) doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi kendisinden cezayı kaldırır[124]*."*

Merâğî, âyetlerde geçen hususları şu şekilde açıklar: "Eşlerine zinâ isnadında bulunmanın bu isnatta bulunan kişiler için, Allah'ın lanetini celp etme ve rahmetinden uzaklaştırma sebebi olduğunu" söyler. Ayrıca kendilerinden azabın ve had cezasının kaldırılması için de dört şahit getirme şartının olduğunu söyleyen Merâğî, Allah'ın gazabının kulunu ihsan ve kereminden uzaklaştırması olduğunu belirtir. Belirtilen âyet-i kerîmelerden önce bahsi geçen yabancı kadınlar için zinâ isnadında bulunulup yapılanları açıkladıktan sonra yalan beyanda bulunan kişiyi Allah'ın affetmediğini ve ancak dört şahit getirmesiyle kazf cezasından kurtulabileceğini söyler. Bundan önceki âyetlerde herhangi bir istisnanın bulunmadığını belirtir. Karı-koca için de bu durumun geçerli olduğunu,[125] karı-koca arasında geçen zinâ isnadında şahit getirme meselesi ve nikâhla ilgili konulara ayrıca ileride değinilecektir.

Kur'ân-ı Kerîm'de karı-koca hakları ve aralarındaki özel durumlarla ilgili de âyetlerin yer aldığı görülmektedir. Ancak aşağıda zikredilen âyet-i kerîmede haklardan ziyade karı-koca arasını bozabilecek durumlar üzerinde durulmuştur. Âyette yüce rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلٰى مُلْكِ سُلَيْمٰنَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٰنُ وَلٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنْزِلَ عَلَى "
الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ اَحَدٍ حَتّٰى يَقُولَا اِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِه بَيْنَ
الْمَرْءِ وَزَوْجِه وَمَا هُمْ بضارين بِه مِنْ اَحَدٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرٰيهُ مَا لَهُ فِي
الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا به اَنْفُسَهُم لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ. / *Süleyman'ın hükümranlığı hakkında onlar, şeytanların uydurup söylediklerine tâbi oldular. Hâlbuki Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı. Lâkin şeytanlar kâfir oldular. Çünkü insanlara sihri ve Bâbil'de, Hârût ile Mârût isimli iki meleğe indirileni öğretiyorlardı. Hâlbuki o iki melek, herkese: Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın yanlış inanıp da kâfir olmayasınız, demeden hiç kimseye (sihir ilmini) öğretmezlerdi. Onlar, o iki melekten, karı ile koca arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı. Oysa büyücüler, Allah'ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezler. Onlar, kendilerine fayda sağlayanı değil de zarar vereni öğrenirler. Sihri*

[124] en-Nûr 24/6-9.
[125] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: VI, s. 326.

satın alanların (ona inanıp para verenlerin) ahiretten nasibi olmadığını çok iyi bilmektedirler. Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bunu anlasalardı.[126]*"*

Klasik dönem müfessirlerinden Fahruddin er-Râzi, Yahudilerin sihirle meşgul olduklarını söyler. Sihrin mahiyetinin gerçek olduğu ve dinen caiz olmadığından bahsettikten sonra insanın hanımına olan ülfetinin en yüksek derecede olduğunu ve bu sevgiden daha büyük bir sevgi olamayacağından hareketle, sihrin etkisinin büyüklüğünü göstermek amacıyla yüce Rabbimizin "karı-koca" örneğini verdiğini belirtir. Sihrin büyük bir sevgiyi bile yok edebileceğini söyler. Bu konunun ehemmiyetini kavramak açısından sihirden uzak durmanın önemli olduğunu vurgular[127].

Merâğî, Yahudi âlim ve bilginlerin Tevrat'ı terk etmeleri sebebiyle dalalete düştüklerini belirtir. Onların Tevrat'ta geçen gerçek bilgileri aktarmadıklarını ve sihre tabi olduklarını söyleyen Merâğî, iddia ettikleri gibi sihri Hz. Süleyman'dan öğrendikleri söylemini yalanlar. Böyle bir şeyin kabul edilemeyeceğinden, sihrin bir kandırmaca olduğundan ve peygamberlerin ise bundan uzak olduğundan bahseder. Şeytanların kendileri için sihri öğrendiklerini ve bunları insanlara öğrettiklerini söyler. Sihrin iki kısımdan müteşekkil olduğunu, birincisi hilekarlık veya hokkabazlık olup sihirbazlar Kimya ilmini kullanarak veyahut insanların daha önce duymadıkları kelimeleri söyleyerek insanların şaşırmasını sağlarlar. Bu konu ile ilgili tarihçilere atıfla, Firavun'un sihirbazlarının cıva ile destek aldıklarını söyler. Sopalarının yılan gibi koştuğunu göstermek için özellikle cıvayı kullanmalarından bahseder. İkincisi ise sihrin cin veya şeytanlar tarafından öğrenilmesi şeklinde olduğunu belirtir.[128]

Merâğî, Harut ve Marut meleklerinin sevgi ve nefreti öğrettiklerini belirtir. Sihirle aralarının düzelttiklerini ya da bozulabileceklerini belirtir. Ancak meleklerin, araları bozulan karı-kocanın sihirle yeniden aralarını düzelttiklerini söyler. Harut ve Marut meleklerinin sihri teşvik etmediğini, onların aslında sihir yapmanın zararlı olduğunu söylediklerini belirtir. Genel itibariyle onların muska yazmaları, rukye

---

[126] el- Bakara 2/102.
[127] Râzi, *Tefsîrü'l-Kebîr Mefâtihû'l-Gayb*, c: III, s. 617.
[128] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: I, s.152.

yapmaları, başkaca gizli hilelerle uğraşmaları, insanlardan intikam almak için mi yoksa baskı kurmak için miydi? Onların yapmış olduklarıyla ilgili Kur'ân-ı Kerîm'de herhangi bir açıklama bulunmadığını ifade eder[129]. Karı-koca arasını açmak ya da aralarında herhangi bir muhabbeti sihir ile koymak mümkün görünse de aslında Allah'ın kudretinin bunlardan daha büyük olduğunu söyler. Allah dilemedikçe hiçbir canlının zarar veremeyeceğini ve yine Allah dilemedikçe hiç kimsenin yarar sağlamayacağını belirtir[130].

Sonuç olarak Merâğî, klasik dönem müfessirlerinden Râzi ile aynı görüş beyan ederek Yahudilerin Tevrat'ı terk etmeleri sebebiyle delalete düştüklerini ifade eder. Ayrıca Merâğî, karı-koca arasında hukukî eşitliğin var olduğunu, erkeklerin kavvamlık haklarının bulunması hasebiyle kadını koruma ve nafaka temin etme zorunluğunun erkeğe ait olduğunu belirtir. Bununla birlikte erkek ya da kadının değer bağlamında birbirlerine üstünlüklerinin olmadığını vurgular. Evliliğin üç temel direği olan iletişim, şefkat, merhametin korunmasının önemini ifade eder. Merâğî, nüşûz ve i'raz'ın tarifini yapar. Kadın ve erkeğin ölçü dahilinde birbirlerine sabretmelerinin daha hayırlı olduğunu belirtir. Bununla birlikte erkeğin nüşûz sebebinin kadından kaynaklanmaması durumunda kadının evli kalıp sabretmesinin daha hayırlı olduğunu belirtir.

b) Annelik ve Babalık

Allah'ın (cc) insanlara bahşettiği hayatta kalma arzusunun ve hayatın daha anlamlı hale gelmesinin belki de en güzel nüvelerinden bir tanesi anne ve baba olmaktır.

Ebeveyn kelimesi "herhangi bir şeyin meydana gelmesine veya düzelmesine sebep olan kişi*"* anlamında kullanılmaktadır. *Eb* kelimesi, babanın künyesini ifade etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de baba *Vâlid* olarak geçmektedir[131]. Aynı zamanda Kur'ân-ı Kerîm'de önceki atalar ifadesi için de *Eb* kullanılmaktadır[132]. *Ümm* kelimesi ise Arapçada "çocuğun kendisinden doğduğu kadın" anlamında kullanılmaktadır.

---

[129] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: I, s.153.
[130] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: I, s.154.
[131] el-Ahzab 33/33.
[132] Yûsuf 12/8, 99; el-Enbiyâ 21/54, el-Ahzab 33/40.

Kur'ân-ı Kerîm'de birçok yerde *vâlide* kelimesi geçmektedir[133]. Kur'ân-ı Kerîm Peygamberimiz'in eşlerini *mü'minlerin anneleri*, kendisini ise zımnen *mü'minlerin babası* olarak tüm niteler[134].

Aile sahibi olmak fıtrat duygusunun bir gereğidir. Bunun neticesinde sorumluluk olarak Allah (cc) insanlara birtakım yükümlülükler bahşetmiştir. Yüce rabbimiz ebeveyn olmanın getirdiği sorumlulukların yanı sıra evlat olarak da insana ödevler yüklemiş ve insanın evlat olma konusunda dikkatli olmasını tavsiye etmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de anne-babaya iyi davranmak, kulluk esaslarından sonra önemli bir husus olarak insanın karşısına çıkmaktadır[135].

Rabbimiz kullarına haram kıldığı şeyleri açıkladıktan hemen sonra anne-babaya iyi davranmayı emretmekte ve bu konuda ahlâkî esasın önemini vurgulamaktadır. Hadis kaynaklarının *Kitâbü'l-Birr* ve *Kitâbü'l-Edeb* başlıklarında işlenen konuların başında, anne-babada olması gereken ahlâkî vazifeler sıralanmaktadır. Bu bablarda anne-babaya karşı itaatin önemi ve onlara karşı asi olmanın getireceği zararlardan bahsedilmektedir[136]. Resulü-i Ekrem'e gelerek iyi muamele görmeyi en çok kimin hak ettiğini soran adama Allah Resulü üç defa, "Annen" cevabını vermiş, "Sonra baban, sonra da (sırasıyla) sana en yakın olanlardır[137]." diyerek insanın bu konudaki sorumluluğunu hatırlatmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de anne-babaya iyi davranılması hakkında şöyle buyrulmuştur: " وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوا اِلَّا اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَاناً اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَا اَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا اُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلاً كَرِيماً. وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيراً. */Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlanırsa onlara 'of!' bile deme! Onları azarlama! İkisine de güzel söz söyle. Onları gerek esirgeyerek alçakgönüllülükle üzerlerine kanat ger ve: 'Rabbim! Küçüklüğümde onlar nasıl beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi sen de onlara (öyle) rahmet et!' diyerek dua et*[138]*."*

---

[133] Peygamberimizin hanımlarına "*Mü'minlerin anneleri*" ifadesi kullanılmıştır. bk. el-Ahzâb 33/50.
[134] Vecdi Akyüz, "Ana Baba (Ebeveyn)", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 04.02.2022).
[135] el-Bakara 2/83; el-En'âm 6/151.
[136] Mustafa Çağrıcı, "Ahlâk", *TDV İslam Ansiklopedisi* (12.02.2022).
[137] Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyri, *Sahîh-i Müslîm*, ed. Muhammed Fuad Abdûlbâkî, İsa el-Bâbi'l-Halebi ve Şirkeh, Kahire 1955, c: IV**,** s.1974 (No.2548).
[138] el-İsrâ 17/ 23-24.

Merâğî, âyet ile ilgili şunları ifade eder: "Anne-babadan ikisi veyahut onlardan biri yaşlandıkları zaman (aciz ve zayıf hallerinde), onların yanında iken nasıl ki sen küçük ve muhtaç zamanlarında olduğu gibi sana nasıl merhametle yaklaştılarsa sen de onlara yaşlandıkları zaman merhametli olmalısın", şeklinde söyler. Başka bir âyette[139] belirtildiği üzere iyi olmanın muhakkak mükafatlandırılacağını belirtir. Bunları ifade ederken anne ve babaya iyi davranma konusunda birkaç hususa dikkat çeker. İyi davranma çeşitlerini özetleyerek, anne-baba tarafından görülecek herhangi bir eziyet, sıkıntılı istekler veyahut sözler karşısında sabırlı olmanın, anne-babaya muhalif herhangi bir yaklaşımında bulunmamanın gerektiğini belirtir. Merâğî, kısaca merhamet noktasında en üst tavrı almak gerektiğini belirtir. Çocuğun anne-babanın bir parçası olduğunu ve Peygamberimiz'in de (sas) bu konuda: "وَإِنَّ فَاطِمَةَ بَضْعَةٌ مِنِّي / Fatıma benim bir parçamdır[140]." buyurduğunu hatırlatır[141].

Merâğî: "Yaratan'ın insana verdiği nimetlerden sonra evladın ana-babasına yapmış olduğu iyilikler kadar insana ulaşan bir nimet yoktur", diye belirtir. Bunun delilinin de âyet-i kerîmede "...وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوا اِلَّا اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَاناً / *Rabbin sadece kendisine kulluk etmenizi[142]...*" ifadesinden sonra *"...وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَاناً / ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti[143]..."* buyurması olduğunu söyler. Merâğî, onlara nasıl iyi davranılması gerektiğini ise şöyle söyleyerek ifade eder: "âyette geçen '... اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَا اَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا اُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلاً كَرِيماً / *Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine 'of' bile deme; onları azarlama, ikisine de güzel söz söyle*[144] *...'* Merâğî, Allah'ın (cc): "İhtiyarlamış bir halde yanında olurlarsa veyahut ahir ömründe aciz bir durumda yanında bulunurlarsa sen de aciz ve küçük olduğun halde sana şefkat gösterdikleri gibi onlara şefkat göstermen gereklidir." buyurduğunu ifade eder. Daima onlara kendisine ihsan edilen biri gibi davranılması ve söyleyecekleri beş şeye uymaları halinde ihsanın elde edileceğini belirtir. Beş davranışın: Onlardan görülecek herhangi bir eziyete sabretmek, muhalif davranışlardan uzak durmak, onlara daima güzel söz ile mukabele etmek, anne-babaya

---

[139] en-Nahl 16/128.
[140] Buhârî, *Câmiu's-Sahih*, c: V, s. 22 (No.3729).
[141] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c. V, s. 303.
[142] el-İsra 17/23.
[143] el-İsra 17/23.
[144] el-İsra 17/23.

karşı daima tevazulu davranmak, her zaman merhamet nazarı ile bakarak onları gözetmek olduğunu belirtir.

Anne ve babanın birinden veya her ikisinden, insanları incitebilecek bir davranış ya da bir eziyet görüldüğü zaman onlara kırılmama ve onlara karşı sabırlı olunması gerektiği; bunun karşılığının da muhakkak bir ecir getireceğini düşünmeli, diyen Merâğî, sabırlı davranma sebebinin de onların, evlatlarına karşı küçük iken sabırla muamele etmelerinin hatırlanması olduğunu ifade eder. Merâğî, anne-babayı azarlamak, onlara iftira atmak veya onlara zulmetmenin yasak olduğunu söyler. Ayrıca onlara muhalif davranmak veya yalanlamanın da yasak olduğunu belirtir[145]. Ana-babaya ihsanı ve onlara gösterilecek ta'zimi anlatırken Peygamber Efendimiz'in söylediği Hadis-i Şerif'i ekler[146] ve Peygamberimiz'in (sas) anne-babaya yapılan iyiliği amellerin en üstünü olarak değerlendirdiğini ifade eder[147]. "Birrü'l-Vâlideyn" ile ilgili hadisleri aktarırken annenin babadan daha üstün tutulması ile ilgili hadislerden örnekler verir[148]. Anne-baba hayatta iken onlara yapılan iyi muamelenin onlar öldükten sonra da devam etmesi gerektiğini hadis-i şerif ile beyan eder[149]. Bundan sonra *Ukûku'l-Valideyn* tabirini açıklar. Bunun anne-babaya kabalık ve hürmetsizlik etmek ve onların kalplerini kırmak manasında kullanıldığını belirtir. " رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا في نُفُوسِكُمْ اِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَاِنَّهُ كَانَ لِلْاَوَّابِينَ غَفُورا / *Rabbiniz sizin kalplerinizdekini çok iyi bilir. Eğer siz iyi olursanız şunu bilin ki Allah, kötülükten yüz çevirerek tövbeye yönelenleri son derece bağışlayıcıdır*[150]*."* âyeti mucibince, Allah'ın kalplerde hasıl olan niyetleri iyi bildiğini ve bu nedenle yüce Rabbimizin emrinin anne-babaya hürmet ve *birr* ile iyilik etmek olduğunu, insanın bundan mutlaka sorumlu tutulacağını ifade eder[151].

Merâğî, anne veya babanın söyleyecekleri her söz ve davranışa muhakkak güzel söz ve faydalı bir şekilde mukabele edilmesi gerektiğini belirtir. Ayrıca onlara karşı takınılacak edebin en üst seviyede olmasının icap ettiğini ve onlara hitap ederken

---

[145] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: I s.304.
[146] Tirmizî Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd), *Sünen et-Tirmizî*, ed. Ahmed Muhammed Şâkir-Muhammed Fuad Abdûlbâkî Şirketûn Mektebetûn ve Matbaati'l-Mustafa el-Babî el-Halebî, Mısır:1975, c: IV, s. 310 (No.1898).
[147] Kuşeyri, *Sahîh-i Müslîm*, c: I, s.90 (No.85).
[148] Buhârî, *Câmiu's-Sahih*, c: VIII, s. 2 (No.5971).
[149] İbn. Mâce, *Sünen İbn Mâce*, c: II, s.1208 (No.3664).
[150] el-İsra 17/25.
[151] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: V, s. 306.

isimleri ile çağrılmamalarını; "Ey anneciğim!" "Ey babacığım!" şeklinde hitap edilmesi hususunu ifade eder. *"...وَقُلْ لَهُمَا قَوْلاً كَرِيماً / Onlara güzel söz söyle*[152]*..."* emri için, Said b. Müseyyeb'in[153] (94/713): "Efendisine karşı suç işleyen bir kölenin efendisine söylediği sözdür." şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtir. Ana-babaya merhamet hususunda korku ile değil sevgiden dolayı merhamet duyulması gerektiğinden bahseder. Daha sonra Merâğî, söylemini güçlendirme adına şu örneği verir: "Nasıl ki anne kuş yavrusunu her türlü kötülükten koruyup rahmet kanadını yavrusunun üzerine indiriyorsa, anne-babanın da evlatlarını bu şekilde koruması sebebiyle insan da büyüdüğü zaman ebeveynine karşı aynı hal üzere olması gereklidir." Merâğî, anne-babaya dua ederken Mevla'nın onlara daimî bir rahmet ile muamele etmesi için dua etmenin gerektiğinden bahseder. Ayrıca Mevla Teâlâ'nın anne ve babaya birçok yönden iyi davranılması hususunda mübalağa yaptığını ve kendisine iman edip kendisini tek saydıktan sonra anne-babaya iyilik etmenin ve adaletli olmanın yeterli olacağının âyette bildirildiğini söyler[154].

Anne-babaya itaat hususunda Allah'a isyan olunması durumunda yüce Rabbimiz; " وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْناً وَإِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِه عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا/ *Biz insana, ana babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Eğer onlar, seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi (körü körüne) bana ortak koşman için zorlarlarsa, onlara itaat etme*[155]*!"* şeklinde buyurmaktadır.

Merâğî, âyet-i kerîmede iyiliklerin kötülüklere kefaret olduğunu ve anne-babaya ihsanın Allah (cc) tarafından öncelendiğini belirtir. Onlara gösterilecek ihsanı açıklarken infakta anne-babanın öncelikli tutulmalarını; ancak anne-babanın, kişiyi Allah'a itaatsizlik ve şirk koşmaya zorlaması halinde onların dediklerine uyulmaması gerektiğini hatırlatır. Sonrasında Merâğî, âyetten maksadın anne-babaya ihsan edilmesinin mükafatı olarak enbiya ve evliya ile aynı zümrede olacaklarının ve insana bu nedenle ikramlar ve başkalarına verilmemiş büyük derecelere ulaşılacağı müjdesinin verildiğini belirtir. Merâğî, Sa'd b. Ebû Vakkâs (ö. 55/675)[156] ve annesi ile

---

[152] el-İsra 17/23.
[153] M. Yaşar Kandemir, "Saîd B. Müseyyeb", *TDV İslam Ansiklopedisi* (12.02.2022).
[154] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: V, s.305.
[155] el-Ankebût 29/8.
[156] Aşere-i mübeşşereden olan sahâbî, kumandan.

arasında geçen olay üzerine âyetin nazil olduğunu söyler[157]. *"...* وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْناً *.../...Biz insana ana-babasına iyi davranmasını emretmişizdir*[158] *"* şeklinde ifade edilen âyette Allah'ın, kullarından ana-babasına biat etmeleri ve onlara karşı iyi davranılmasını emrettiğini belirtir. İsrâ Sûresinde bahsi geçen âyetlerde[159] iyi davranışların neler olduğunun belirtildiğini söyler. *"...* وَإِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ *.../...Eğer onlar seni hakkında bilgin olmayan bir şeyi (körü körüne) bana ortak koşman için zorlarlarsa onlara itaat etme*[160] *..."* âyetinde emredildiği üzere, anne-babanın müşrik olmaları halinde kendi inançları doğrultusunda zorlarlarsa o halde onlara tâbi olunmaması gerektiğini belirtir. Sahih hadiste geçen rivâyeti aktarır. "Yaratıcıya isyanda mahlukata itaat yoktur[161]." *"...* مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ *... / hakkında bilgin olmayan bir şeyi*[162] *..."* ifadesinde yüce Rabbimiz: "Anne-babanın bahsettiği ilahlardan veya şirk koştukları dinin mahiyetinden haberin yoksa onların batıl inançlarına inanmak nasıl doğru olabilir?" şeklinde buyurduğunu ifade eder. Âyetin devamında Merâğî, Allah'ın (cc) istediği şekilde kendisine tâbi olmalarının getireceği mükafatı aktarır: *"...* إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ *... / ...dönüşünüz ancak banadır. O zaman yapmış olduklarınızı size haber vereceğim..."* ifadesinin "Kıyamet gününde hepimizin döneceği yer Allah'a olacaktır." anlamına geldiğini belirtir. "Sizden iman eden veya küfreden; anne ve babasına iyilikte bulunan ya da kötü davranan herkesin karşılığının verileceğini, iyilere iyilik olarak, kötülere de yaptıklarının karşılığı olarak cehennem muhakkak verilecektir." diye söyler[163] .

Merâğî, Hz. İbrahim'in babasının tanrılarından yüz çevirmesinin[164] anlatıldığı âyette Allah'ın kanunlarına itaat hususunda babasının inkârcı, sert ve kaba üslubuna rağmen Hz. İbrahim'in (as), ona karşı her defasında "Babacığım!" diye saygı dolu

---

[157] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: VII, s. 217.
[158] el-Ankebût 29/8.
[159] el-İsrâ 17/23-24.
[160] Ankebût 29/8.
[161] Tirmizî, *Sünen et-Tirmizî*, c: V, s.194 (No.3188).
[162] Ankebût 29/8.
[163] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: I, s.218.
[164] Meryem 19/46.

hitabından bahseder. Ayrıca putperest olan babasını hak dine davet edişi ve babasının Hz. İbrahim'e (as) karşı sergilediği tutum hakkında akılsızlık ettiğini belirtir[165].

Ölümü ve yaşamı yaratan[166] Allah (cc), insanı sınamak ve hayatın imtihan boyutu için insanın dünyaya gelmesine anne-babayı vesile kılındığını bildirir. İnsan, anne ve babası ile olan bağını inkâr edemez. Peygamberimiz (sas): " لَا تَرْغَبُوا عَنْ آبَائِكُمْ، فَمَنْ رَغِبَ عَنْ أَبِيهِ فَهُوَ كُفْرٌ / Babalarınızdan yüz çevirmeyin! Kim babasından yüz çevirirse bu yaptığı küfürdür[167]" sözleri ile ümmetini uyarır. " رِضَى الرَّبِّ فِي رِضَى الوَالِدِ، وَسَخَطُ الرَّبِّ فِي سَخَطِ الْوَالِدِ / Rabbin hoşnutluğu anne babanın hoşnutluğuna, Rabbin öfkesi de anne babanın öfkesine bağlıdır[168]."Anlaşılıyor ki, Rabbin rızasının da anne babanın rızasında aranması gerektiği Peygamber Efendimiz'in dikkat çektiği hususlardandır.

Sonuç olarak Merâğî, iyi bir Müslüman olmak ve dünya imtihanında başarılı olmanın yollarından birinin de anne-babaya itaat etmek, onlara yapılacak her davranışta dikkatle ve merhametle yaklaşılmak gerektiğini, Allah'a (cc) kulluktan sonra anne-babaya itaat etmenin önemli olduğunu vurgular.

---

[165] Merâğî, *Tefsir'ul-Merâğî*, c: VI, s. 48.
[166] Mülk 67/2.
[167] Müslîm, *Sahîh-i Müslîm*, c: I, s.80 (No.62).
[168] Tirmizî, *Sünen et-Tirmizî*, c: III s.374 (No.1899).

İKİNCİ BÖLÜM
MERÂĞÎ TEFSİRİNDE İBÂDET HÜKÜMLERİ AÇISINDAN KADINLARA ÖZGÜ DURUMLAR

1. 1. Kadınlara/Kadınlığa Özgü Durumlar

1.1.1. Hayız/Âdet

Kadınlara özgü bir durum olan hayız, fıkhî bir terim olarak *"*Ergenlik çağına giren sağlıklı kadının rahminden, bir hastalık veya lohusalık dışında belirli süreler içinde kan gelmesi ve bazı ibâdetlerin yapılmasına engel olan hades (hükmî kirlilik) hali" şeklinde tanımlanmaktadır. Kadınlarda hayız halinin başlangıç ve bitişi yaş bakımından farklılıklar göstermektedir. Bunun nedenleri arasında fizikî bünyedeki farklılıklar, çevresel faktörler ve kalıtım olduğu söylenebilir. Fakihlerin çoğuna göre hayızın başlangıç yaşının dokuz olduğu ancak bitişi ile ilgili ortak bir fikrin bulunmadığı, bu konuda kadının fiilen *âdet* görmemesinin esas alındığı belirtilmiştir[169].

Allah (cc) kadın ve erkeği farklı biyolojik özellikte dilediğini erkek dilediğini de kadın olarak yaratmıştır[170]. Bu biyolojik farklılıklar ise kadim toplumlarda farklı tutumlarla karşılanmıştır. Câhiliye döneminde, kadının ay halindeyken, kocasının onun yanında oturmadığı hatta onunla aynı odada bile bulunmadığı ve imkânı olan kocanın ise kadını evden geçici olarak uzaklaştırdığı bilinmektedir[171]. Yahudilerin geleneklerinde ve kutsal kitaplarında, kadının aybaşı halinde kirli sayıldığı ve ona dokunanların da kirli addedildiği belirtilir[172].

Resûl-i Ekrem ise kadının ay hali görmesinin onun elinde olmadığını belirtmiş[173] ve ashabın cahilî tutumları devam ettirmelerinin doğru olmadığını, kadınlarla ay halinde iken cinsî mûnasebet dışında dilediklerini yapabileceklerini[174]; sorular üzerine de aynı sofrada bulunmalarının sakıncalı olmadığını bildirmiştir[175].

---

[169] *Yunus Vehbi Yavuz,* "Hayız" *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, c:17, s.51.
[170] eş-Şûrâ 42/49.
[171] Neşet Çağatay, *Sorularla İslam Dini ve İslam Tarihi*, Gündoğan Yayınları, İstanbul 1997, s.111.
[172] Levililer. 15: 19-24.
[173] Müslim, Hayız, 11.
[174]Müslim, Hayız, 16.
[175]Tirmizî, Tahâret, 100. Ayrıca klasik müfessirlerden bk. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne,* c: 2: s. 132.

Kitâb-ı Mukaddes'e göre kadının ay hali görmesi, kadına verilmiş bir cezadır[176]. Bunun aksine, kutsal kitabımız Kur'ân-ı Kerîm durumun böyle olmadığını, hayızın bir çeşit rahatsızlık (ezâ) durumu olduğunu Bakara Sûresi 2/222. âyetinde şöyle bildirmektedir:

"وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْمَحيضِ قُلْ هُوَ اَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتّٰى يَطْهُرْنَ فَاِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ اَمَرَكُمُ اللهُ اِنَّ اللهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ /*Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: O, bir rahatsızlıktır. Bu sebeple ay halinde olan kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şunu iyi bilin ki, Allah tevbe edenleri de sever, temizlenenleri de o sever[177]."*

İbn Kesîr, sahabeler arasında hayız konusunda bazı ihtilafların bulunduğunu ve hayızlı kadına nasıl yaklaşılması gerektiğini sorduklarını, bunun üzerine Peygamberimiz'in (sas); "اصنعوا كل شي الا الجماع" /Cima' hâriç her şeyi yapınız[178]" hadis-i şerifi ile sahabeleri uyardığı değerlendirmesini yapar[179].

Merâğî, bu âyet çerçevesinde ilk önce konuyu Kitâb-ı Mukaddes ve diğer dinlerle mukayese ederek anlatır. Hayız konusunda ihtilafın bulunduğunu, dinlerin yaklaşımlarında ifrat ve tefritler olduğunu, Yahudiler'in tamamen kadınlardan uzaklaştığını, Araplar'ın evi terk ettiklerini veya kadını evden gönderdiklerini, Hristiyanlar'ın ise olayı tamamen hafife aldıklarını belirtir. Bu sebeple ashabın çıkmaza girdiğini ve bu hususta ne yapılması gerektiği bilgisi için Hz. Peygamber'e (sas) sorulan soru akabinde âyetin nazil olduğunu söyler[180].

Merâğî, *"...وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْمَحيضِ / sana hayızdan soruyorlar"* âyetinde, "kadınların hayız konusuyla ilgili kafa karıştıran mevzuları soruyorlar", anlamının kastedildiğini belirtir. Peygamber Efendimiz'in "اصنعوا كل شي الا الجماع / *Cima hariç her şeyi yapın* [181]" hadisi ile manayı açıkladığını ifade eder[182].

---

[176]Kitâb-ı Mukaddes, Yaratılış, 3:12-16.
[177]el-Bakara 2/222.
[178] Ebû Dâvûd, Nikâh, 46.
[179]İbn Kesîr, *Tefsirû'l-Kur'ân el-Âzîm*, c: I, s. 439.
[180]Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: I, s.316.
[181] Ebû Dâvûd, Nikâh, 46.
[182] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: I, s.317.

Merâğî, konuyu tıbbi veriler gözeterek açıklamaya çalışır. Hayız halinin bir hastalık veya rahatsızlık olduğunu, tıp dünyasının da bu durumun iki zararının olabileceğini kabul ettiklerini sözlerine ekler. Birinci zararın, kadınların üreme organlarında ağrı şeklinde veya yumurtalıklarda ciddi manada zarar veren enfeksiyonlar olabileceğini söyler. Enfeksiyonun üreme organına veyahut yumurtalıklara zarar verebileceğini, bu durumun da kısırlaşmaya sebep olabileceğini ifade eder. İkinci zararının ise, âdet maddesinin bir kısmının erkeğin vücuduna girmesiyle bel soğukluğu hastalığının olabileceğini söyler. Böylece erkek ya da kadında kısırlık tehlikesine yol açabileceği üzerinde durur. Âyette bahsedilen asıl hikmetin de yukarıda bahsi geçen zararlar olabileceğinden bahseder. Allah'ın bir hikmet olarak hayızdan bahsetmesi ve cinsî münasebeti yasaklamasının insan faydasına olan şeyleri aktarmak ve aynı şekilde rahmin çocuğun oluştuğu mekân olması sebebiyle evliliğe ve nesli çoğaltmaya da bir çağrı şeklinde açıklanabileceğini söyler. Evliliğin önemini âyet-i kerîme ile vurgular[183].

Saliha bir eş/i ve hayırlı evlat talep edilmesi gerektiğini[184]Allah'ın (cc) kullarından istediğini belirtir[185].

Merâğî, âyetin sonundaki "...إِنَّ اللهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ/ *...Allah tevbe edenleri de sever, temizlenenleri de sever."* kısmıyla ilgili olarak Allah'ın (cc) kullarının günah işledikten sonra pişman olmalarını ve bundan dolayı tevbe etmelerini istediğini belirtir. Bazen insanlar şehvetlerine kapılıp hata yapabilirler. Ancak hatalarında ısrarlı olmayıp tevbe etmelerinin güzel olduğunu ve hanımlarına hayızlı iken yasak olan başka şekilde yaklaşmalarından dolayı pişman olmalarını ve bunun için tevbe etmelerini ister. Merâğî, son olarak tevbe ile Allah'ın günahları sildiğini, kulun günahlardan uzaklaşması ile Allah'ın kullarını daha da seveceğini ve "الْمُتَطَهِّرِينَ /*temizlenenler*" ifadesi ile kastedilenin bunlar olduğunu belirtir[186].

Konumuz ile yakından alakalı olduğunu düşündüğümüz ve Kur'ân-ı Kerîm'de "لَا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ /*Ona ancak temizlenenler dokunabilir*" âyetinde geçen *"...الْمُطَهَّرُون/...temizlenenler*" ifadesi ile ilgili görüşleri aktaracağız.

---

[183] er-Rum 30/21.
[184] el-Furkan 25/74.
[185] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: I, s. 318.
[186] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: I, s.319.

Geçmişten günümüze, "hayızlı kadının Kur'ân-ı Kerîm'e dokunması ve okuması" hakkında farklı yaklaşımlar barındıran görüşlerin mevcut olduğu bilinmektedir. Bazı fakihler, Allah kelâmı olan kitabın okunmasında sakınca görmediklerini, bunun kadınları Kur'ân-ı Kerîm'den uzaklaştırmak için uydurulduğunu düşünmüşlerdir. Bazıları da bayanların eğitimini aksatmaması için yasaklayıcı hükümlerin uygulanmayacağını belirtmişlerdir. "Kur'ân okuyamaz" diyenlerin görüşünün Peygamber Efendimiz'in (sas): "لا تقرأ الحائض ولا الجنب شيئاً من القرآن/ *Hayız* ve *cünüp* olan kişi Kur'ândan hiçbir şey okumasın[187]" hadis-i şerifine istinaden söylediklerini beyan ederler. Ancak genelleme yapmadan zaruret ve ihtiyaç gözetilerek Kur'ân-ı Kerîm'e dokunmanın ya da okumanın doğru olduğu düşünülmektedir[188].

Merâğî ise birkaç olasılığı ele alır ve buna göre Allah'ın Kur'ân'ı (cc) Levh-i Mahfûz'da[189] kendi katında muhafaza ettiğini ve ona sadece meleklerin dokunabileceğini söyler. Merâğî bir diğer görüş olarak, Kur'ân-ı Kerîm'e dokunabilmek için büyük ve küçük hadesten berî olmak gerektiğini zikreder. Ayrıca bazı âlimlerin, kadınların da hayız ve nifâs halleri dışında olma şartı koştuklarını belirtir[190].

Merâğî, hükmen Kur'ân-ı Kerîm'e dokunabilmek için temiz olma şartının arandığını, bundan dolayı ulemânın birçoğunun insanların hükmî abdest olmadan Kur'ân-ı Kerîm'e dokunamayacaklarını bildirdiklerini söylemiştir[191].

Sonuç olarak Merâğî, hayızın kadının elinde olmayan bir hastalık hali olduğunu ve hayız halindeki kadınlarla ilgili ifrat ve tefrit boyutunda ihtilafların olduğunu ancak Hz. Peygamber tarafından kadınların hayız halinin bir rahatsızlık olarak açıklandığını belirtir. Bununla birlikte hayızlı kadın ile cima' yapmanın haram olduğunu ve bunun hem psikolojik hem de biyolojik olarak çeşitli zararlar getirdiğinden bahseder.

---

[187] Tirmizi, Sünen, Kitabu't-Tahare.
[188] Yunus Keleş, "Hayız Hâlinde Olan Kadınların Kur'ân-ı Kerîm'e Dokunması ve Okuması ile İlgili Hükümler", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* Sayı 17, 2011, s. 428.
[189] Bütün nesne ve olaylara ilişkin ilâhî ilim ve takdirin kayıtlı bulunduğu kitap. bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Levh-i Mahfûz", *TDV İslam Ansiklopedisi* (18 Mart 2022).
[190] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: IX, s. 413.
[191] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: I, s. 414.

1. 1. 2. Nifâs/Lohusalık

Kadınlara mahsus olan *nifâs* hâli, "Altı ay öncesinde başka bir çocuk doğurmamış olmak kaydıyla, çocuğun ana rahminden çıkmasının akabinde, hükmen de olsa gelen kandır[192]." şeklinde ifade edilmiştir. En az zamanı hakkında ihtilaf olmamakla birlikte bitiş süresi için mezhepler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Mâlikî ve Şâfiî'ler altmış gün, Hanefî ve Hanbeli'ler ise kırk gün olduğunu belirtir[193].

Kur'ân-ı Kerîm'de nifâs konusu ile ilgili müstakil âyetler bulunmamaktadır. Ancak hüküm açısından hayız halinde iken İbâdetlerden berî olması gibi nifâslı kişinin İbâdet hükümlerini yerine getirmesi açısından bir farkı yoktur. İkiz çocuk doğduğunda hüküm ilk çocuğun doğumuyla başlar. Ebû Yusuf (öl. 182/798) ve İmam Muhammed'e (öl. 189/805) göre hiç kan gelmez ise kadın lohusa sayılmaz. Günümüz tıp bilgisi kan görülmemesinin nedenini hastalık olarak açıklar[194]. İmam Şafiî'ye (öl. 204/820) göre ise nifâs hükümleri uygulanır ve bu nedenle gusül gerekir[195].

Tarih boyunca kadınların âdet, nifâs halleri için çeşitli yorumlar yapılmış ve bu halleri nedeniyle kadınlar yer yer dışlanmışlardır. Bu konuya yukarıda değindiğimiz için burada detaya girmeyeceğiz.

Nifâs hali fizyolojik ve tıbbi bir olay olduğu için onun en kısa veya uzun müddetini net bir şekilde belirlemek mümkün görünmemektedir. Fakihler bu konuda İbâdetleri yerine getirmeleri hususunda açıklık getirebilmek için azamî süreyi belirlemenin faydalı olacağını düşünmüşlerdir[196]. Yukarıda da belirttiğimiz gibi azami sürenin en azı kırk, en fazlası altmış gündür.

Nifâs hallerinin anlatıldığı müstakil âyetler bulunmadığı ve hayızlı-nifâslı kadınların boşaması/boşanılması ilgili hükümler nikâh konusunda ele alınacağından, ayrıca burada değinmeyeceğiz.

---

[192] İmam Birgivi, *Zuhru'l Müteehhilîn İzahlı ve Misalli Tercüme Hanımlara Mahsus Hâller Hayz-Nifâs*, çev. Halûk Halitoğlu, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2016, s.16.
[193] Ali Yüksek, "İslam Fıkhına Göre Kadınların Âdet ve Lohusalık Günlerinde Mescitlere Giriş Sorunu", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 41, 2016, s. 83.
[194] Hacı Mehmet Günay, "Nifâs" *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2007, s.79.
[195] Ebû Abdullâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Ümm*, Darû'l-Ma'rife, Beyrut 1990, s. 85.
[196] Huriye Martı, *Hakları ve Saygınlığıyla İslâm'da Kadın*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Yenimahalle Ankara 2018, 60.

1. 1. 3. İstihâze/Hastalık Kanı

Hastalık kanı, fıkhî terim olarak "fâsid kan da denilen, hükmen de olsa fercin dâhilinden çıkan, ancak rahimden gelmeyen kan" şeklinde tanımlanmaktadır[197]."

Herhangi bir hastalık veya yapısal bozukluk neticesinde meydana gelen bu kan, "özür kanı" olarak ifade edilir. Hayızdan kesilme dönemine kadar her ayın belli dönemlerinde *hayız* ve doğumdan sonra *nifâs* durumlarında kadınlar, rahim kanaması görürler. Dinimiz bu dönemlerde kadınların İbâdet durumları için çeşitli kurallar ya da sınırlar koymuştur. Bu kuralların geçerli sürelerinin tespiti için normal sürelerin asgari ve en uzun müddetleri belirlenmiş olup bu süreler dışında görülen kanamalar "hayız veya nifâs dışındaki kanamalar" olarak isimlendirilmiştir. Normal zaman dışında ve kabul edilen sürelerde gelen kanamaya *istihâza/hastalık kanı*, bu kanamayı gören kadına da *müstehâza* denilmiştir[198].

Bu konu ile ilgili hükmi durumları Peygamber Efendimiz'den (sas) öğreniyoruz. Buna göre istihâza durumundaki kadın maddi-bedeni temizliğini yapar, tedbirlerini alır ve özre tâbi olan ruhsat ve muafiyetleri kullanarak ibâdetlerini eda eder. Şafii ve Malikilere göre müstehâza kadının her bir farz namaz için abdest alma şartı vardır[199].

Peygamberimiz, kanaması durmayan sahabe hanımlarının yanına gelerek istihâze kanı görmeleri durumunda yapmaları gerekenleri kadınlara öğretmiştir. Hz. Peygamber (sas), âdet kanının koyu renkli olduğunu söylemiş, onun istihâze kanından farklı olduğunu bildirmiş ve bu konuda dikkatli olmaları hususunda kadınları uyarmıştır[200].

Âdet günleri biten kadının muhakkak gusül abdesti almasının gerekli[201] olduğunu Peygamberimiz bildirmiş ve kadının oruç tutma ve diğer vazifelerini yerine getirmesi gerektiğini[202] ashabına öğretmiştir.

---

[197] Birgivi, *Zuhru'l-Müteehhilîn İzahlı ve Misalli Tercüme Hanımlara Mahsus Hâller Hayz-Nifâs,* Ari Sanat Yayınları, 2016, s.15.
[198] Salim Öğüt, "İstihâze" *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, c:23, s.334.
[199] Dönmez v. dğr., *Türkiye Diyanet Vakfı İlmihal*, 1: 257.
[200] Ebû Dâvûd, Tahâret, 115.
[201] Buhari, Vudû, 63.
[202] Dârimî, Tahâret, 84.

İstihâze hükümlerine uyması gereken kadınlar, âdetli kadınların yapamadıklarını yapmakta serbesttirler. Buna göre Kâbe'yi tavaf edebilirler, oruçlarını tutabilirler ve sağlık açısından herhangi bir sakıncası olmadığı bilinirse eşleriyle cinsel münasebette bulunabilirler[203].

Merâğî, istihâza konusuna ayrıca değinmemiştir. Hayız ile ilgili bahsedilen âyetlerde de konuya değinmemiştir.

1. 2. Kadınların Örtünmesi

Tesettür, ستر / s-t-r kökünden türemiş ve "kapatmak" anlamında kullanılmıştır[204]. Tesettürün *hicap* anlamında kullanıldığı; perde ve engel manalarına da geldiği, örtünmenin, dış görünüşün perde arkasında tutulması anlamlarında da kullanıldığı belirtilmektedir[205].

Vücudun açılması, görünür hale gelmesi veya teşhir manasında, dinen bakılması haram olan yerlere İslam literatüründe *avret* denilmektedir. Kadınların örtünmesi ile ilgili âyetler Kur'an-ı Kerîm'de *hicap, hımâr, cilbâb* kelimeleri ile ifade edilir. Genel anlamda bu kavramlar örtünme, giyinme ve koruma amaçlı olarak kullanılır[206].

Kur'ân-ı Kerîm, açılma ifadesi olan *teberruc* kavramını kullanarak kadınları uyarır[207]. "Teşhir etmek" manasında da kullanılan *teberrüc* kavramının ifade ettiği anlamlardan biri de zînetlerin açılmasıdır. Hatta kadının ayağındaki halhalın işitilmemesi için kadının ayaklarını yere vurarak yürümemesi; zînetlerin hissettirilmemesidir. Kadının zînetlerini teşhir etmesi bir yana hissettirmesi dahi haramdır[208].

---

[203] Öğüt, "İstihâze", 23/335.
[204] Ebu'n-Nasr İsmail Cevherî, "es-Sıhâh", *Es-Sıhâh Tâcû'l-Lûgati ve Sıhâhu'l-Arabiyye*, Dar'ül Hadis, Kahire 2009, s.516.
[205] Murtaza Mutahhari, *Hicap*, trc. Mücteba Mir, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009, s.50.
[206] H. Yunus Apaydın, "Tesettür", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2011, c: 40 s. 538.
[207] el-Ahzâb 33/33.
[208] Mustafa Şentürk, ed. Yavuz Ünal vd., "Kur'ân'da Beden Mahremiyetini İfade Eden Temel Kavramlar", (Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu, Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi), Samsun 2015, c:1, s.111.

İnsanın maddi ve manevi olarak örtünmesinde giydiği elbiselerin takva ile yakın ilişkisi vardır. Maddi elbise, bedenin ayıplarını örttüğü gibi "manevi örtü[209]" olan "takva" da kişinin kalbinin ve ruhunun ayıplarını gizler. Bu sebeple *takva,* Allah'tan utanmak ve O'nun rızası dahilinde olmayan işlerden uzak durmak olarak tanımlanabilir[210].

Peygamber Efendimiz (sas): "مَا كَانَ الْفُحْشُ فِى شَىْءٍ إِلاَّ شَانَهُ وَمَا كَانَ الْحَيَاءُ فِى شَىْءٍ إِلاَّ زَانَهُ */Arsızlık nerede ve kimde olursa olsun çirkinleştirir; hayâ ise nerede ve kimde olursa olsun zarifleştirir*[211]" sözüyle edep ve takva çizgisinin insanı güzelleştirdiğini; insanın en yalnız olduğu zamanda dahî edep ve takva dışına çıkılmaması gerektiğini bildirmiştir.

Kur'an-ı Kerîm'de insanın örtünmesi ile ilgili âyet-i kerîmede Hz. Havvâ ve Hz. Âdem'den bahsedilmiş ve bu konuya *sev'ât* ifadesi ile dikkat çekilmiştir:

"*Ey* / يَا بَنِي اٰدَمَ قَدْ اَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاساً يُوَارِي **سَوْاٰتِكُمْ وَرِيشاً** وَلِبَاسُ التَّقْوٰى ذٰلِكَ خَيْرٌ ذٰلِكَ مِنْ اٰيَاتِ اللهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ

Âdem oğulları! Size ayıp yerlerinizi örtecek giysi, süslenecek elbise yarattık. Takvâ elbisesi… İşte o daha hayırlıdır. Bunlar Allah'ın âyetlerindendir. Umulur ki düşünüp öğüt alırlar (diye onları indirdi) [212]."

Âyet-i kerîmede ifade edilen *sev'ât* kelimesi Hz. Âdem ile Havvâ'nın avretlerinin açılması neticesinde *utanma* duygularını ifade eder[213].

Zemâhşerî (öl. 538/1144), *rîş* kelimesine atıf yaparak; *rîş*in iki manada kullanıldığını belirtir. Birincisinin avret yerlerini örtmek olduğunu; diğerinin ise süslü elbiseler giymek maksadıyla süslenmek olduğunu ifade eder. Hz. Âdem ve Havvâ'nın örnek olarak gösterildiğini ve elbiselerin maksadının avreti örtmesi ve neticede bunların araç olduğunu; asıl olanın takva ve hayâ duygusu olduğunu belirtir[214].

---

[209] el-A'râf 7/26.
[210] Muhammed Said Kışlak, *Müslüman Kadının Kalesi Tesettür,* Semere, İstanbul 2009, s. 16.
[211]Tirmizî, Birr, 47.
[212] el-A'râf 7/26.
[213] Şentürk, "Kur'ân'da Beden Mahremiyetini İfade Eden Temel Kavramlar", c:1, s.109.
[214] Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâ'ikı Gavâmizi't-Tenzîl,* c: II, s. 97.

İbn Kesîr, *rîş ve riyaş'ın* dış görünüşü güzelleştiren elbiseler için kullanıldığını; *libas* kavramının ise avretleri örtmek manasında kullanıldığını ve *libas*ın zaruriyâttan kaynaklandığını, *rîş*in ise kemâliyattan olduğunu söyler[215] .

Merâğî ise âyet-i kerîmede, Allah'ın insanoğluna verdiği nimetleri zikrettikten sonra elbise nimetini de hatırlattığını belirtir. İnsanların elbiseleri, dinin emrettiği avret yerlerini örtmeleri için kullandıkları gibi aynı zamanda zînet için de kullandıklarını söyler. Ayrıca savaşta miğfer; zincirli kıyafetler… vb. şeylerin de kullanılmasının nimet olarak verildiğini ifade eder. Merâğî *rîş*in, kuş tüyüne kinâye ile tüyün kuşları sıcak ve soğuktan koruması gibi, elbiselerin de insanları koruduğuna dikkat çeker. İnsanların zamanla giyinme çeşitliliklerini zenginleştirerek; pamuktan, yünden kumaşlar ve daha değişik ham maddeleri de üreterek işlediklerini söyler. İnsanların zanaatı içgüdüsel olarak öğrendiklerini ifade eder. Temelde insanın fıtratında örtünme kavramının bulunduğunu ve insanın aslında mülâyim ve münasip olanı kullanıp haddin aşılmaması gerektiğini ve takvanın önemli olduğunu hatırlatır. Allah'ın en önemli nimetlerinden olan elbiselerin lütûf olduğuna ve bunun şükrünün edâ edilmesinin önemli olduğuna dikkat çeker[216].

1. 2. 1. Hımâr/Baş örtüsü

Kadınların örtünmelerinin *hımâr, cilbâb* ve *hicap* kavramları ile ifade edildiğini daha önce zikretmiştik. Kur'an'da giyinme ve korunma amaçlı olarak *libas*[217] kavramı da kullanılmıştır. Allah, örtünmenin karşıtı olan "açılmak" ifadesi için *teberruc* kavramı ile kullarını uyarmıştır[218]. Kadınların örtünmelerinin bir aşaması olan *baş örtüsü* hakkındaki âyet-i ve âyet-i kerîme ile ilgili görüşleri aktaracağız.

Kadınların başlarını örtmelerinin gerekliliği hususu Kur'an-ı Kerîm'de Nûr Sûresi 24/31. âyette şu şekilde geçmektedir:

" وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلٰى جُيُوبِهِنَّ ۖ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ اَوْ اٰبَائِهِنَّ اَوْ اٰبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اَبْنَائِهِنَّ اَوْ اَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنِي اِخْوَانِهِنَّ

---

[215] İbn Kesîr, *Tefsir'ul Kur'an-il Azîm*, c: III, s.399.
[216] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: III, s. 280.
[217] el-A'râf 7/26.
[218] Apaydın, "Tesettür", c: 40, s. 538.

اَوْ بَنَي اَخَوَاتِهِنَّ اَوْ نِسَائِهِنَّ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ اَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ اُوْلِي الْاِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ اَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلٰى عَوْرَاتِ النِّسَاۤءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِاَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا اِلَى اللهِ جَمِيعاً اَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ .

Mü'min kadınlara da söyle: Gözlerini (haramdan bakmaktan) korusunlar; namus ve iffetlerini esirgesinler. Görünen kısımları müstesna olmak üzere, zînetlerini teşhir etmesinler. Baş örtülerini, yakalarının üzerine (kadar) örtsünler. Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kendi kadınları (mü'min kadınlar), ellerinin altında bulunan (köleleri), erkeklerden, ailenin kadınına şehvet duymayan hizmetçi vb. tâbi kimseler yahut kadınların gizli kadınlık hususiyetlerinin farkında olmayan çocuklardan başkasına zînetlerini göstermesinler. Gizlemekte oldukları zînetleri anlaşılsın diye ayaklarını yere vurmasınlar (Dikkatleri üzerine çekecek tarzda yürümesinler). Ey mü'minler! Hepiniz Allah'a tövbe ediniz ki kurtuluşa erersiniz!"

Mâtürîdî, Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'ye (40/661) söylediği "gözlerin zinasından bahseder[219]." Kadınların gözlerini haramdan sakınmalarını ve kendilerine mahrem olmayan erkeklere bakmamaları gerektiğini belirtir. Âyette geçen " اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا /*görünen kısımlar müstesna*" ifadesine göre kadınların görünmesi zarurî kısımlar hariç diğer kısımlarını rida ve elbise ile örtmeleri gerektiğini Abdullah b. Mes'ûd (32/652-53) rivâyet etmiştir, diye belirtir. Abdullah b. Abbas'ın (68/687-88) da zînetlerden yüzük ve sürme hariç, yüz ve eller dışında tüm bedenin örtülmesinin gerektiğini söylemiştir. İki zînetin olduğunu; taç, bilezik ve yüzük gibi görünen süsler ile bedenin iç kısımların ise gizli süsler olduğunu, kadınların örtülerini takmalarını ve zînetlerini mahreme göstermemeleri gerektiğini, diğerinin ise herkes tarafından görünen; elbiselerin örttüğü görünen zaruri zînet şeklinde ifade eder[220].

İbn Kesîr, örtünmenin mü'min kadınlar üzerine farz olduğunu; kadınların cahilîye dönemindeki yaşamlarından farklı görünmeleri gerektiğini söyler. Âyetin

[219] bkz. Ahmed b. Hanbel, Müsned, c: XI, s. 474(3384).
[220] Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*, 8: 414.

nüzûl sebebini belirtir[221]. Âyet-i kerîme nazil olduktan sonra kadınların kocalarından başkasına bakmamalarını; onlardan başkası için süslenmemeleri gerektiğini ve bunun haram olduğunu ifade eder. Müfessir, *humur* kelimesinin *hımâr* kelimesinin çoğulu olduğu ve kelimenin, "başı, gerdanı ve göğsü hiç görünmeyecek şekilde örten örtü" anlamına geldiğini ifade eder[222].

Taberî (310/923) kadınların başörtülerini; saç ve boyunlarını kapatabilmek için yakalarının üzerinden örtmeleri gerektiğini söyler[223].

Merâğî ise ilk olarak mü'min erkek ve kadınların gözlerini haramdan sakınmaları emrine değinir. Hadislerden de örnekler vererek bakışların, harama götüren yolların başında olduğunu belirtir[224]. Örtünmenin ilk şartının kişinin kendisini harama götürecek bakışlardan uzak durulması olduğunu ifade eder. Hz. Peygamber'in, yolda yürüyen sahabîleri "haram bakışlardan" kendilerini korumaları hususunda uyardığını belirtir[225]. Bakışları haramdan korumaktaki hikmetin, şerden kendini muhafaza için olduğunu söylemiştir. "İnsan bakış ile bakar, sonra haramlar devam eder[226]" şiiri ile avreti muhafazayı dikkat etmenin önemini vurgular. Hicap âyeti gelmediği halde Peygamber Efendimiz'in kadınların örtünmeleri hususunda kadınları uyardığını[227] hatırlatır[228].

"Avret yerleri dahilinde tüm bedenin örtünmesi gerektiği âyetle sâbittir", bunda şüphe bulunmamaktadır" diyen Merâğî; yüzük, sürme ve ele sürülen kınanın saklanması zor olduğu için görünmesinde bir sakınca bulunmadığını söyler. Ancak bilezik, halhal, kolye veya boyun süslerinin yabancılara gösterilmesinin helal olmadığını söyler. Bunların avret mahallinde olduğu için görünmelerinin yasak

---

[221]İbn Kesîr âyetin nüzul sebebini şöyle ifade eder: "Mukatil bn. Hayyan'dan zikredildi. Cabir b. Abdullah söyledi; "Mürşed kızı Esmâ, Harise oğulları kabilesindeki yerindeydi. Kadınlar izarları olmadığı halde Esma'nın yanına girdiler. Ayaklarında halhalları vardı ve göğüsleri görünüyordu. Esmâ bunun ne kadar çirkin bir durum olduğunu söyledi. Bunun üzerine Allah (cc) Âyet-i kerîmeyi indirdi".
[222] İbn Kesîr, *Tefsir'ul Kur'an-il Azim,* c: 6, s. 44.
[223] Taberî, *Cami'ûl Beyân an Te'vil-i Âye'l-Kur'an,* c:20, s. 329.
[224] Ebû Dâvûd, Nikâh, 42-43.
[225] Müslim, Selâm, 2.
[226] bkz. Ahmet Şevki (Son devir Arap şairlerin en meşhuru 1868-1932).
[227] Ebû Dâvûd, Libâs,34.
[228] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: VI, s. 346.

olduğunu belirtir. Haram olan bakışlara karşı; kadınların başörtüsünü yakalarının üzerine örterek saçlarını, boyunlarını ve mahrem yerlerinin kapatmaları gerektiğinin âyette belirtildiğini ifade eder. Gizli ve açık zînetler konusunda âyetin sarih olduğunu söyleyen Merâğî, kadınların yabancıların yanında cilbâblarını giymeleri gerektiğini belirtir[229].

Sonuç olarak Merâğî, Allah'ın kadınlara örtünmelerinin emrettiğini ve yabancı bakışlardan kadınların kendilerini korumaları gerektiğini belirtir. Mâtürîdî, kadınların iki zînetlerinin olduğunu; bunların da zarurî görünen zînet ve gizli olan zînet olduğunu söyler. Gizli zînetlerini örtmelerinin farz olduğunu ifade ederken Taberî, kadınların baş örtülerini yakalarının üzerine örtmelerinin zîneti muhafaza olduğunu belirtir.

1. 2. 2. Cilbâb/Dış örtüsü

Kelimenin çoğulu *celâbib* olup Kur'an-ı Kerîm'de[230] geçmektedir. Gömlek; elbise, baş örtüsü[231] ve baştan ayağa bedeni örten örtü[232] manalarında kullanılır. Peygamber Efendimiz (sas) cinsel teşhiri öne çıkaran, teni gösteren elbiselerin namahreme karşı giyilmesini menetmiş[233]; görülmesi zarurî olan yerlerin dışında kalan kısımların örtülmesini emretmiştir[234].

Erkek ve kadının namus ve iffetlerini korumaları hususunda Allah'ın (cc) kullarını uyardığını[235] yukarıda belirtmiştik. Muhakkak ki Allah (cc) hayâyı ve örtünmeyi sever[236]. Bundan maksat da kadını ve erkeği muhafaza etmek; insanın kıymetini artırmak amacı vardır[237].

---

[229] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c.VI, s.347.
[230] el-Ahzab 33/59.
[231] Karaman v. dğr., "Dinî Kavramlar Sözlüğü", 628.
[232] Cevheri, "es-Sihâh", 192.
[233] Müslim, Libâs ve Zînet, 125.
[234] Ebû Dâvûd, Libâs, 31.
[235] en-Nûr 24/30-31.
[236] Nesâî, Gusül, 7.
[237] Bekir Topaloğlu, *İslâmda Kadın*, Yağmur Yayınları, İstanbul 1968, s.162.

Kur'an-ı Kerîm'de kadınların başlarını örtmeleri ve başörtülerini yakalarının üzerine almaları ile ilgili âyetten[238] başka Allah (cc), kadın kullarına dışarı çıktıkları zaman üzerlerine dış örtülerini almalarını emreder:

"يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذٰلِكَ اَدْنٰى اَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللهُ غَفُوراً رَحِيماً / *Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına (bir ihtiyaç için dışarı çıktıkları zaman) dış örtülerini üstlerine almalarını söyle. Onların tanınması ve incitilmemesi için en elverişli olan budur. Allah bağışlayandır, esirgeyendir*[239]*."*

Taberî, *cilbâb* kelimesi üzerinde durur. *Cilbâ*bı; "çarşaf, ihram veya bedenin tamamını örten elbisedir." diye açıklar. Fâsıkların söyleyecekleri kötü sözlere maruz kalmamaları için kadınların örtünmeleri gerektiğini vurgular[240].

Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*'da, *cilbâb* kelimesinin dış örtüsü, örtü, kelimelerinin karşılığı olduğunu ifade eder. "Kadınların örtünmelerinin, cariyelerden farklı görünmeleri için" olduğunu söyler. Hz. Ömer'in (ra) (öl. 23/644), cariye birinin örtündüğünü görünce ona tazîr uygulandığından bahseder. Rivâyette; Hz. Ömer'in (ra); "Örtünmenin hür kadınlara mahsus olduğu" görüşünü belirtir[241]. *Cilbâb* konusunda ihtilaf bulunduğunu söyler. Buna göre *cilbâb*ın "başörtülerinin üzerine örtülen bir örtü" şeklinde nitelendiğini belirtir. Kadınların ihtiyaçları için üzerlerine örtülerini aldıktan sonra dışarı çıkmalarında bir sakınca bulunmadığını ekler[242].

Merâğî, *cilbâb* âyeti ile ilgili şu değerlendirmede bulunur: *Cilbâb* kelimesinin çoğulu *celâbib'*dir. *Cilbâb*ı, "kadının başörtüsü" veya "kıyafetlerinin üzerine giydiği elbise" diye tarif eder. Cahilîye zamanında bir kadının yüzü açıldığı zaman onu uyarmak için *ednâ*[243] kelimesinin kullanıldığını ifade eder[244].

---

[238] el-Ahzab 33/33.
[239] el-Ahzab 33/59.
[240] Taberî, *Cami'ûl Beyân an Te'vil-i Âye'l-Kur'ân,* c:17, s. 12.
[241] İbn Ebû Şeybe, Musannef, c: IV, s. 344.
[242] Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne,* c:1, s. 233.
[243] bkz. el-Bakara 2/61. *ednâ* kelimesi en aşağı, en değersiz anlamına gelmektedir.
[244] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: VII, s. 30.

*Cilbâb*ı kadının özgür olabilmesinin alameti olarak değerlendirir; tesettür âyeti inmeden önce kadınların hür ya da köle olarak ayırt edilemediklerini belirtir. Âyetin nazil olmasıyla hür kadınların daha rahat olduklarını ifade eder. Kadınların kendilerini korumaları için libaslarına özen göstermeleri ve kendilerini sakınmaları gerektiğini belirtir. Merâğî, âyetin nazil olması ile ilgili şöyle bir rivayet aktarır: "Eskiden hür veya köle kadınlar Medine'de kaza-î hacet için dışarı çıktıklarında tahkir edilmeleri ve ezâ görmeleri açısından köleler arasında bir fark yoktu. Kalplerinde imanı zayıf olanların, kadınların yolunu kesip onlara eziyet ettiklerini, eziyet verenler uyarıldıklarında ise 'biz onları köle sandık' diye kendilerini savunurlardı." diye belirtir. Allah (cc) cilbâb âyeti ile kalpleri hastalıklı olanların kadınlara eziyet vermemeleri için Peygamberimiz'in hanımlarına, kızlarına ve mü'min kadınlara tesettürü emrettiğini belirtir[245].

Merâğî çeşitli rivayetlerle konuyu izah eder. Ali b. Talha'nın (öl. 143/760), İbn Abbas'tan şöyle rivâyet ettiği: "Allah, mü'min kadınların evden çıktıkları zaman yüzlerini örtmelerini ve bir gözünü de kapatmalarını istedi" diye belirtir. Bu âyetin nazil olmasıyla, ensar kadınlarının siyah giyindiklerini ve Ümmü Seleme'nin (öl. 62/681): "Sanki başları üzerinde karga ya da kuşun olması misali hareket etmediklerini ve huzur duyduklarını" ifade eder. Huzurlu olma nedenlerini de: "Sükûnetli durmak" diye belirtir[246].

Merâğî, belirtilen âyetin emrettiğinden hareket ederek, Müslüman kadın bir hacet için evden çıkması gerekiyorsa, vücudunu örten bir dış elbisesi giymesi ve tesettürünü muhafaza etmesi gerektiğini belirtir. Ayrıca Merâğî, tesettürü olmayan kadına rahatsız edici bakışlarla başkalarının eziyet verebileceğini söyler. Özellikle bu zamanda fâsıklığın, fücurun ve günahların çok yayıldığını, kadınların kendini korumak için daha dikkatli olmaları gerektiğini belirtir. Ancak tesettür konusunda dikkatli olamayanların tevbe etmeleri halinde bağışlanacağını, Allah'ın rahim ve gafur olduğunu söyler. Allah'ın dediklerini yapmanın ise büyük ödüllere vesile olacağının bilinmesi gerektiğini dile getirir[247].

---

[245] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: VII, s.31.
[246] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: VII, s.32.
[247] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: VII, s.33.

Sonuç olarak bu bölümde kadınlara özgü olan hükümlerden; hayız, nifâs, istihâze, hımâr, cilbâb, kavramlarına değinildi. Müfessirlerin ve özellikle Merâğî'nin uyulması gereken kurallar ve yapılması gereken hükümler hakkındaki görüşleri aktarıldı. Merâğî'nin bu konularda klasik yaklaşım sergileyen müfessirlerden farklı bir görüş ortaya koymadığı, onlarla aynı doğrultuda değerlendirmeler yaptığı görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MERÂĞÎ TEFSİRİNDE KADINLARLA İLGİLİ HUKUKÎ HÜKÜMLER

3. 1. Evlilik/Nikâh ile İlgili Hükümler

Sözlükte "birleştirme, bir araya getirme; evlenme, evlilik ve cinsel temas"[248] gibi anlamlara gelen *nikâh* kelimesi fıkıh terminolojisinde, şer'an aranan şartlar çerçevesinde aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkekle bir kadının hayatlarını geçici olmaksızın birleştirmelerini sağlayan akdi ve bu yolla eşler arasında meydana gelen evlilik ilişkisini ifade eder. Ailenin temelini teşkil eden evlilik bütün ilâhî dinlerde, kadın ve erkeğin kendilerine özgü bir mahremiyet ve paylaşım alanı oluşturmalarına ve insan soyunun devamına katkı sağlamalarına imkân veren yegâne meşrû ilişki olarak kabul edilmiştir[249].

İslâm açısından *nikâh* hem medeni bir muâmele hem de dinî bir ibâdet olarak kabul edilir. Şafiilerden bir kısım fakih haricindeki diğer mezhep âlimleri nikâhı "dinî İbâdet" olarak değerlendirirler. Nikâhın dini bir İbâdet sayılmasının sebebi, nikâhta nefsi haramdan korunmak ve iyi bir nesil yetiştirmek gibi ulvî gayelerin bulunmasıdır. Cinsel tatmin ise sadece bunların bir vasıtasıdır[250].

Pek çok ayet ve hadiste, durumu evlenmeye uygun olan Müslümanlar nikâha teşvik edilmiştir. Nikâhın meşruiyeti Kitap, Sünnet ve İcma delillerine dayanmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de Nûr Sûresi'nin 24/32. âyetinde nikâhın meşruiyeti şöyle belirtilmektedir:

/''وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى مِنْكُمْ وَالصّٰلِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَاِمَّائِكُمْ اِنْ يَكُونُوا فُقَرَٓاءَ يُغْنِهِمُ اللهُ مِنْ فَضْلِه وَاللهُ وَاسِعٌ عَلِيم

Aranızdaki bekârları kölelerinizden ve cariyelerinizden elverişli olanları evlendirin. Eğer bunlar fakir iseler Allah kendi lütfu ile onları zenginleştirir. Allah, (lütfu) geniş olan ve her şeyi bilendir[251]."

---

[248] Cevheri, *es-Sıhâh*, s.1167.
[249] Fahrettin Atar, "Nikâh", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (26 Mart 2022).
[250] Hüseyin Esen, "Kolaylık Açısından İslâm'da Nikâh", *Dinlerde Nikâh Milletler Arası Tartışmalı İlmî Toplantı*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâmî İlimler Araştırma Vakfı (İSAV), İstanbul 2012, s. 57.
[251] en-Nûr/32.

Tâberî, Mü'minler arasında bulunan bekâr erkeklerin evlendirilmesi gerektiğini belirtir. Eğer bu erkekler fakir veya muhtaçlarsa Allah'ın onları fazlıyla zenginleştireceğini söyleyerek, âyette evliliğe bir teşvik olduğunu ifade eder ve ayrıca bir yorumda bulunmaz[252].

İbn Kesîr, âyet-i kerîmede bahsedilen asıl emrin *evlendirme* emri olduğunu ve âlimlerden bir kısmının evlenmenin vâcib olduğunu vurguladıklarını belirtir[253].

Peygamberimiz (sas) evliliğin önemli olduğunu çokça vurgulamış ve ashabına da evlenmeyi tavsiye etmiştir. Bunun yanı sıra iyi kadınlarla iyi erkeklerin evlenmesini isteyerek ilahî emri tekrarlamıştır[254]. Hayat devam ettiği sürece temiz ve iffetli bir yaşam sürdürmenin gerektiği ve dinin yarısını evlenerek korumanın uygun olacağını belirtmiştir[255].

Nikâh akdinin önemli olduğunu vurgulayan hadis-i şerifte ise şöyle buyurulur:

النِّكَاحُ مِنْ سُنَّتِي، فَمَنْ لَمْ يَعْمَلْ بِسُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي، وَتَزَوَّجُوا، فَإِنِّي مُكَاثِرٌ بِكُمُ الْأُمَمَ، وَمَنْ كَانَ ذَا طَوْل فَلْيَنْكِحْ،

/ *Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetime uygun davranmazsa benden değildir. Evlenin. Çünkü ben (kıyamet günü diğer) ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim*[256]." Hz. Peygamber (sas), nikâhın önemli olduğunu vurgulayarak: "يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ، مَنِ اسْتَطَاعَ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ، فَإِنَّهُ أَغَضُّ لِلْبَصَرِ، وَأَحْصَنُ لِلْفَرْجِ، وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ، فَإِنَّهُ لَهُ وِجَاءٌ / *Ey gençler! Evlenme imkânı bulanınız evlensin. Çünkü evlenmek, gözü haramdan çevirmek ve iffeti korumak için en iyi yoldur. Evlenme imkânı bulamayan da oruç tutsun. Çünkü orucun, kişi için şehveti kesme özelliği vardır*[257]*."* imkân bulanların muhakkak evlenmesini tavsiye eder.

Merâğî, Nûr 24/32. âyet-i kerîmeyi izah ederken önce *mükâtebe* konusunu açıklar. Mükâtebenin: "Köle ile efendisi arasında yapılabilecek anlaşma sonucu özgür

---

[252] İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, c:17, s.275.
[253] Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *et-Tefsirû'l-Kur'ân el-Âzîm*, c: 6, s. 51.
[254] Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, "Nikâh" *Müsned ed-Dârîmî el-Ma'rûf*, ed. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî Daru'l-Muğnî en-Neşri ve't-Tevzi', Suudi Arabistan 2000, s. 3(2227).
[255] Ahmed b. Hüseyin Beyhakî, "Tahrîm", *el-Câmi'u'l-Şu'abi'l-Îmân*, ed. Abdûlalî Abdûlhamît, Mektebetü'r-Rüşd, Hindistan 2003, c:7(5100).
[256] Kazvînî Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce, *Sünen İbn Mâce*, ed. Muhammed Fuad Abdûlbâkî, "Nikâh", Darû'l-İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut 2010, c: 9(1846).
[257] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, "Nikâh", *el-Câmi'u's-Sahîh* Büyük Arap Emirliği, Beyrut 2001, c: III(5065).

kalınması" olduğunu söyler. *Mükâtebe* ile evliliğin köleler için kolaylaştığını ve kölenin özgür kalıp para kazanarak evlenebileceğini belirtir. Nikâhın zinaya götürecek yolları engellediğini ayrıca nesli korumak için yegâne yol olduğunu belirtir. Evliliğin âyet-i kerîmede teşvik edildiğini belirten Merâğî, evliliğe götüren yolların da kolaylaştırılması gerektiğini belirtir. İmkânı olmayan ve evlenmek isteyen kadın-erkek için vesileler aranmasını söyler[258]. Fakir kimselerin evlenmeye niyetleri olması halinde Allah'ın onları fazlıyla zenginleştireceğinin bilinmesi gerektiğini belirtir[259].

Kur'ân-ı Kerîm'de nikâh kıymanın insanı kötülükten koruyacağı ve kiminle evlenilebileceği şöyle geçmektedir:

" وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلاً اَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللهُ اَعْلَمُ بِايمَانِكُم بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَانْكِحُوهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ اَخْدَانٍ فَاِذَا اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ وَاَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ وَاللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ / *İçinizden imanlı ve hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, ellerinizin altında bulunan imanlı genç kızlarınız (sayılan) câriyelerinizden alsın. Allah sizin imanınızı daha iyi bilmektedir. Hep aynı köktensiniz (insanlık bakımından aranızda fark yoktur). Öyle ise iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost da tutmaları şartı ve sahiplerinin izni ile onları (cariyeleri) nikâhlayıp alın, mehirlerini de normal miktarda verin. Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınların cezasının yarısı (uygulanır). Bu (câriye ile evlenme izni), içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir. Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir*[260]."

Merâğî, hür olanların maddi olarak evlenmeye güçlerinin yetmemesi durumunda kölelerle evlenebileceklerini belirtir. Câhiliye döneminde hür ve zina yapmayan kadınların "الْمُحْصَنَاتِ /*Hür kadınlar*" sıfatı ile anıldığını, hür olmayan kadınların ise zina yapmış olabileceklerini ifade eder. Bir erkeğin hür bir kadınla evlenmeye mâni bir sebebi varsa (şeklen veya huy olarak) hür kadınlar bu durumu kabul etmiyorlarsa, o erkeğin cariye ile evlenebileceğini söyler. Hür kadına mehrinden hariç verebileceği şeyler -nafakanın müsavi kadınlarla aynı olması, hukukları gibi-

---

[258] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: VI, s. 349.
[259] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: VI, s. 350.
[260] en-Nisâ 4/25.

köle kadınlardan daha farklıdır. Kölenin hukuku ise hür gibi değildir. Bu nedenle köle ile evlenebileceklerini belirtir[261].

Merâğî, Nûr Sûresi 4/24. âyette helal yolla evlenmenin meşru kılındığını belirtirken, helal bir yolla evlenmenin bazı şartlarının olduğunu bunun maslahat icabı ve ailelerin kuruluşu için gerektiğini söyler. Kadın ve erkeğin birbirini tercih etmelerinin, aile oluşturmalarının ve çocukları olduğunda karı-kocanın birbirine yardım etmelerinin önemini belirtir. Maksadı aşan birliktelikler sonucunda Avrupa ülkelerinde zina artmış, dine olan inancın zayıflaması ile nikâh azalmış ve nikâhlı ilişkilere verilen değer de önemini yitirmeye başlamıştır. Avrupa, azalan neslini çoğaltmak için diğer devletlerle ortaklık yapmak zorunda kalmıştır, diyen Merâğî; Sudan'ın ve Hicazın bazı bölgelerinde ve Çerkezlerde köleleştirmeler yapıldığını ve bunun doğru olmadığını ifade eder[262].

Sonuç olarak Merâğî, nikâhın önemini âyet-i kerîmeler ve Peygamber Efendimiz'in (sas) hadis-i şerifleriyle belirtmiş, dinimizde nesli korumanın en önemli yolunun evlilik olduğu vurgulamıştır. Ancak nikâhın nasıl kıyılacağı ve fıkhî özellikleri hakkında ayrıca bir yorum yapmamıştır. Bunun sebebinin Merâğî'nin tefsir anlayışının fıkhî meselelerden çok ictimâî meseleleri önceleyen ictimâî ekol anlayışıyla ilgili olduğu söylenebilir. Klasik dönem müfessirlerinden de bu konuda ayrıldığını söyleyebiliriz.

3. 1. 1. Nikâh Öncesi Durumları

2. 1. 2. Mehir

Nikâh akdinin şartlarından olan *mehir,* erkeğin kadına evlilik akdi sırasında *(muaccelen)* veya daha sonra vermeyi *(müeccelen)* vadettiği mal veya paradır. Kur'an'da ve Fıkıh kitaplarında mehrin karşılığı olarak *sadâk, nıhle, farîza ve ecr/ücûr* kelimeleri de kullanılmıştır. Mehir konusu evlenme sırasında gündeme gelmemiş olmasa dahî evlenen kadının hakkıdır. Meşrû ölçüler dahîlinde kadının mehrini dilediği gibi tasarruf etme hakkı vardır[263].

---

[261] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: II, s.191.
[262] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: II, s.187.
[263] Hüseyin Tekin Gökmenoğlu, "İslâm Hukukunda Mehir", *Mehir,* Sayı 2 ,1998, s. 23.

Evlenme sırasında veya öncesinde kadına, kadının ailesine para veyahut eşya verilmesi çeşitli din ve geleneklerde görülür. Bu uygulamanın bazı topluluklarda satım akdine benzediği de söylenebilir. Romalılarda ve Atinalılarda bu geleneğin olduğu bilinmektedir. Yahudi hukukunda da *mahor* adı verilen bir ödeme şekli vardı. Câhiliye Araplarında mehir karşılığında evliliklerin geçerli olduğu söylenir ve *mehir* evliliğin temel şartı olarak kabul edilirdi. İslâmiyet'le birlikte mehir, "satış bedeli" olmaktan çıkmış; bunun yerine ailelerin birbirlerine ısınmaları için bir vesile olmuş ve evlenecek kadın için güvenceye dönüşmüştür[264].

Kur'an-ı Kerîm'de mehrin ödenmesini kesin bir ifade ile emreden âyet şu şekildedir:

وَآتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْساً فَكُلُوهُ هَنِيئاً مَرِيئاً /*Kadınlara mehirlerini gönül*" *rızasıyla (cömertçe) verin; eğer gönül hoşluğu ile o mehrin bir kısmını size bağışlarsa onu da afiyetle yiyin*[265]."

İbn Kesîr *et-Tefsirû'l-Kur'ân'il-Âzîm'*de âyette mehir için *nıhle* kavramının kullanıldığını ve Hz. Âişe'den (öl. 58/678) rivayetle bunun *fâriza* manasına geldiğini, bunun da İbn Zeyd'ten (öl. 386/996) naklen: "Arap dilinde vacip anlamında" kullandığını belirtir. Ayrıca Peygamber Efendimiz'den (sas) sonra hiç kimsenin, vacip olan mehri ödemeden bir kadını nikâhlayamayacağını söyler. Erkeğin üzerine vacip olan mehri vermenin gönül hoşluğuyla olması gerektiğini söyler. Kadın mehri verildikten sonra kocasına bağışlarsa da kocasının onu afiyetle yemesinde bir sakınca olmadığını ekler[266].

Mehir konusunda İbn Kesîr'in yorumuyla Merâğî'nin yorumu aynıdır. Merâğî, bu âyet-i kerîmenin karı-koca arasındaki muhabbeti ifade ettiğini bu nedenle mehrin gönül rızasıyla verilmesi gerektiğini söyler. Ayrıca verilecek mehirle sevginin tesis edileceğini belirtir. Bu nedenle mehrin gönül rızasıyla verilmesi gerektiğini ifade eder. Ayrıca mehrin sıla-i rahim için bir vesile olduğunu, hatta akraba olacak ailelerin mehri yeterli görmeyip kendi âdetlerine göre çeşitli hediyeler verdiklerini ve bununla erkeğin kadına, kadının da erkeğin ailesine verdiği değerin gösterildiğini belirtir.

---

[264] Mehmet Âkif Aydın, "Mehir", *Mehir* (04 Nisan 2022).
[265] en-Nisâ 4/4.
[266] İbn Kesîr, *et-Tefsirû'l-Kur'âni'l-Âzîm,* c: 2, s. 186-187.

Mehrin evlendikten sonra kadına zarar vermeden ve kadını kandırmadan, gönül rızasıyla -kadının bağışlaması yoluyla- geri alınmışsa, afiyetle yenilebileceğini ifade eder. Kadının kocasının korkusundan veya utancından kocasına mehrini geri vermesi durumunda, kocasının mehire el koymasının helal olmadığını belirtir. Merâğî, boşanma durumunda erkeklerin kadınların mehrinden bir şey almalarının Nisâ 4/20. âyetle yasaklandığını söyler. Mal sevgisinin üstün gelmesi sebebiyle, erkeklerin mehri tutarak zulmetmelerinin veya mehri yemelerinin menedildiğini belirtir. Ayrıca kocanın kadına yapacağı harcamalara önceden kefil olup üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmesinin ehemmiyetli olduğunu ve bunun yapılacak ticaretten daha mühim olduğunu söyler. Ancak bazı erkeklerin dirhemi veya dinarı daha çok sevdiklerini, parayı daha çok önemsediklerini, şeref ve namusa daha az önem verdiklerini belirtir[267].

Nisâ Sûresi 4/24. âyetinde evli kadınlarla evlenmenin haram olduğu, mehrini vererek cariyelerle de evlenilebileceği belirtilir:

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْۚ كِتَابَ اللهِ عَلَيْكُمْۚ وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ " مُسَافِحِينَ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِه مِنْهُنَّ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِه مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ اِنَّ اللهَ كَانَ عَلِيماً حَكِيماً. وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلاً اَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللهُ اَعْلَمُ بِاِيمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍۚ فَانْكِحُوهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ اَخْدَانٍۚ فَاِذَا اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ وَاَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ وَاللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌۚ / *(Harp esiri olarak) sahip olduğunuz câriyeler müstesna, evli kadınlar da size haram kılındı. Allah'ın size emri budur. Bunlardan başkasını, namuslu olmak ve zina etmemek üzere mallarınızla (mehirlerini vererek) istemeniz size helâl kılındı. Onlardan faydalanmanıza karşılık kararlaştırılmış olan* mehirlerini *verin. Mehir kesiminden sonra (bir miktar indirim için) karşılıklı anlaşmanızda size günah yoktur. Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.İçinizden imanlı ve hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, ellerinizin altında bulunan imanlı genç kızlarınız (sayılan) câriyelerinizden alsın. Allah sizin imanınızı daha iyi bilmektedir. Hep aynı köktensiniz (insanlık bakımından aranızda fark yoktur). Öyle ise iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost tutmamaları şartı ve sahiplerinin izni ile onları (câriyeleri) nikâhlayıp alın, mehirlerini de normal miktarda verin. Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınların cezasının yarısı (uygulanır). Bu*

[267] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: II, s.153.

(câriye ile evlenme izni), içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir. Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.[268]"

Mâtürîdî (öl. 333/944), bu âyeti yorumlarken ailelerin rızası dahilindeki nikâhın, örfe göre mal olarak kabul edilen bedel karşılığında geçerli olacağını söyler. Bazı âlimlerin mehir ücretinin en az 10 dinara tekabül etmesiyle ilgili görüşünü nakleder. Bunun yanı sıra Peygamber Efendimiz'in (sas) bir hadisini aktarır: " فَقَالَ أَمَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ شَيْءٌ. قَالَ نَعَمْ سُورَةُ كَذَا وَسُورَةُ كَذَا لِسُوَرٍ سَمَّاهَا. فَقَالَ زَوَّجْنَاكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ / 'Kurandan senin ezberinde ne var?' diye sordu. 'Ezberimde; şu sûre, şu sûre var.' diye bazı sûreleri saydı. Peygamberimiz (sas) 'Sen bu sûreleri ezberinden okuyabiliyor musun?' dedi. Sahâbî 'Evet' dedi. Peygamberimiz (sas): 'Öyleyse git! Kur'an'dan ezberindeki sûreleri (kadına öğretmen) karşılığında seni bu kadınla evlendirdim[269].'buyurdu." Ancak bir kısım âlimlerin hadiste geçen olayın umumi bir izin değil hususi bir fetvâ olduğunu, sadece Kur'ân'ın bir sûresinin mehir olamayacağını ve alt sınır da olsa evlenecek erkeğin belli bir miktar mal şeklinde mehir vermesi gerektiğini söylediklerini belirtir. Mâtûrîdî, buna ilaveten Hz. Ali'nin (ra) (40/661): "Mehrin en az miktarı on dirhemdir." sözünü nakleder. Miktarları farklı olarak belirtilse de her âlimin bir miktar mehir verilmesinde mutabık kaldıklarını belirtir[270].

İbn Kesîr *et-Tefsirû'l-Kur'ân'il-Âzîm*'de, erkeğin mehrin verilmesi karşılığında meşrû yolla dört kadına kadar evlenebilme hakkının olduğunu söyler. Evlenme yoluyla kadından istifade edildiğini ve bunun karşılığı olarak da kadına mehir verilmesi gerektiğini belirtir. Ayrıca bahsedilen âyetin önceden mut'a nikâhı için geçerlilik addettiğini ancak mut'a nikâhının daha sonra kaldırıldığını söyler.[271]

Merâğî, Mümtehine Sûresi 60/10. âyette kafir kocalarından iltica eden kadınların mü'min olmalarından emin olunması durumunda mehirlerini vermek suretiyle onlarla evlenilebileceğinin bildirildiğini söyler[272]. Savaş zamanında kocaları küfür diyarında olan mü'min kadınların geri verilmemeleri ve iddetlerinin olmadığını

---

[268] en-Nisâ 4/25.
[269] Buhârî, Nikâh, 41(5135).
[270] Muhammed b. Muhammed b. Ebû Mansûr Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*: III s.112-113.
[271] İbn Kesîr, *et-Tefsirû'l-Kur'ân el-Âzîm*, c: II, s. 224-226.
[272] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c:X, s.61.

belirtir[273].Yukarıda bahsi geçen hususların vukû bulması halinde mü'min kadınların kafir kocalarıyla nikâhlarının geçersiz olduğunu ve bu durumda mü'min erkeklere helal olduğunu belirtir. Merâğî, "…*Hür kadınların*/…وَالْمُحْصَنَاتُ" ifadesinin evlilik, iffetli olan kadınlar, hür olan kadınlar, İslâm manalarına geldiğini ifade eder[274].

Merâğî, mehrin âyet ile farz kılındığını belirtir. Allah'ın (cc) erkeğe nafaka temini ve kadının geçimini farz kıldığını ve evin idaresinin erkekte olduğunu, evlenirken mehri vermesinin de erkeğin üzerine borç olduğunu belirtir. Bazı kimselerin zifaftan önce mehrin tamamını verdiğini; nişan sırasında akit yapılması durumunda ise zifaf olmadığından, mehrin yarısını verebileceğini belirtir. Zifaftan önce hiçbir miktar verilmemişse o halde evlendikten sonra mehri vermesi gerektiğini ifade eder. Evlilikte mehir konusunda iki tarafın da razı olması gerektiğini söyler.

Verilecek mehirde ortalama bir miktar olması gerektiğini, dilerse evlenmeden önce yarısını evlendikten sonra kalan yarısının verilebileceğini, nikâh akdiyle malın ve neslin korunacağını ifade eder. Mut'a nikahının da İslâm'ın ilk zamanlarında serbest olduğunu ve daha sonra haram kılındığını söyler[275].

Mehrin miktarı belirlenirken böbürlenme aracı olarak kullanılmaması gerektiğini ifade eden Merâğî, yazılı bir (verildi veya ileride verilecek biçiminde) akit yapılmasının önemini anlatır. Filan kişinin akdi diye söylenmesi; misal olarak 'bin dinar verildi' şeklinde belirtilmesinin önemli olduğunu vurgular. Mehirden bahseden ayetlerden örnekler verir: "…وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَة/ …*Kendilerine mehir tayin ederek evlendiğiniz kadınları*[276] " ve "مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ اَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً/ *Nikâhtan sonra henüz dokunmadan veya onlar için mehir tayin etmeden*[277]." Bu âyetten önce akit yapıldığında halvet olmamışsa da mehrin tamamını verdiklerini söyler. Ayrıca zifaf olmadan önce ölürse mehrin çoğunu kadın alır. Kadın da ölürse vasisi alır. Merâğî, ölümün zifaf hükmü yerine geçtiğini belirtir. Mehir yazılı ise tamamını alacağını yazılmamışsa mehr-i misil alacağını söyler. Bununla birlikte zifaftan önce boşanmış olan kadın müsamaha gösterip erkeğe hizmet etmediğini düşünüp mehir hakkından vazgeçerse o halde erkek üzerinde bir sorumluluk bulunmaz. Boşanmış koca mehir

---

[273] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c:X, s.62.
[274] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: II, s.188.
[275] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: II, s.190.
[276] el-Bakara 2/237.
[277] el-Bakara 2/236.

alacağı yarım payı ikram edip bağışlayabilir. Kadın bu durumda tüm mehri almış olur. Merâğî, vacip olan durumun ise kadının mehrin yarısını almasıdır diye belirtir.[278]

Merâğî, Hanefi alimlerinin takdir ettikleri mehir hakkında bilgi verirken, bazı ailelerin yarım dinar bazılarının da on dinar diye belirttiklerini; delil olarak Kur'an ve Sünnet'te belli bir miktar söylenmediği şeklinde ifade ettiklerini belirtir.

Peygamber Efendimizin (sas) evlenmek isteyen kimselere hitaben mehir olarak: "الْتَمِسْ وَلَوْ خَاتَمَامن حَدِيدٍ/ Demirden bir yüzük bile olsa versin[279]!."diye söylediğini belirtir. Ayrıca hanımının kabul etmesi şartıyla Kur'ân-ı Kerîm'den bir kısım öğretmesinin de mehir olabileceğini ifade eder[280].

Ahzâb 33/28. âyet-i celîlesinde de belirtildiği üzere Merâğî, kadınların razı olmaları şartı veya ileride olabilecek talak nedeniyle oluşan zararın defi için mehrin verilmesi gerektiğinin Peygamber Efendimiz (sas) tarafından bildirildiğini ifade eder[281].

Merâğî, fukahâ tarafından yapılan *muaccel* ve *müeccel* mehrin ayrımına değinir. Nişan yapıldığı zaman mehrin verilmiş olması ve akabinde ayrılığın vukû bulmasıyla mehrin yarısının geri alınması mümkündür. Zifaftan önce mehir verilmemişse sonrasında mutlaka verilmelidir. Mehrin belirlenmesi ve miktarında iki tarafın da rızası varsa bunda müşkilât bulunmamaktadır. Bundan sonra Merâğî, mut'a nikâhından bahsederek; İslâm'ın ilk zamanlarında mut'a nikâhının serbest olduğunu bazı gazvelerde zina yapılmasından korkulduğu için bu müsaadenin verildiğini, bunu iki zarardan daha az zararlı olanının tercih edilme kuralının belirlediğini ifade eder. Zina yapmanın açıkça yasaklanmasından sonra mut'a nikâhı hükmü kat'î bir şekilde kaldırılmıştır. Mehri konuşup talâk niyetiyle evlenmek kesin olarak yasaklanmıştır. Merâğî, fakihlerin talâk niyetini açıkça belirtmeksizin veyahut akit esnasında belirtilmediyse nikâhın sahih olduğunu bildirdiklerini belirtir. Böyle yapılmasının da aslında kandırmaca ve beşerî ilişkileri zedelemek olduğunu ifade eden Merâğî, boşama niyetiyle evlenmenin şehvetin galip gelmesi ve gayri meşru ilişkileri talep etme

---

[278]Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: II, s. 189.
[279]Buhârî, Nikâh, 17(5135).
[280]Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: II, s.191.
[281]Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: VII, s.365.

anlamına geldiğini ifade eder. Nikâh akdine boşama şerhi konulursa arada nefretin vukû bulacağını ve bunun sahih bir evlilik olamayacağını belirtir[282].

Merâğî, âyette "…بِالْمَعْرُوفِ" ifadesinde geçen mehrin; *mehr-i misil* olduğunu söyler. *Mehr-i misil*; "Kadının baba tarafından objektif ölçülere göre benzer şartları haiz olan kadınlara ödenmiş olan mehir dikkate alınarak tespit edilmesi[283]" şeklinde tarif edilir. Merâğî, bu mehrin ehlinin izni ile yapıldığını ve ahlâk bakımından iyi davranışı kapsadığını belirtir. Evlenme gerçekleştiği zaman mehrin gizli bir şekilde değil açıkça verilmesi gerektiğini söyler.[284]

Kur'ân-ı Kerîm'de mehrin verilmesinin vâcib olduğu ve gönül rızasıyla verilmesinin gerekli olduğuna dair âyetlere değinmiştik. Bunun yanı sıra gayri meşrû ilişkide bulunmadan veyahut gizli dostluk kurmadan meşrû şekilde ehl-i kitap kadınlarıyla mehirlerinin verilmesi karşılığında evlenilebileceği belirtilir[285]. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm, mehrin verildikten sonra kadının rızası olmadan tamamına veya bir kısmına dahî el konulamayacağını da belirtir. Nitekim âyet-i kerîmede şöyle geçmektedir:

"وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا اٰتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئاً اِلَّا اَنْ يَخَافَا اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهٖ تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ فَأُولٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ/ *Kadınlara verdiklerinizden (boşama esnasında) bir şey almanız size helâl olmaz. Ancak erkek ve kadın Allah'ın sınırlarında kalıp evlilik haklarını tam tatbik edememekten korkarlarsa bu durum müstesna. (Ey Mü'minler!) Siz de karı ile kocanın Allah'ın sınırlarını, hakkıyla muhafaza etmelerinden kuşkuya düşerseniz, kadının (erkeğe) fidye vermesinde her iki taraf için de sakınca yoktur. Bu söylenenler Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın onları aşmayın. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa işte onlar zâlimlerdir*[286].

Merâğî, verilen mehrin gönül rızasıyla verilip geri alınmamasının toplumun maslahatına uygun bir davranış şekli olduğunu söyler. Mehir hakkı ile kadının kendisini güvenceye almış olacağını belirtir. Kadın boşanmak istediğinde de bedelini ödeyerek kendi hakkını koruması mümkündür. Bunun yanı sıra kadının, mehrini kocasına tasadduk etmek istemesi halinde de bir sakınca yoktur. Ancak kadın mehrini

---

[282] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: I, s.190.
[283] Gökmenoğlu, "İslam Hukukunda Mehir", 24.
[284] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: I, s.192.
[285] el-Mâide 5/5.
[286] el-Bakara 2/229.

vermek istemezse zorlama yoluyla alınmamalıdır. Mehrin muhafızı kadının kendisidir. Merâğî, kadının mehrine yapılan haksızlığı Allah'ın koyduğu sınırları aşmak olarak belirtir[287].

Kur'ân-ı Kerîm'de cinsel temas olmadan boşanma olması durumunda da kadınlara mehir verilmesi ile ilgili âyetler bulunmaktadır:

" وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ اِلَّا اَنْ يَعْفُونَ اَوْ يَعْفُوَا الَّذي بِيَدِه عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَاَنْ تَعْفُوا اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى وَلَا تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ اِنَّ اللهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصيرٌ / *Kendilerine mehir tayin ederek evlendiğiniz kadınları, temas etmeden boşarsanız, tayin ettiğiniz mehrin yarısı onların hakkıdır. Ancak kadınların vazgeçmesi veya nikâh bağı elinde bulunan (velinin) vazgeçmesi hali müstesna, affetmeniz (mehirden vazgeçmeniz) takvâya daha uygundur. Aranızda iyilik ve ihsanı unutmayın. Şüphesiz Allah yapmakta olduklarınızı hakkıyla görür*[288]. "

Âyet-i kerîmeye göre nikâh akdi, mehir belirlenip akabinde zifaf olmadan boşama gerçekleşmesi halinde kadının mehrin yarısını alabileceğini belirten Merâğî, bu mehrin miktarının belirlenmemesi halinde, bunun *mehr-i misil* adını alacağını ifade eder. Âyet nazil olmadan önce nikâh sözleşmesi yapılıp belirlenen miktarın tamamının verildiğini, ancak âyet ile birlikte *sahih halvet* olmaması sebebiyle Allah'ın hüküm olarak yarısını takdir ettiğini söyler. Merâğî, ayrıca mehrin belirlenme aşamasında gösterişe de kaçılmaması gerektiğini ifade eder. Zifaftan önce taraflardan birinin ölmesi durumunda geri kalan kişinin, miktarı belirtilmişse mehrin tamamını alacağını, miktarı belirlenmemiş ise *mehr-i misil* alacağını belirtir. Merâğî boşanan kadının, mehir hakkından vazgeçebileceği; kocasına hizmet etmediğini düşünüp mehrin tamamını iade etmek isterse kadının bâliğ ve raşîde olması durumunda sözünün geçerli olduğu ve boşandığı kişide bir sorumluluk kalmadığını ifade eder. Bunun yanı sıra erkeğin müsamaha gösterip kendi hakkı olan mehrin yarısını almaktan da vazgeçebileceğini söyleyen Merâğî, erkeğin kendi hakkından vazgeçmesinin mendup olduğunu belirtir. Kadın ve erkeğin tüm hükümlerde olduğu gibi boşama hükmünde

[287] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: I, s. 331.
[288] el-Bakara 2/237.

de mehir haklarını iade etmede ve tüm işlerde takva üzere olunması gerektiğini ifade eder[289].

Sonuç olarak Merâğî, İslâm dininin mehir konusunda kesin hükümler bildirdiğini, nikâh akdinde kadının hakkı gözetilmesi gerektiğini âyet ve hadisler çerçevesinde kadına mehir verildiğini ifade eder. Mehrin kocaya bağışlanması durumunda ise muhakkak kadının gönül rızasının gerekli olduğunu söyler. Mâtürîdî, Merâğî'den farklı olarak özellikle nikâhın ailelerin rızası dahilinde olması ve örfe göre belirlenen bir miktarın verilmesinin önemine değinir. İbn Kesîr mehir verilmesi karşılığında dört kadınla evlenilebileceği üzerinde durur. Kadınla evlenme mükafatı olarak mehrin önemini vurgular.

3. 1. 3. Nikâh

a) Taaddüd-i Zevcât/Birden Fazla Kadınla Evlenme

Taaddüdü Zevcât, kadın veya erkeğin birden fazla evlilik yapmasıdır. Beşerî sistemler birden fazla koca ile evliliği kabul etmediğinden daha çok birden fazla kadın ile evlenme hususu söz konusu olmaktadır[290].

Birden fazla kadınla evlenmek câhiliye döneminde normal kabul edilen ve sayı konusunda da sınırlamalar bulunmayan bir sistemdi. İslâm dini bu evlilikleri tamamen kaldırmak yerine ıslah etmiş ve bir düzen inşa etmiştir. Birden fazla evlilikten ziyade tek eşle evliliği teşvik etmiştir[291].

İslâm hukukçuları, çok evlilik yapabilme şartından önce adaletin tesisi meselesini zikrederler. Bunun yanı sıra "eşlerin nafakasını temin edebilecek malî güce sahip olma" şartının hukuken arandığını belirtirler. Hanbeli mezhebine göre kadın, nikâh akdinden önce kocasının başka bir kadınla evlenmemesini şart koşabilir. Kocanın bu şarta uymaması halinde ilk kadının nikâhı feshetme hakkının doğabileceği belirtilir[292].

---

[289] el-Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: I, s.351.
[290] Kevser Kâmil Ali- Salim Öğüt, "Çok Evlilik", TDV İslâm Ansiklopedisi (10 Nisan 2022).
[291] Majid Khadduri, "İslâm Hukuku'nda Evlilik: Modernist Bakış Açısı Marriage in Islami C Law: The Modern View Points", çev. Ali Duman, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi,* Sayı 9, 2007, s. 175-176.
[292] Ali- Öğüt, "Çok Evlilik" (10 Nisan 2022).

Kur'ân-ı Kerîm'de birden fazla evlilik hususu âyet-i kerîmede şöyle anlatılmaktadır:

"وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامٰى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَۚ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً اَوْمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ذٰلِكَ اَدْنٰى اَلَّا تَـعُوْلُوا / *Eğer (kendileriyle evlendiğiniz takdirde) yetimlerin haklarına riâyet edememekten korkarsanız beğendiğiniz (veya size helâl olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın yahut da sahip olduğunuz (câriyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır*[293]*."*

Tâberî, âyet-i kerîmede ana konunun yetimler olduğunu söyler. Yetimlerin malları konusunda adaletsizlik yapılacağından korkulursa o takdirde kadınlardan iki, üç veya dörde kadar evlenilebileceğini söyler. Kadınlar arasında adalet hususunda titiz davranmak gerektiğini, bu nedenle bir kadınla evlenilmesinin daha iyi olacağını belirtir. Ancak haksızlık edilmeyeceğinden ve adaletsiz davranılmayacağından emin olunursa o takdirde dörde kadar evlenilebileceğini ifade eder. Doğruluktan ayrılmamanın yolunun bu şekilde sağlanabileceğini söyler. Ayrıca Peygamber Efendimiz'in bu konudaki hadisini nakleder: "عُرْوَةُ يُحَدِّثُ: أَنَّهُ سَأَلَ عَائِشَةَ: وَإِنْ خِفْتُمْ أَلا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ قَالَتْ: هِيَ الْيَتِيمَةُ فِي حِجْرِ وَلِيِّهَا، فَيَرْغَبُ فِي مَالِهَا وَجَمَالِهَا، فَيُرِيدُ أَنْ يَتَزَوَّجَهَا بِأَدْنَى مِنْ سُنَّةِ نِسَائِهَا، فَنُهُوا عَنْ نِكَاحِهِنَّ إِلَّا أَنْ يُقْسِطُوا لَهُنَّ فِي إِكْمَالِ الصَّدَاقِ، ثُمَّ اسْتَفْتَى النَّاسُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدُ، فَأَنْزَلَ اللهُ: 'وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ' فَذَكَرَ / "*Urve, Hz. Aişe'ye (ra): 'Eğer yetimlerin haklarına riâyet edememekten korkarsanız beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın' âyet-i kerîmesini sorunca şöyle cevap verir: Burada sözü edilen yetim kız, hamisinin himayesinde bulunur. Hâmisi onun malı ve güzelliğine rağbet eder ve ona emsalinin mehrinin en azını vermek suretiyle kendisiyle evlenmek ister. İşte bu âyetlerde o gibi velilerin velâyetleri altındaki yetim kızların mehirlerini tamamlamak suretiyle kendilerine adaletle davranmadıkça nikâh etmeleri yasaklanmıştı. Sonra insanlar Peygamberimize gelerek bu konuda fetva istediler. Bunun üzerine Allahu*

[293] En-Nisâ 4/3.

Teala 'Senden kadınlar hakkında fetva istiyorlar[294]*' âyet-i kerîmesini indirdi*[295]*."* diye söylediğini belirtir[296].

Merâğî, eşler arasında ayırım yapılmaktan korkulması veya şüphe edilmesi durumunda tek eşle yetinilmesi gerektiğini belirtir. Ancak erkek kendine güvenir ve adaletli olacağından emin olunursa başka bir eş ya da eşlerle evlenilebileceğini söyler. Âyetin adalete işaret ettiğini ve adaletin yaşantının tamamını kapsaması gerektiğini; kıyafet konusunda, yiyecek vb. maddi konularında eşit davranılmasının gerekli olduğunu ancak kalbî konularda adaleti tamamen tesis edebilmenin mümkün olamayacağını söyler. Allah'ın (cc) böyle bir şartı koymadığını söyleyen Merâğî, örnek olarak Peygamber Efendimiz'in, Hz. Aişe'yi kalben daha çok sevdiğini, ona ancak diğer eşlerinin rızasını alarak farklı muâmelede bulunduğunu belirtir. Çok eşliliğin erkek için sıkıntı ve meşakkat olduğunu söyleyen Merâğî, çok eşli ailelerde fesatlık ve fitne durumu olması halinde ailede düzen olmayacağını ifade eder. Buna örnek olarak iki kadından biri çocuğunu teşvik edip, çocuğunu üvey kardeşine karşı öfke barındırabileceğini belirtir. Başka şekilde sıkıntıların hasıl olmasıyla başka huzursuzlukların da ortaya çıkabileceğini ifade eder[297].

Kur'ân-ı Kerîm'de birden fazla kadınla evlenme konusunda yasak konmadığını yukarıda belirtmiştik. Allah (cc) kullarının birden fazla evlilik yapmaları durumunda olası ihtimallere karşı kullarını uyarmıştır:

" وَلَنْ تَسْتَطيعُوا اَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَميلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ وَاِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَاِنَّ اللهَ كَانَ غَفُوراً رَحيماً/ *Üzerine düşüp uğraşsanız da kadınlar arasında âdil davranmaya güç yetiremezsiniz; bâri birisine tamamen kapılıp da diğerini askıya alınmış gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir, günahtan sakınırsanız Allah şüphesiz çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir*[298]."

Merâğî, âyetin birden fazla kadınla evlenilebileceğini, adaleti esas alarak iki kadın arasında sevgiyi gösterme konusunda az ya da çok fark etmeksizin eşit olması gerektiğini, bunu gerçekleştirmenin mümkün olmadığını ancak bu sağlansa bile

---

[294] en-Nisâ 4/127.
[295] Buhârî, Hile, 24(6965).
[296] Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, c: VII, s. 531.
[297] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: II, s.150.
[298] en-Nisâ 4/129.

sonucunda kadınlardan birinin bazı hususlara razı olmayabileceğini belirtir. Allah'ın, insanın adaleti kalbî olarak tam sağlayamadığını bildiğini bu nedenle kalbî meylin sorumluluğunun kaldırıldığını ifade eder. Merâğî, Bir kadını tamamen sevip diğerini muallakta bırakmanın ise yasak olduğunu ifade eder[299]. "Muallaka" ifadesinin evli olmayan ancak boşanılmadığından dolayı ortada kalmış kadın olduğunu söyler. Merâğî, âyetlerde kullar için ders ve ibretlerin bulunduğunu, şehvetlerini ibâdete dönüştürmüş olanlara karşı evliliklerinin şehvetten ibaret olmasının yanlış olduğunu vurgular. Evlilik hukukunu ya da evliliğin getirmiş olduğunu önemsemeyenlerin Rûm Sûresi 30/ 21. âyete muhalif hareket ettiklerini ifade eder. Ona göre evliliği sadece şehvete dönüştürmüş olanların amacı sâlih nesiller veya iyi Müslümanlar yetiştirmek değildir. Merâğî, sefihlerin ve sırf şehvet tatmini için evlenenlerin çok evlendiğini belirtir ve şöyle devam eder: "Bir kadından sıkılıp diğerine giderek sıkıntılarını gidermeye çalışıyorlar. Ancak adalet akıllarından bile geçmez. Bu insanların Allah'tan korkmaları gerek. Evlilik sözleşme ve hukukları, nesillerinin sonuçları, ümmetin halinin nasıl olacağı hakkında düşünmeleri gerek." Merâğî, şehvet üzere çokça yapılan evliliklerde kadınlar arasında adaletsizlik sonucunda tartışma olacağını ve sürekli devam eden sıkıntının huzursuzluğa götüreceğini tekrar ederek zayıf zürriyetlerin ortaya çıkacağına dikkat çeker. Çocukların böyle ortamlarda büyümelerindense bu evliliklerin bitirilmesinin daha hayırlı olduğunu belirtir. Allah'ın belirlediği hududu aşmaktan korkup ayrılan kimselerin hatası, sabırsız olması veyahut kadının büyük olması nedeniyle harama girilmesinden korkulması durumunda ise bu evliliği bitirip başka kadınla evlenilmesinin daha hayırlı olduğunu söyler. Bunun yanı sıra kocasının kadını istememesi nedeniyle ayrılmayı talep etmesi veya kadını terk etmesi durumunda ayrılmalarının kadın için daha iyi olabileceğini veya kadının daha hayırlı biriyle evlenmesine vesile olabileceğini ifade eder [300].

Sonuç olarak Merâğî, *Taaddüd-i Zevcât* hususunda dikkatli olunması gerektiğini Allah'ın (cc) kullarını adalete davet ettiğini ifade eder. Adaletle davranılabileceği düşünülse de aslında insan için bunun mümkün olmadığının görüldüğünü ve ailelerde huzursuzluğun vukû bulduğunu söyler. Birden fazla

[299] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: II, s.327.
[300] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: II, s.328.

evliliklerin şehvet amacı güderek yapılmasının da nesilleri ve toplumun huzurunu bozacağını belirtir. Klasik müfessirlerden Tâberî de Merâğî'nin görüşüne benzer bir yaklaşım savunur. Birden fazla kadınla evlenilmenin adalet şartını gerektirdiğini ve bu konuda dikkatli olunması konusunda kulların uyarıldığını söyler. Haksızlık yapılmayacağından emin olunması halinde dörde kadar evlenilebileceğini belirtir.

b) Kadının Gayr-i Müslîm ile Evlenme (me)si

Peygamber Efendimiz (sas) evliliğin önemini vurgulamış ve ashâbını eş seçimi hususunda uyarmıştır[301]. Evlenirken aynı kültür, dil ve dine sahip olunması evlilikte birlikteliği daha da güçlendirecektir. Farklı inancı paylaşan evliliklerde sorunlar çıktığı görülmektedir. Farklı dine sahip olan kimselerin evliliğinde çocukların "inanç, ibâdet ve kültür açısından" sosyalleşmelerinde problemler teşkil etmektedir[302].

Hz. Peygamber'in (sas) zamanından günümüze kadar kadınların İslâm dininden başka hangi din olursa olsun *gayr-i müslîm* erkek ile evlenemeyeceği hakkında görüş birliği vardır. Osmanlı Aile Hukuk Kararnamesi 58. maddesinde "Gayr-ı Müslim'in bir Müslime'yi tezevvücü bâtıldır." diye belirtilmektedir. Ancak Müslüman erkekler açısından bakıldığında Kur'ân-ı Kerîm'de ehl-i kitap kadınlarla evlenebileceği açık bir şekilde belirtilmektedir. Kadınların evlenmeleri ile ilgili herhangi bir bilgi verilmemektedir[303].

Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de ehl-i kitâb ile evlilik meselesi hakkında şöyle geçmektedir:

"اَلْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذينَ أُوْتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذينَ أُوْتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ اِذَا اٰتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحْصِنينَ غَيْرَ مُسَافِحينَ وَلَا مُتَّخِذِي اَخْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْايمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ / *Bugün size temiz ve iyi şeyler helâl kılınmıştır. Kendilerine kitap verilenlerin (Yahudi, Hristiyan vb.nin) yiyeceği size helâldir, sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlar ile daha önce kendilerine kitap*

---

[301] Müslim, Radâ', 53, 2/1086(1466).
[302] Mustafa Şentürk, "Kur'ân'a Göre Ehl-i Kitâb ile Evlenme -Endülüs Tefsiri Örneği-", *Dinlerde Nikâh Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâmî İlimler Araştırma Vakfı (İSAV), 2012, s. 176.
[303] H. İbrahim Acar, "Evlenme Engeli Olarak Din Farkı", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Sayı 17, 2002, s. 35-37.

verilenlerden iffetli kadınlar da mehirlerini verdiğiniz şartıyla, namuslu olmak, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir. Kim (İslâmî hükümlere) inanmayı kabul etmezse onun ameli boşuna gitmiştir. O, ahirette de ziyana uğrayanlardandır[304]*.”*

Mâtürîdî, *Teʾvîlâtü Ehli's-Sünne'*de âyeti yorumlarken ‘‘وَالْمُحْصَنَاتُ” kelimesini açıklar. Bu kelimenin bazı müfessirlerce “hür kadınlar”, bazılarınca “zinakâr olmayan iffetli kadınlar” şeklinde anlaşıldığını belirtir. Mâtûrîdî, “iffetli kadınlar” anlamının daha doğru olduğunu söyler. Hz. Ömer'in (ra) “Kitâbî olan kadınlarla evlenilmesinin mekruh olduğu” sözünü nakleder. Allah'ın (cc) söylediği hükmün ehl-i kitap kadınlarıyla evlenebilme şartı olan mehri vermeleri ve bu şekilde cariyeleriyle evlenebilmelerinin mümkün olduğunu belirtir[305].

Merâğî, ‘‘وَالْمُحْصَنَاتُ’’ ile kastedilenin “hür kadınlar” olduğunu belirtir. Allah'ın (cc) mü'min erkeklere mü'min olan hür kadınları helal kıldığını, aynı şekilde hür olan erkeklere Yahudi ve Hristiyan kadınlara da mehirleri verildiği sürece erkeklere helal kıldığını ifade eder. Müşriklerin ise her iki cins açısından da haram olduğunu söyler. Hür bir kadın veya Hristiyan bir kadınla evlenmeye niyeti varsa mehrin verilmesinin vacip olduğunu ancak mehrin nikâhın şartı olmadığını söyleyen Merâğî, mehrin kadının hakkı olduğunu ve açıkça verilmesi gerektiğini belirtir. Ebû Hanîfe'nin (150/767) ehl-i kitap ve ehl-i kitaptan kölelerle evlenilmesine cevaz verdiğini ifade eder. Âyette hürlerin zikredilme sebebi bunun önemini vurgulamasıdır. Köle ile evlenilebildiğini ancak tercih açısından önceliğin hür kadınla evlenmek olduğunu söyler. Nefsi zinadan emin kılmak gerektiğini ve haramdan korunmak için yapılması, gizli ya da açıkça zina yapmamak âyet ile evlenilebileceklerin belirtildiğini (Müslüman, hür, ehl-i kitap) söyler [306].

Kur'ân-ı Kerîm, Müslüman erkeğin ehl-i kitap kadınlarıyla evlenebileceğinden söz ederken, Müslüman kadın ve erkeklerin müşriklerle evlenmelerini yasaklamaktadır:

---

[304] el-Mâide 5/5.
[305] Mâtürîdî, *Teʾvîlâtü Ehli's-Sünne*, c: III, s. 462-464.
[306] Merâğî, *Tefsirü'l-Merâğî*, c: II, s. 389.

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ وَلَاَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ اَعْجَبَتْكُمْۚ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتّٰى يُؤْمِنُوا وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَلَوْ اَعْجَبَكُمْ أولئك يَدْعُونَ اِلَى النَّارِۚ وَاللهُ يَدْعُوا اِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِاِذْنِه وَيُبَيِّنُ اٰيَاتِه لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ / *İman etmedikçe putperest kadınlarla evlenmeyin. Beğenseniz bile, putperest bir kadından, imanlı bir câriye kesinlikle daha iyidir. İman etmedikçe putperest erkekleri de (kızlarınızla) evlendirmeyin. Beğenseniz bile putperest bir kişiden inanmış bir köle kesinlikle daha iyidir. Onlar (müşrikler) cehenneme çağırır. Allah ise izni (ve yardımı) ile cennete ve mağfirete çağırır. Allah, düşünüp anlasınlar diye âyetlerini insanlara açıklar*[307]*.''*

Tâberî, âyetin "… وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتّٰى يُؤْمِنُوا وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَلَوْ اَعْجَبَكُمْ / *…İman etmedikçe putperest erkekleri de (kızlarınızla) evlendirmeyin. Beğenseniz bile putperest bir kişiden inanmış bir köle kesinlikle daha iyidir.*'' kısmında mü'min kadınların Allah ve Rasûlüne inanıncaya kadar müşrik erkeklerle evlenemeyeceklerinin belirtildiğini ifade eder. Tâberî, Müslüman kadının Müslüman bir köle ile evlenmesinin putperest hür bir adamla evlenmesinden daha hayırlı olduğunu, zira müşrik ve putperestlerin cennete götürecek amelleri engelleyeceklerini belirtir[308].

Merâğî, âyette kitâbî olmayan müşriklerle, Allah'a (cc) ve Peygamber Efendimiz'e (sas) inanmadıkları sürece evlenilemeyeceğinin ifade edildiğini söyler. Müşrikler hakkında bu manaya gelen başka âyetlerin de[309] bulunduğuna dikkat çeker. Özetle şirkleri üzere kaldıkları sürece müşriklerle evlenilmemesi gerektiğini ifade eder. Mü'min bir köle ile evlenmenin ve bu evliliğin getireceği zorluk ve meşakkatin insanların indinde önemli ve itibar sahibi müşrik bir kimse ile evlenmekten daha hayırlı olduğunu ifade eder. Dinin dünya maksadından daha hayırlı olduğunu ve kusurların ise dini tam olan bir kimsede Allah'ın izniyle tamamlanacağını ve görünmeyeceğini belirtir. Peygamber Efendimizin bir kadınla evlenileceği zaman güzelliği, malı için değil dini için tercih edilmesi gerektiğini[310] belirttiğini ayrıca kadının dört şey için nikâhlandığını[311] buyurduğunu ifade eder. Müşriklerle

---

[307] el-Bakara 2/221.
[308] Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, c: IV, s. 370-371.
[309] el-Bakara 2/105; el-Beyyine 98/1.
[310] İbn Mâce, *Sünen İbn Mâce*, c: I, s. 597(1859).
[311] İbn Mâce, *Sünen İbn Mâce*, c: I, s. 597(1858).

evlenmenin ve onlarla akraba olmanın haram olduğunu söyler. Müşrik bir kadınla evlenip ona güvenmenin, dini olmadığı için hıyanet edeceğini, çocuklarının inançlarını bozacağını belirtir[312].

Merâğî, ehli kitabın Yahudi ve Hristiyanlar olduğunu söyler[313]. Ona göre erkeklerin ehl-i kitap ile evlenmesinin helal olduğu âyet ile belirtilmiştir[314]. Bunun hikmeti İslam dininin güzelliklerini görmeleri ve şeriatımızın kolaylığını bilmeleridir. Merâğî, erkeğin kadın üzerinde kavvam ve velî olduğunu, kadına insaf ile muamele etmesi gerektiğini belirtir. Ancak Müslüman kadınların müşrik erkeklerle evlenmelerinin nas ile ve ehl-i kitap erkekleri ile evlenmesinin Sünnet ve İcma ile haram kılındığını söyler. Hukuken kadınların haklarının erkeklerin hakları ile evlilik konusunda birbirine benzemediğini ve kadınların müşrik erkeklerle evlenmelerinde de bir fayda olmadığını ve ahiret ile ilgili hayırlara ulaşılamayacağını, bu durumda müşrik erkeklerle müşrik kadınların ateşe yaklaştırılacağını belirtir[315]. Müşriklerin Allah'tan başkasını ilah edindiklerin ve başkasından şefaat beklediklerinin âyette de bildirildiğini[316] müşriklerle beraber aynı evde olmakla kişinin dininde fesatlığın çıkmasına sebep olabileceğini söyler[317].

Kur'ân-ı Kerîm'de, kadınların müşrik erkeklerle evlenmelerini yasaklayan bir diğer âyet Mümtehine Sûresi 60/10. âyettir:

" يَا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا اِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيمَانِهِنَّ فَاِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ اِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ وَاٰتُوهُمْ مَا اَنْفَقُوا وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ اِذَا اٰتَيْتُمُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ وَسْئَلُوا مَا اَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْئَلُوا مَا اَنْفَقُوا ذٰلِكُمْ حُكْمُ اللهِ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ وَاللهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ / *Ey iman edenler! Mü'min kadınlar hicret ederek size geldiği zaman, onları, imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz de onların inanmış kadınlar olduklarını öğrenirseniz onları kâfirlere geri göndermeyin. Bunlar onlara helâl değildir, onlar da bunlara helâl olmaz. Onların (kocalarının) sarfettikleri (mehirleri) geri verin. Mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur. Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın, sarfettiğinizi isteyin. Onlar da sarfettiklerini*

[312] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: I, s.314.
[313] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: I, s.314.
[314] el-Maide 5/5.
[315] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: I, s.314.
[316] Yûnus 10/18.
[317] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: I, s. 315.

istesinler. Allah'ın hükmü budur. Aranızda O hükmeder. Allah bilendir, hikmet sahibidir.[318]

Mâtürîdî âyette geçen "...وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ .../*...Kâfir kadınları nikâhınız altında tutmayın*" ifadesi ile Cenab-ı Hakk'ın kâfir kadınlarla evlenilmesinin yasakladığını belirtir. Müslüman kadınların da kâfir erkeklere helal olmadığını, âyet-i kerîmede Müslüman kadınların kâfir erkeklerle nikahlanmamasının kesin bir ifade ile belirtildiğini söyler[319].

İçlerinden kafirler arasından iltica etmiş mü'min olan kadınlar geldikleri zaman onların Allah ve Rasûlüne imanlarının "imtihan" edilmesi gerektiğini söyler. Dilleri ve kalplerinin ne söylediğinin bilinmesini ve münafık olup olmadıklarının bilinmesi gerektiği üzerinde durur. Hz. Peygamber *mümtehine*'nin: "Allah'tan başka ilah olmadığına iman etmesi, eşinin İslâma olan buğzunun gitmemesi, dünyaya olan tevessül gitmedikçe ve ancak Allah ve Rasûlünün sevgisi olmadıkça gerçek iman olmaz" diye ifade ettiğini belirtir. Merâğî âyetin devamının ise farklı bir itiraz cümlesi ile devam ettiğine dikkat çeker. İmtihanın belli olması ve marifetinin bilinmesi için "اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيمانهن / *onların imanlarını Allah daha iyi bilmekle..."* sizden ve onlardan olan tüm sırları Allah bilir diye ifade eder. Bundan maksadın kalplerdeki sırrı ve hakiki imanı bilen ancak Allah'tır.

"فَاِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ اِلَى الْكُفَّارْ/ *Eğer siz de onların inanmış kadınlar olduklarını öğrenirseniz onları kâfirlere geri göndermeyin. Bunlar onlara helâl değildir, onlar da bunlara helâl olmaz.*"

İltica etmiş kadınların mü'min olmaları hakkında zannın galip gelmesi durumunda Merâğî, mü'min erkeklerin kafir kadınlara, kafir kadınların da mü'min erkeklere helal olamayacağını belirtir. Müslüman erkeklerin bu kadınlarla evlenmelerinde bir sakınca olmadığını, bu kadınların kocaları önceden ne kadar mehir vermişse mislinin verilmesi gerektiğini söyler. Sarfettikleri mehir varsa iade edilmesi gerektiğini vurgular[320].

Sonuç olarak Merâğî, Müslüman kadınların müşrik erkeklerle veyahut ehl-i kitap erkekleri ile evlenemeyecekleri âyet-i kerîmeler ve Peygamberimiz'in (sav) sözleri ile kesin olarak belirtildiğini, Müslüman erkeklerin ise ehl-i kitap kadınları ile

---

[318] el-Mümtehine 60/10.
[319] Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, c: IX, s. 318.
[320] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: X, s. 61.

ve İslâmiyet'i kabul eden kadınlarla evlenmelerinin caiz olduğunu belirtir. Klasik dönem müfessirlerinden Mâtürîdî, Allah'ın mü'min kullarının kafir kadınlarla evlenmelerini yasakladığını aynı şekilde mü'min kadınların da kafir erkeklerle evlenmelerinin yasakladığının kesin ifadelerle anlaşıldığını söyler.

3.2. Çeşitli Konularda Kadın

3.2.1. Kadın ile İlgili Miras Hükümleri

Genel haklar bağlamında kadınlarla ilgili hükümlerden biri de kadınların mirastan pay alıp almaması konusudur. Kadınların mirastan pay almaları hususu çeşitli toplumlarda farklı karşılanmıştır. Nitekim Eski Yunan toplumunda kadın, ölenin ikinci derece mirasçısı sayılırdı. Akrabalarından birinci derece erkek bulunmaz ise o zaman miras almaya hak kazanırdı. Ancak miras uygulaması böyle iken evlenirken İslâmda erkeğin kadına verdiği mehir benzeri *drahmi* adı verilen bir miktar mal kadın tarafından erkeğe vermesi gerekirdi. Yahudilik'te de durum Eski Yunan'a benzemekte ve kadın ikinci derece mirasçı sayılmaktaydı. Roma'da ise kadına miras verilmesi ile ilgili düzenleme günümüzle eşdeğerdi. M.S. 543 yılında Jüstinyen'in çıkardığı kanunla kadın-erkek ayırımı gözetilmeksizin her ikisi de birinci derece vâris sayıldı. Kadınlara hiçbir şekilde miras hakkının tanınmaması Eski Arap Câhiliyesinde görülmektedir. Kadının miras alması bir yana kadın kendisi miras olarak kabul edilirdi[321].

Farz ile eş anlamlı olan *fâriza* kelimesi İslâm hukukunda "paylar ilmi" anlamında *ilmü'l-ferâiz* olarak ifade edilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de, ölenin terekesinde kalmış malların paylaştırılması ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Peygamber Efendimiz'in de (sas) ilave açıklama ve örnekleri ile mirasın paylaşımı ve mirasın korunması ile ilgili teşvik edici sözleri, o günden bugüne *ferâiz* ilminin gelişmesine vesile olmuştur[322].

---

[321] Ahmet Efe, "İslâm Miras Hukukunda Kadın-Erkek Hisselerinin Farklı Oluşu Üzerine Bir Değerlendirme", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* Sayı18, 2011, s. 159-160.
[322] Ali Bardakoğlu, "Ferâiz", TDV *İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul 1995, c:12, s. 362.

Kadınların mirasta hak sahibi olmaları, tedrici bir şekilde gelişmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de önce miktar belirtmeden kadının da mirastan pay alabileceği hususu şöyle ifade edilir:

" لِلرِّجَالِ نَصيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ اَوْ كَثُرَ نَصيباً مَفْرُوض / *Anne babanın ve yakınların bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır; ana babanın ve yakınların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Gerek azından gerek çoğundan, belli bir hisse ayrılmıştır*[323]."

Tâberî, ölünün bıraktığı mirasta erkek çocukları için hissesinin olduğunu, aynı şekilde kız çocuklarının da mirasta haklarının bulunduğunu belirtir. Katâde'ye (117/735) atıfla kadınlara daha önce mirastan pay verilmediğini ve bunun ortadan kalkması için âyetin nazîl olduğunu belirtir[324].

Merâğî, âyette bahsedilenin yetimin anne-babasından veya akrabalarından kalan malları olduğu zaman, mirasta kadın ve erkeğin haklarının olduğunu belirtir. Ayrılan muayyen hissede herhangi bir kimsenin, verilecek mirası eksiltmesinin ya da hak sahibi dışında ondan herhangi bir pay almasının ya da hak iddia etmesinin mümkün olmadığını belirtir[325].

Câhiliye dönemindeki Araplar kalan mirası düşmana karşı savaşan baliğ erkeklere verirlerdi. Mirasın onların hakkı olduğunu, bunun dışında kalan kadın veya erkek fark etmeksizin almaları söz konusu olmadığını söylerlerdi. Şair Hassân b. Sâbit'in (60/680 [?]) kardeşi Abdurrahmân b. Sâbit (104/722-23) öldüğünde, karısı beş kız çocuğuyla yalnız kalmıştı. Kardeşinin mirası câhiliyede olduğu gibi paylaştırıldı. Abdurrahmân b. Sâbit'in karısı ve çocuklarına bir şey verilmedi. Bunun üzerine Abdurrahmân'ın karısı Peygamber Efendimiz'e gelerek şikâyette bulununca Nisâ Sûresi 4/11. âyet nazil oldu[326]:

" يُوصيكُمُ اللهُ فِي اَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ فَاِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَاِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِاَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ اِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَاِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ اَبَوَاهُ فَلِاُمِّهِ الثُّلُثُ فَاِنْ كَانَ لَهُ اِخْوَةٌ فَلِاُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصي بِهَا اَوْ دَيْنٍ اٰبَاؤُكُمْ وَاَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعاً فَريضَةً مِنَ اللهِ اِنَّ اللهَ كَانَ عَليماً

[323] en-Nisâ 4/7.
[324] Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân,* c: I, s.597.
[325] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: II, s.159.
[326] Muhammed Çuçak- Abdürrahim Kaplan, "Nisâ Sûresi On Birinci Âyeti Bağlamında İki Kızın Mirastaki Payi ile İlgili Görüşlerin Değerlendirilmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Sayı 44, 2020, s. 129.

حَكِيم / *Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe, kadının payının iki misli (miras vermenizi) emreder. (Çocuklar) ikiden fazla kadın iseler, ölünün bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer yalnız bir kadınsa yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, anne babasından her birinin mirastan altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da ana babası ona vâris olmuş ise, anasına üçte bir (düşer). Eğer ölenin kardeşleri varsa, anasına altıda bir (düşer. Bütün bu paylar ölenin) yapacağı vasiyetten ve borçtan sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin size, fayda bakımından daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından konulmuş farzlardır (paylardır). Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir*[327].”

Merâğî, âyet-i kerîme ile Allah’ın açık bir şekilde miras hükümlerini zikrederek Câhiliye döneminde mirastan haklarını alamayan kadınların, çocukların ve evlatların haklarını belirterek câhiliye uygulamasını kaldırdığını ifade eder. Câhiliyede mirasta ancak ata binen ve düşmanla savaşan, ganimetleri alan erkeklerin hak sahibi olduklarını, çocuk ve zayıf kadınların ise bu haklardan mahrum olduklarını belirtir. İslâm’dan önce erdemliler ve anlaşma gereği[328] akraba olmasalar dahî kişiler, istedikleri kimseleri kendilerine mirasçı yapabilmekteydiler. Hak sahipleri, başkasının çocuğunu evlat edinip o çocuğun kendi mirasçısı olduğunu söyleyerek miras hakkını evlat edindiği çocuğa verebilirdi. Merâğî, İslâm’ın gelmesiyle, akraba olmayanların birbirlerine mirasçı olmayacaklarının[329]ve söz ile mirasçı olunamayacağının âyet-i kerîmede[330] bildirildiğini ifade eder. Feraiz hükümlerine göre mirasçı olmanın yolunun nesep, nikâh, velâyetten geçtiğini belirtir[331].

Miras hakkı hususunda kız veya erkek, büyük ya da küçük olması fark etmeksizin muayyen haklarının olduğunu söyleyen Merâğî, erkeklerin miras hakkının kadınların alacağı mirasın iki katı olduğunu belirtir. Kadınların haklarının ilk olarak zikredilmesinin ise kadınların mirasta hak sahibi olarak belirtilmesi nedeniyle olduğunu söyleyen Merâğî, Câhiliye adetinin kadının hakkını yok sayması nedeniyle hak ettikleri payların esas tutulup kıyas yapıldığını ifade eder. Erkeğe kadının iki katı

---

[327] en-Nisâ 4/11.
[328] Bazı Kureyş kabilelerinin, Mekke’de haksızlığa uğrayan insanlara yardım etmek amacıyla yaptıkları Hz. Muhammed’in de katıldığı antlaşma.
[329] en-Nisâ 4/33.
[330] el-Ahzâb 33/4.
[331] Merâğî, *Tefsirû’l-Merâğî*, c: II, s. 162.

miras verilmesindeki hikmetin ise nafaka temininin erkeğe vacip olması ve kadının evlendikten sonra kocası tarafından nafakasının temin edilmesi sebebiyle olduğunu belirtir. Âyette belirtilen "*çocuklarınız hakkında* / فِي اَوْلَادِكُم" hükmünün özellikle ifade edilmesinin sebebinin Hz. Peygamberin (sas) buyurduğu: "*İki (ayrı) dinin mensupları birbirlerine mirasçı olamazlar* / لَا يَتَوَارَثُ أَهْلُ مِلَّتَيْنِ" hadisi[332] olduğunu söyler. Mirasçısını öldüren kimsenin de miras alamayacağını ve köle çocuğun da miras alamayacağını, mirasın sahibinin kölenin efendisi olduğunu ifade eder[333].

Merâğî, âyette üçten fazla kız olması durumunda kızların mirasın üçte ikisini alacağını ancak, iki kızın mirasçı olması durumunun âyette ifade edilmediğini belirtir. Merâğî, bu konudaki düşüncelerini şöyle nakleder: "İbn Abbas (68/687-88), iki kızın da mirasın yarısını alabileceğini ifade etmiş, bazı âlimler ise bunda ihtilaf etmişler ve iki kızın mirasçı olması durumunda üçte ikisini alabileceklerini söylemişlerdir[334]."

Erkek kardeşlerin yanında kız kardeşlerin de mirastan pay sahibi olmaları âyet-i kerîmede şöyle anlatılmaktadır:

" يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُـهَا اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَاِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَاِنْ كَانُوا اِخْوَةً رِجَالاً وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ يُبَيِّنُ اللهُ لَكُمْ اَنْ تَضِلُّوا وَاللهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ / *Senden fetva isterler. De ki: "Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklıyor: Eğer çocuğu olmayan bir kimse ölür de onun bir kız kardeşi bulunursa, bıraktığının yarısı bunundur. Kız kardeş ölüp çocuğu olmazsa erkek kardeş de ona vâris olur. Kız kardeşler iki tane olursa (erkek kardeşlerinin), bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer erkekli kadınlı daha fazla kardeş mevcut ise erkeğin hakkı, iki kadın payı kadardır. Şaşırmamanız için diye Allah size açıklama yapıyor. Allah her şeyi bilmektedir*[335]*."*

Mâtürîdî, ölen kişinin mirasçı olarak geride kızını ve kız kardeşini bırakması durumunda kız kardeşin mirastan alacağı bir pay olmadığını söyler. Âyette bahsi geçen *veled* kelimesinin *kız çocuk* olduğunu belirtir. Âyette kendisiyle birlikte başka bir kardeşi yoksa, mirasın yarısının kız çocuğuna verileceği bildirir. Kişinin ölmesi

---

[332] Tirmizî, Ferâiz, 16.
[333] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: II, s. 163.
[334] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: II, s. 164.
[335] en-Nisâ 4/176.

durumunda bir kızı ve kız kardeşi kalmışsa mirasın tamamının kıza verileceğini erkek çocuğun olmaması durumunda bunun uygulanacağını belirtir. Mâtûrîdî hadis-i şerifte: "لِلْابْنَةِ النِّصْفُ، وَلِابْنَةِ ابْنٍ السُّدُسُ تَكْمِلَةَ الثُّلُثَيْنِ، وَمَا بَقِيَ فَلِلْأُخْتِ فَأَتَيْنَا أَبَا مُوسَى فَأَخْبَرْنَاهُ بِقَوْلِ ابْنِ مَسْعُودٍ، فَقَالَ: لَا تَسْأَلُونِي مَا دَامَ هَذَا الْحَبْرُ فِيكُمْ / *Buna göre; kız için yarım, oğul kızı için üçte ikiyi tamamlamak üzere altıda bir hisse vardır. Geri kalan da kız kardeşindir. Ebû Mûsâ'ya gittik, İbn Mesûd'un sözünü ona haber verdiğimizde şöyle söyledi: Bu derin bilgili zat aranızda bulunduğu sürece bana bir şey sormayınız*[336]" şeklinde belirtildiğini ifade eder[337].

Merâğî öncelikle *kelâle* ifadesini açıklar. Sonra miras paylaşımında anne veya babadan biri ya da ikisinin vefat etmesi durumunda kız kardeşleri varsa onların da mirastan pay alacaklarını ifade eder. Mirasın mutlak olarak açıklandığı bu âyette, kız kardeşlerin sayısının ikiden fazla olması durumunda da mirastan üçte iki oranında alınacağını belirtir. Akrabalık derecelerinin aynı olması söz konusu olursa, kız kardeş ve erkek kardeşlerin de olduğu miras paylaşımında ise erkeğin, kadının alacağı miktarın iki mislini alacağını bildirir. Merâğî her insanın annesinin mirasta hakkı olduğu ve annenin hakkının altıda bir oranında olduğunu söyler. Anne tarafından bir miras söz konusu olduğunda ve kardeşler de varsa onların hakkı olduğunu ifade eder[338].

Sonuç olarak Merâğî, Allah'ın (cc) kullarını adalete çağırdığını ve tüm kurallarda olduğu gibi miras hususunda da adaletin gözetilmesi gerektiğini ifade eder. Câhiliye döneminde kız çocuklarına ve yetimlere mirastan herhangi bir payın verilmediğini ancak İslam'ın adalet ölçüsünde miras paylaşımını emrettiğini belirtir. Erkeklere kadınlara düşen payın iki katının verilmesi erkeğin nafaka temininde zorunlu olması ve erkeğin mehir vermesi şeklinde açıklar. Merâğî'nin erkek veya kadına verilen miras paylaşımının oranlarından ziyade konuyu tabiî bir yaklaşımla ele aldığı görülüyor. Başka bir ifadeyle konuyu modern gelişmeler karşısında bir sorun olarak görmez ve modern dayatmaya cevap verme ihtiyacı ile savunmacı bir tutum sergilemez.

---

[336] Buhârî, Ferâiz ,8(6736).
[337] Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, c: III, s. 432-434.
[338] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: II, s.372.

3.2.2. Kadının Şahitliği Meselesi

Fıkhî bir terim olarak *şahit*, bir olay veya durum karşısında hazır bulunan kişidir. Kur'ân-ı Kerîm'de tanıklık veya tanık olmak *eşhâd, meşhûd* ve *meşhed* şeklinde geçmektedir. Şahitliğin *edâ* ve *tahammül* olmak üzere iki kısmı vardır. *Eda,* "Şahidin şahit olduğu olayı/şeyi hâkime bildirmesi, yüklenmiş olduğu şahitliği hâkimin huzurunda dile getirmesidir*." Tahammül* ise "Şahitlik edeceği olayı/şeyi kişinin ihtiyarî bir sebeple bilmesi" şeklinde tanımlanmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de Bakara 2/282. âyet ile şahit olunmasının istemesinde veyahut şahitliğin reddedilmesi durumunda, şahitlere zarar verilmesinin men edildiği belirtilir. Yetimlerin mallarının tasarrufu hakkında[339], boşanma durumlarında[340], rec'at ve yolculukta vasiyet[341] gibi hukuki işlemlerde şahitlerin bulundurulmasının gerektiği emredilir. Ayrıca şahit olunan bir olayda şahit olduğunu gizlemenin ise kalbin günahkârlığından kaynaklandığını[342], şahitliği yerine getirmenin güzel ahlâklı insanların vasfı olduğu[343] belirtilir. Bunun yanında Allah için şahitlik edilmesi gerektiği[344] yine Kur'ân-ı Kerîm'de bildirilmiştir[345].

Şahitlik gerektiren bir hâdise olması durumunda, kadının şahitliğinin geçerli olması için iki kadın ve bir erkeğin şahit olması gerekmektedir. Bu durumu açıklayan hadis-i şerifte Hz. Peygamberimiz (sas), kadının hayız olması sebebiyle namaz kılamayıp, oruç tutmadığını bu nedenle dinen yarım olduğunu, kadının şahitliğinin geçerliliği için iki kadının bir erkekle beraber şahitlik yapması gerekli olduğunu buyurur[346]. Kadının şahitlikten geri çekilme sebepleri arasında kadının büyük bir vebal olan şahitlikten uzak tutulması ve hakem meclislerinin genel olarak erkeklerden oluşması sebebiyle yanına bir kadın daha getirilerek kadının rahat bir şekilde şahitlik

---

339 en-Nisâ 4/6.
340 et-Talâk 65/2.
341 el-Mâide 5/106.
342 el-Bakara 2/283.
343 el-Meâric 70/33.
344 en-Nisâ 4/135; el-Mâide 5/8.
345 H. Yunus Apaydın, "Şahit" *TDV İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul 2010, c:38, s. 278-279.
346 Buhârî, Hayız, 6(304).

etmesidir. Aleyhe şahitlik yapılması durumunda kadının psikolojik olarak rahatlatılma amacı vardır[347].

Kur'ân-ı Kerîm'de kadının şahitliği hususu ise şöyle geçmektedir:

"وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْۖ فَاِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَاَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَٓاءِ اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰيهُمَا ..."

/ ...*Erkeklerinizden iki şahit bulundurun. Eğer iki erkek bulunmazsa, rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkek ile -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki de kadın (olsun)*[348]*."*

فَتُذَكِّرَ اِحْدٰيهُمَا الْاُخْرٰى

Tâberî, âyet-i kerîmede belirtilen borcun yazılması hususunda Müslüman ve hür iki erkek şahidin bulunması gerektiği; iki şahit bulunamama durumunda bir erkekle iki kadının şahit olarak bulundurulması gerektiğini söyler. Bir erkeğin yanı sıra iki kadın olmasının sebebini birinin unutması durumunda öteki kadının hatırlatmasıdır diye belirtir. Ayrıca "İki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine denk olmasıdır" şeklinde de ifade edildiğini söyler[349].

Merâğî, borçlanma olması durumunda erkek mü'minlerden iki kişinin şahit olması gerektiğini belirtir. Adalet sahibi iki kişinin bulunmasının İslâm'ın şartlarından olduğu âyette[350] belirtilmiştir[351]. Eğer iki adam bulunmazsa o halde bir adam ve iki kadının bulunması gerektiğini belirtir. Âyette bu şekilde belirtilmesinin kadınların şehadetinin zayıflığı ve insanların kadınlara güveninin az olmasından kaynaklandığını ifade eder. Allah'ın şahitlik emri yerine getirilirken, rıza gösterilecek şahitlerden olması gerektiğini söyler. Birinin unuttuğu kısmı diğerinin hatırlatması veya yanılması halinde diğer kadının hatırlatabileceğini ve hâkimin huzurunda olayın bir kısmını birinden, diğer kısmını da diğer kadından sorması gerektiğini ancak çoğu hâkimin bu şekilde yapmadığını belirtir. Merâğî, kadında unutma zaafının olduğunu ve her kadının hafıza konusunda hata yapabileceğini, doğru ifadeyi veremeyebileceğini söyler. İfadeyi verirken bir yanlış olması durumunda diğer kadının ona hatırlatmasıyla ifadenin sahih olabileceğini belirtir. Kadınların aynı anda şahitlik etmeleri ve aynı ortamda bulunmalarının zaruri olduğunu söyleyen Merâğî, erkeklerin ise ayrı ortam

---

[347] Ahmet Nair, "Kur'an'i Tefsir mi, Edelim Yoksa Çağa mı Uyduralım?", *Turan Sam Dergisi* 9/34 (2017), 113.
[348] el-Bakara 2/282.
[349] Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, c: VI, s. 61-68.
[350] et-Talâk 65/2.
[351] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: I, s.433.

ve zamanda ifadelerinin alınması gerektiğini ve bir erkeğin şahitliğinin iki kadının şahitliğine denk olması sebebiyle böyle olacağını ifade eder. Bunun yanında Merâğî kadınların şahitliğinin eksik olma sebeplerinden birinin de eskiden kadınların mali işlerle uğraşmamaları olduğunu söyler. Bu nedenle de onların bu konuda hafızalarının zayıf olduğunu belirtir. Ev işlerinde daha güçlü olduklarını ve insanın hangi işle meşgul olursa o yöndeki kabiliyetinin gelişebileceğini ifade eder. Bununla birlikte kadınların bu zamanda mali işlerle uğraşmaları ve bu konuda kendilerini geliştirmelerinin âyetin hükmünü değiştirmeyeceğini ve âyette belirtilen kapsamın daha geniş olduğunu ifade eder[352].

3.2.3. Kadının Yöneticiliği Meselesi

İslâm'da kadının yöneticiliği hususuna değinmeden önce kadınların çalışmasına karşı yaklaşımın nasıl olduğuna, bilâhare yöneticiliği meselesi ele alınacaktır.

Genel olarak herhangi bir görevde başkanlık edecek kişiyi seçmek için evvela ona tevdi edilecek iş için *liyakâtinin* olup olmadığına bakılır. Liyakât görevde başarı sağlanması açısından önemli özelliktir[353].

Hz. Peygamber (sas) zamanında kadınların çeşitli alanlarda çalıştıkları, aileyi ilgilendiren konularda söz sahibi oldukları, cihada ve savaşlara katıldıkları görülmüştür. Halifeler zamanında da kadınların çeşitli görevlerde rol aldıkları belirtilmiştir. Ancak kadının hâkimlik yapması konusunda bazı ihtilafların olduğu öne sürülmüş, mezhepler arasında farklı görüşler ifade edilmiştir. Kadınların devlet başkanı olup olmayacağı hususunda da çeşitli görüşler belirtilmiştir. Nitekim Hz. Peygamberin Ebû Bekre'den (51/671 [?]) rivayet edilmiş hadis-i şerifinde kadınların devlet başkanlığı görevini yapamayacakları[354], *ehil* olmanın yanında *erkek* olma şartının arandığı ifade edilmiştir[355].

---

[352] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: I, s.434.
[353] Kadir Gürler, "Kadının Yöneticiliği Meselesi-Bir Hadisin Okunuşu ve Eleştirisi", *Dini Araştırmalar* Sayı 4 Aralık 2001, s. 68-69.
[354] Buhârî, Meğâzî, 82.
[355] Halil İbrahim Acar, "Kur'an'a Göre Kadın ve Siyaset", *Journal of Turkish Studies* Sayı 13, 01 Ocak 2018, s. 22-24.

Kadının idarecilik yapması veya yapamaması hakkında farklı görüşler olduğunu belirtmiştik. Kadının idarecilik yapamayacağını savunanların görüşüne göre, erkeğin *kavvam* sıfatına sahip olduğu bu nedenle evinde reis olan erkeğin dışarıda da reis olması gerektiği belirtilir. 'İslam'da, namazı erkekler kıldırır.' Kadın imamlık yapamayacağına göre devlet başkanı da olamaz, diye ifade edilir[356].

Kadının devlet başkanı veyahut yöneticilik yapabileceğini söyleyenlere göre kadının başkanlık veyahut idarecilik yapamayacağına yönelik herhangi bir nas yoktur ve Kur'ân-ı Kerîm'de geçen "وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ / *Mü'min erkeklerle mü'min kadınlar birbirlerinin velisidirler*[357]*."* âyeti mucîbince kadınlar da velâyet sahibidir. Bunun umumi velâyette de geçerli olduğu ifade edilir. Peygamberimiz'in kadınlardan da biât aldığı, kadının da seçme ve seçilme hakkının olduğu belirtilir. Bunların sonucunda kadının idari görevlerde veya devlet yöneticiliği görevini yapabilecekleri söylenir[358].

Kur'ân-ı Kerîm'de kadının yöneticilik yapması veya yapamaması hakkında ayrıca bir âyet bulunmamaktadır. Ancak Sebe'lilere hükümdarlık eden melikeden bahsedilir. Âyet-i kerîmede şöyle geçmektedir:

"اِنّي وَجَدْتُ امْرَاَةً تَمْلِكُهُمْ وَاُوْتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ / *Gerçekten, onlara (Sebe'lilere) hükümdarlık eden, kendisine her şey verilmiş ve büyük bir tahtı olan bir kadınla karşılaştım*[359]*."*

Mâtürîdî âyette *Sebe'* halkına hükmeden bir kadından bahsedildiğini bildirir. Erkek hükümdarların malik oldukları haklar ve imkanların Sebe' melikesinde de bulunduğunu belirtir. Bu kadın hükümdarın duruş, heybet vb. özelliklere sahip olduğunu söyler. Melikenin muhteşem tahtı olduğunu ve tahtın da dünya saltanatını ifade ettiğini belirtir[360].

Merâğî, dünyada krallığın güç boyutunu ifade ederek, âyette bahsedilen Hüdhüd kuşunu arayan Süleyman'ın (as) Hüdhüd'ün nerede olduğunu sorması üzerine

---

[356] M. Cevat Akşit- ed. Mehmet Bayyiğit, "I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi", *1. Oturum / Şirket ve Yönetimi*, (Kadının İş Hayatında İslâma Göre İstihdamı), Kombad Yayınları, Konya 2007, s. 56.
[357] et-Tevbe 9/71.
[358] Akşit, "I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi", s. 57.
[359] en-Neml 27/23.
[360] Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, c: 8, s.110.

Hüdhüd kuşu Sebe' krallığında olduğunu ve orada gördüklerini anlatır. Hüdhüd bu kavmin melikinin bir kadın olduğunu ve adının Belkıs olduğunu söyler. Bu melikenin kadın olmasının yanı sıra zenginlik, güç, şatafat, savaş için gereken donanım ve güçlü bir kralda olması gereken tüm özelliklerinin bulunduğunu, tahtının azametli olduğunu, mücevherlerle kaplı olduğunu ifade eder. Tahtının büyük olmasının melikliğinin ve güçlü ülkenin bir simgesi olduğunu ve melikenin yönettiği kavmin imparatorluk derecesinde olduğunu söyler. Allah'ın (cc) her şeyi bildiğini ve ondan hiçbir şeyin gizli kalmayacağını bildirir[361].

Merâğî, sebe melikesinin demokratik bir şekilde kavmini idare ettiğini ve meşveret meclisinden çıkan kararları uyguladığını belirtir[362]. Merâğî, sebe melikesinin meşverete sahip olmasının övülen bir durum olduğunu ve öneminin başka âyetlerde de[363] belirtildiğini söyler.

Sonuç olarak Merâğî bu âyet bağlamında kadınların yöneticilik yapıp yapmayacaklarını tartışmamışsa bile Sebe' melikesinin örnek olarak verilmesi konumuza açıklık getirmesi açısından önemlidir. Âyette melikenin meclisi toplama hakkının olduğu ve istişare yaparak demokratik kararlar verdiği belirtilmiştir. Bu sebeple kadının yöneticilik yapamayacağına dair bilgi bulunmamaktadır. Mâtürîdî ise Sebe melikesinin hükümdar olma yeterliliğine sahip olması üzerinde durur. Melikenin tahtının özelliklerini ifade eder.

3.2.4. Kadının Emzirme(me) Sorumluluğu Meselesi

İnsan doğarken bakıma muhtaç bir halde doğar. Hayati bakımının ise şefkat ve merhametle olması gerekir. İhtiyaçlarının ise İslâm'ın gerektirdiği ölçülerde karşılanması önem arz etmektedir. Bu başlık altında Allah'ın önem verdiği ve kullarının da önemsemesini isteği meselelerden biri olan *emzirme* konusuna değineceğiz.

Emzirmek terim manası: "Bir kadının sütünün emzirme yoluyla ya da başka bir şekilde içilip yutulmasıdır." Sütanneye *murdi', murdia, zi'run* sütü içen çocuğa da İslâm literatüründe *radi'*, annenin süt emzirmeyip yerine süt anne tutulmasına

[361] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: VII, s. 109.
[362] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: VII, s. 111.
[363] Al-i İmrân 3/159; eş-Şûrâ 42/38.

mustardi' denilmektedir. Fukahâ çocuğun süt anneye verilmesinin mümkün olmadığı durumlarda annesinin çocuğunu emzirmesinin vacip olduğunu belirtir. Ancak annenin hasta olması veya emzirmesinin mümkün olmadığı durum söz konusu olması halinde babanın ücretini vererek sütanne bulması konusunda hemfikirlerdir. Bazı çağdaş düşünürler, günümüzde bulunan hazır mamaların da anne sütüne alternatif olduğunu ve sütanne kiralanması mesabesinde kabul edilebileceğini söylemektedirler[364].

Mezhepler açısından bakıldığında Mâlikîlere göre hem diyâneten hem hukuken emzirme hakkı anneye aittir. Annenin maddi durumunun iyi olması halinde çocuk sütanneye verilebilir. Anne özürsüz olarak çocuğunu emzirmekten imtina etmemelidir. Diğer üç mezhebe göre annenin çocuğunu emzirmesi diyâneten vaciptir ancak kazâen vacip değildir. "Anne zaruret hali dışında hukuken emzirmeye zorlanamaz." Mezhepler çocuğun nafakasını temin etme vazifesinin babaya ait olduğunu ve ister evli ister boşanmış halde fark etmeksizin annenin zorlanamayacağını söylerler. Ancak annenin çocuğunu emzirmeye teşvik edilmesinin mendûp olduğunu belirtirler[365].

Kur'ân-ı Kerîm'de evliliğin devam etmesi veya iddet müddeti içerisinde annenin çocuğunu emzirmesi ile ilgili âyet-i kerîmede şöyle ifade edilmektedir:

" اَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ وَاِنْ كُنَّ اُولَاتِ حَمْلٍ فَاَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتّٰى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ فَاِنْ اَرْضَعْنَ لَكُمْ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ وَاْتَمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ وَاِنْ تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهُ اُخْرٰى / *Onları gücünüz ölçüsünde oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun, onları sıkıştırıp (gitmelerini sağlamak için) kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hâmile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin. Sizin için çocuğu emzirirlerse onlara ücretlerini verin, aranızda uygun bir şekilde anlaşın. Eğer anlaşamazsanız çocuğu, başka bir kadın emzirecektir*[366]*."*

Tâberî, kadınların çocuklarını emzirmeleri neticesinde ücretlerini almaları gerektiğini ve "… وَأْتَمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ /*…aranızda güzelce konuşup anlaşın"* ifadesinde belirtilen âyette bahsedilen *mâruf*'un, Süddî'den (127/745) rivayetle: "Çocuğun ücretsiz emzirilmesi" manasına geldiğini söyler. Kadın ve erkeğin anlaşamaması ve

---

[364] Osman Kaşıkçı, "Radâ'", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2007, c: 34, s. 384.
[365] Halil Duman, "İslâm Hukukunda Annenin Çocuğunu Emzirmesinin Hükmü", *Diyanet İşleri Başkanlığı*, Sayı 1, 2006, s. 99-101.
[366] et-Talâk 65/6.

kadının çocuğunu emzirmek istememesi durumunda erkeğin kadını zorlamaya hakkının olmadığını belirtir. Erkeğin kadını boşaması durumunda da çocuğunu emzirecek başka bir kadın bulması gerektiğini söyler[367].

Mâtürîdî'ye göre bu hükümlerin birincisi şudur: "Koca, karısından ayrıldıktan sonra ondan olan çocuğun nafakasını vermekle mükelleftir ve kadının ücretini istemesinde sakınca yoktur. Evliliğin devam ettiği bir süreçte ise kadının süt emzirmek için ücretini istemesi caiz değildir. Hükümlerin ikincisi, nikâhlı eş olan annenin sütü çocuğun süt emmesi için Allah'ın çocuğa verdiği *rızıktır.* Nikâhlı eşin, çocuğu nikâh hakkı karşılığında emzirmesi gerekmektedir. Âyette yer alan: " فَاٰتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ / *onlara karşılığını ödeyin*" beyanından murat, sütün kadının mülkü olmasıdır. Bu sebeple ücrete tâbidir. Üçüncü hüküm: Nafaka temini ve çocukların emzirilmesi görevinin babaya ait olması; çocuğu yetiştirmek, kefâlet ve bakım konusunun da anneye ait olmasıdır. Sütü çocuğa ait bir mülk olarak varsayarsak nafakayı da annenin sağlaması gerektiği söylenirse o halde annenin emzirmekle uğraşması sebebiyle nafakayı temin edemeyeceği sonucunda da aç kalacağı belirtilir. Emzirme işinin kadının görevi olduğu söylenirse nafaka olması sebebiyle kadının böyle bir görevi olmadığını ve ücret alabilmesi adına *süt mülkiyet* hakkı kadına aittir. Mâtûrîdî, son olarak emzirme ücretinin, emzirme bittikten sonra alınacağına kadının zorluk çıkarması durumunda karı-kocanın aralarında anlaşmalarının uygun olduğuna, anlaşmanın mümkün olmadığı durumda ise emzirecek başka birinin bulunması gerektiğine işaret eder[368].

Merâğî, kadınları boşadıktan sonra iddet müddeti içerisinde oturacakları bir meskenin temin edilmesi, madden ve manen onlara zarar verilmemesi gerektiğinin belirtildiğini ifade eder. Hamilelik nafakasının çocuğun doğumuna kadar verilmesi gerektiği *bâin talâk için* geçerli olduğunu *rîc'i talâk* için kadının nafaka hakkının devamlı olduğunu Ebû Hanîfe'nin bildirdiğini söyler[369].

Merâğî, kocanın boşamış olduğu kadınlara, çocuklarını emzirdikleri süre içinde ücretlerini vermesi gerektiğini belirtir. Boşanan kadınların, isteklilerse çocuğu

---

[367] Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, c: XXIII, s. 460-461.
[368] Mâtürîdî, *Te`vîlâtü Ehli's-Sünne*, c: X, s. 67-68.
[369] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: X, s.123.

emzirebileceklerini söyler. Ancak bundan imtina ediyorlarsa bu konuda da onların zorlanmaması gerektiğini bildirir. Kadın ve erkeğin aralarında ittifak ederek diğer kadınların aldıkları ücret kadarını vererek çocukları emzirebileceklerini ifade eder. Merâğî, süt emzirme nafakasının temininin erkeğe ait olduğunu, çocuğun bakımı ve hizmet hakkının kadının hakkı olduğunu söyler. İstişare ederek kadın ve erkeğin çocuklar için en faydalı iş hangisi olacaksa o şekilde bir karara varmaları gerektiğini bildirir. Babaların nafaka konusunda cimrilik etmemeleri, kadınların da babaları sıkıntıya sokmadan çocuklarına bakmaları gerektiğini bildirir. Merâğî, erkek ve kadın arasında bir anlaşma olmaması durumunda veyahut kadının erkeği zorlayarak ödeyebileceğinden fazla mal veya para istemesi durumunda başka bir sütannenin bulunması gerektiğini söyler. Kadının emzirmeye razı olması ve başka sütanneye verilecek para miktarını kabul etmesi durumunda çocuğunu emzirmeye en layık olanın çocuğun öz annesi olduğunu belirtir. Merâğî, annelerin bu âyet-i kerîme ile eleştirildiklerini söyler. Çünkü emzirme işinin annenin üzerine bir görev olduğunu ve bu ihtiyacı yerine getirmekle gevşeklik gösterilmesinin kınanmaya sebebiyet verdiğini belirtir. Kadının çocuğunu emzirmesiyle kendisinden bir malın eksilmeyeceğini, sütün mal olmadığını bu nedenle kendi cihetinden olan bir şeyi evladından sakınması sebebiyle kınanacağını söyler. Baba tarafından harcanan şeyin ise mal olduğunu söyler. Bu hususlar haricinde çocuk kendi öz annesinden başka bir kimseden emmezse, mecburen öz annenin emzirmesi gerektiğini belirtir. Bu durumda emzirmenin keyfî değil vacip bir emir olduğunu ifade eder[370].

Merâğî, ebeveynlerin aralarında anlaşarak kolaylaştırmaları gerektiğini ifade eder. Nitekim âyette de bu şekilde belirtildiğini söyler[371]. Allah'ın kullarına kolaylaştıracağını ve zorluktan sonra muhakkak bir kolaylık vereceğini belirtir. Dünyanın aynı seyirde devam etmediğini muhakkak her durumun değişebileceğini âyet-i kerîme[372]ile ifade eder[373].

Merâğî, sonuç olarak âyet ile kadınların çocuklarını emzirmekten imtina etmemelerini ve çocuklarının bakımını üstlenmelerinin mendup olduğunu, erkeklerin

---

[370] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c:X, s. 124.
[371] el-Bakara 2/286.
[372] el-İnşirâh 94/6.
[373] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c:X, s. 125.

de kadınlara emzirme ücretini temin etmeleri gerektiğinin bildirildiğini belirtir. Klasik müfessirlerden Tâberî de âyeti aynı düşünce ile yorumlayarak kadınların çocuklarını emzirmeleri neticesinde ücretlerini alabileceklerini söyler. Mâtürîdî farklı olarak boşanma olması durumunda kadının emzirme ücretini alabileceğini belirtir. Nikâhlı eşin ise emzirme için ücret talep etmemesi gerektiği ve sütün çocuğun rızkı olduğunu belirtir. Karı-kocanın anlaşmaları ve kadının razı edilerek çocuğunu emzirmesinin uygun olacağını söyler.

3. 3. Hz. Peygamber'in (sas) Hanımlarına Özel Hükümler ve Bağlayıcılığı

Kur'ân-ı Kerîm, Peygamber Efendimiz'in (sas) hanımlarının mü'minlerin anneleri olduklarını[374] belirtir. Onların diğer kadınlardan daha farklı olduklarını[375] ve ahirette de mükafatlarının farklı olacağını söyler.

Âyet-i kerîmede Peygamber Efendimiz'in (sas) hanımlarına hitaben şöyle buyurulmaktadır:

" يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ اِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ اُمَتِّعْكُنَّ وَاُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحاً جَمِيلاً. وَاِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللهَ وَرَسُولَهُ وَالدَّارَ الْاٰخِرَةَ فَاِنَّ اللهَ اَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَّ اَجْراً عَظِيماً / *Ey Peygamber! Eşlerine şöyle söyle: Eğer dünya dirliğini ve süsünü (refahını), istiyorsanız gelin size boşanma bedellerinizi vereyim de sizi güzellikle salıvereyim. Eğer Allah'ı, Peygamberini ve ahiret yurdunu diliyorsanız, bilin ki, Allah, içinizden güzel davrananlar için büyük bir mükâfat hazırlamıştır*[376]*."*

Merâğî, âyeti naklederken Peygamber Efendimiz'in (sas) Yahudi ve Hristiyan kabilelere karşı zafer kazandıktan sonra elde edilen ganimetler sebebiyle hanımlarının etrafında oturup ondan dünya malı ve zînetlerini istemelerinden ve Hz. Peygamber'in bu durum karşısında üzülmesinden bahseder. Daha sonra Merâğî, Hz. Peygamber'in (sas), Hz. Ebû Bekir ve Ömer'i (ra) çağırarak kızlarını dünya ya da Peygamberi tercih yapmaları hususunda uyarısını ifade eden hadisi nakleder[377].

Peygamber hanımlarının diğer tüm kadınlardan daha farklı olduklarını dile getiren Merâğî, Peygamber Efendimiz'in (sas) hanımlarına öğüt verdiğini ve dünya hayatını ahiret hayatına tercih etmemeleri gerektiğini, onların yeryüzünde bulunan tüm

---

[374] el-Ahzâb 33/6.
[375] el-Ahzâb 33/33.
[376] el-Ahzâb 33/28-29.
[377] Ahmed b. Hanbel, *Müsned el-İmam Ahmed b. Hanbel*, c: XXII, s. 392.

kadınlardan daha üstün ve itibar sahibi olduklarını belirttiğini söyler. Peygamber hanımlarına özel hükümlerin bulunduğunu ifade ederek onların "Mü'minlerin anneleri" olduklarını, çaba göstermeden, yorulmadan yüksek makamda olduklarını söyler. İffet ve temizlik yönüyle de örnek olmaları gerektiğinin Peygamber Efendimiz (sas) tarafından söylendiğini belirtir. Ahzâb 33/28. âyetiyle, Peygamber Efendimiz'in (sas) hanımlarının tercih yapmaları ve onların diğer dünya kadınlarından farklı oldukları ayrıca belirtilir. Merâğî, âyet nazil olduğu sırada, Peygamberin (sas) dokuz eşinin olduğunu söyler. Seçim yapma âyeti nazil olduğunda Peygamberimiz'in (sas) en fazla Hz. Aişe'yi sevmesi nedeniyle ilk tercih yapma hakkını ona verdiğini ve O'nun da Peygamber Efendimiz'i tercih ettiği ifade edilir[378].

Merâğî, Zeynelâbidîn'nin (öl. 94/712), Peygamber hanımlarının ehl-i beytten oldukları için günah işleme(me) konusunda iki kat ecir aldıklarını belirtir[379].

Allah (cc) Peygamber hanımlarının diğer kadınlardan daha üstün olduklarını şöyle belirtir:

" وَمَنْ يَقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلّٰهِ وَرَسُولِه وَتَعْمَلْ صَالِحاً نُؤْتِهَا اَجْرَهَا مَرَّتَيْنِۙ وَاَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقاً كَرِيما/*Sizden kim, Allah'a ve Rasûlüne itaat eder ve yararlı iş yaparsa ona mükâfatını iki kat veririz. Ve ona (cennette) bol rızık hazırlamışızdır*[380]*."* buyurmaktadır.

Merâğî, Peygamber hanımlarının diğer kadınlardan üstün olduklarının âyet ile ifade edildiğini söyler. Yeryüzünde yaşayan dünya kadınları grup grup araştırıldığında da onların fazilet bakımından dünya ve ahiret dereceleri bağlamında en üstün olduğunu görüleceğini belirtir[381]. Peygamber hanımlarının konuşurken kalbinde nifak olabilecek erkeklerle karşılaşmaları olası olduğu için seslerini yumuşatmamaları, şüpheden uzak söz söylemeleri gerektiğini ise başka bir âyeti delil göstererek belirtir.[382] Allah ve Rasûlüne muhalefetten sakınılması gerektiğini söyler. Peygamber hanımlarına evde kalmalarının daha faziletli olduğunu ve câhiliye devrinde olduğu gibi davranılmaması gerektiğini ifade eder[383].

---

[378] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: VII, s. 365.
[379] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: I, s. 366.
[380] el-Ahzâb 33/31.
[381] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: VIII, s. 3.
[382] ez-Zümer 39/24.
[383] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: VIII, s. 4.

Merâğî, fazilet ve derece yönünden hiçbir kadının Peygamber hanımlarına yetişemeyeceğini belirtir. Onların eşleriyle konuştukları gibi hiçbir erkekle konuşmayacaklarını, namazlarını şeriate uygun olarak kıldıklarını ve zekâtı da Allah'ın emrettiği gibi verdiklerini ve takva yönünden de müttaki olduklarını söyler[384].

Ehl-i beytin açıklamasına bir kere daha değinen Merâğî, sürekli Peygamber Efendimiz ile sohbet eden adamlardan, kadınlardan, akrabalardan olan kişilerin ehl-i beyt olduğunu ifade eder. İbn Abbas'ın rivayet ettiği hadiste: "Peygamber Efendimiz dokuz ay boyunca her gün Hz. Ali'nin (40/661) kapısına, günde beş defa gelip, el-Ahzâb 33/33. âyeti okuduğunu" söyler. Onlara verilen makamın yüce olma sebeplerinden birinin de evlerinde vahiy inmesi ve onların Peygamber eşi olmalarının onların nefislerinde olanı Allah'ın (cc) iyi bildiğini ve onların layık olmaları sebebiyle seçildiklerini ifade eder[385].

Merâğî, sadece Peygamber hanımlarının seçilmiş olduklarını ve mertebe olarak üstün olduklarını belirtirken, ibâdet ve taat yönünden onların daha faziletli olduklarını belirtir. Erkeklerle konuşma hususunda seslerini yumuşatmamaları gerektiğini ve ihtiyaç duymadıkça evlerinden çıkmamaları gerektiğini söyler. Merağı bu bağlamda günümüz kadınları ya da mü'min kadınların da nasıl davranmaları gerektiği hususunda ayrıca bir izahatta bulunmaz.

Allah (cc) Peygamber Efendimiz'e (sas) hanımları hakkında dilediğini seçebilme hakkını vermiş ve âyette şöyle buyurmuştur:

" تُرْجِي مَنْ تَشَاءُ مِنْهُنَّ وَتُـْوِي اِلَيْكَ مَنْ تَشَاءُ وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ذٰلِكَ اَدْنٰى اَنْ تَقَرَّ اَعْيُنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَّ وَيَرْضَيْنَ بِمَا اٰتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ وَاللهُ يَعْلَمُ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَكَانَ اللهُ عَلِيماً حَلِيماً. لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ وَلَا اَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ اَزْوَاجٍ وَلَوْ اَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ اِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ وَكَانَ اللهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ رَقِيباً / *Onlardan dilediğini geriye bırakır, dilediğini de yanına alırsın. Bıraktığın hanımlardan arzu ettiğini tekrar yanına almanda, senin üzerine bir günah yoktur. Böyle yapman onların mutlu olmalarına, üzülmemelerine ve hepsinin senin verdiklerine razı olmalarına daha uygundur. Allah, kalplerinizde olanı bilir, Allah hakkıyla bilendir, halîmdir. Bundan sonra artık başka kadınlarla evlenmen, elinin altında bulunan câriyeler hariç,*

[384] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: VIII, s. 5.
[385] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: VIII, s. 6.

güzellikleri hoşuna gitse bile, bunların yerine başka hanımlar alman sana helâl değildir. Allah her şeyi gözetler[386].”

Merâğî’ye göre Peygamberimiz eşleri hususunda dilediğini seçebilme hakkı olduğu bildirilmiş ve onun bu konuda özgür olduğu ifade edilmiştir. İbn Cerir’in, Peygamber hanımlarının Efendimiz’e (as) gelerek, hanımı olarak kalmak istediklerini malından, nefsinden ne vermek isterse razı olduklarını söylediklerini belirtir. Bu hanımlarından bazılarını erteledi bazılarını ise yaklaştırdı. Dördünü aralarında eşit olacak şekilde her gün sırası ile belirtti; Aişe, Hafsa, Zeynep, Ümmü Seleme. Diğerlerini ise eşlerinin arzularına göre yaptı; Sevde, Meymûne, Ümmü Habibe, Safiyye, Cüveyriyye. Bunun sebebinin ise onların menfaati ve üzülmemeleri için olduğunu ve verdiğine razı olmaları ve aralarındaki paylaşımın adalet ve insaflı olduğunu bildikleri için mutlu olduklarını ifade eder[387].

Ahzâb Suresi 33/53. âyette Peygamber hanımlarının erkeklerden herhangi birinin onlarla konuşması ya da bir şey istemesi durumunda perde arkasında durmaları gerektiği âyet ile belirtilmektedir:

“...وَاِذَا سَاَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعاً فَسْئَلُوهُنَّ مِنْ وَرَّاءِ حِجَابٍ ذٰلِكُمْ اَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللهِ وَلَا اَنْ تَنْكِحُوا اَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ اَبَداً اِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللهِ عَظِيماً / *...Peygamber’in hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Bu hem sizin kalpleriniz hem de onların kalpleri için daha temiz bir davranıştır. Sizin Allah’ın Resûlünü üzmeniz ve kendisinden sonra onun hanımlarını nikâhlamanız asla caiz olamaz. Çünkü bu, Allah katında büyük (bir günah)tır*[388].”

Merâğî, Peygamber hanımlarının herhangi birinden bir şey isteme durumu hasıl olursa perde bunun arkasından veya sütre alarak yapılması gerektiğini söyler. Hadis-i Şerifte belirtildiği üzere Hz. Ömer’in (ra) Peygamber Efendimiz’e gelerek, yanına çeşitli insanların geldiğini bunlardan bir kısmının iyi bir kısmının da kalbinde kötülük olabileceğinden dolayı, hanımlarının örtünmeleri gerektiğini söylediğini ifade eder. Bunun üzerine hicap ayetinin nazil olduğunu söyler. Örtü sebebini ise Merâğî, gözün kalbin aynası olduğu ve kalplerin temiz kalması için gözlerin meyletmemesi gerektiğini ifade ederek açıklar. Bununla ilgili bir sözü nakleder: “Bakmak şeytanın

---

[386] el-Ahzâb 33/51-52.
[387] Merâğî, *Tefsirû’l-Merâğî*, c: VIII, s. 20.
[388] Ahzâb 33/53.

oklarından zehirli bir oktur.” Merâğî, Peygamber Efendimiz’in de bu durumdan rahatsızlık duyduğunu ve o yaşarken rahatsızlık verecek hiçbir şeyin yapılmaması gerektiğini söyler[389].

Hz. Peygamber’in hanımları ile vefatından veyahut boşamasından sonra evlenilmesinin caiz olmadığını, onların “mü’minlerin anneleri” olduklarını ifade eder. Onlarla evlenilmemesinin nedeninin ise Peygamberi yüceltmek ve O’na yaşarken ve vefatından sonra hürmet etmek olduğunu belirtir. Âyet nazil olmadan önce Peygamberimiz, bir adamın gelip: “Amcalarımızın kızları ile konuşmaktan men edildik. Ancak perde arkasından konuşacağız. Muhammed ölürse de eşleri ile evleneceğiz.” dediğini belirtir. Hz. Peygamber adamı çağırıp onun bir daha eşleri ile perde arkasından konuşmamasını ifade eder. Bunun üzerine âyetin indirildiğini belirtir. Meraği, rivayet edildiğine göre bazı münafıkların “Hz. Peygamber öldükten sonra okların gelmesi gibi biz de eşleri ile evleneceğiz” diye söylediklerini diğer nüzul sebebinin bu olduğunu ifade eder. Âyet geneli kapsar gibi görünse de asıl maksadın Peygamberimizin zevceleri olduğunu söyler, âyetin nüzul sebebinin Peygamber hanımları için olduğunu belirtir[390].

Peygamber hanımlarının babaları, amcaları ile artık nasıl görüşebilecekleri sorulduğunda ise âyette şöyle ifade edilir:

“ لَا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِي اٰبَائِهِنَّ وَلَآ اَبْنَآئِهِنَّ وَلَآ اِخْوَانِهِنَّ وَلَآ اَبْنَآءِ اِخْوَانِهِنَّ وَلَآ اَبْنَآءِ اَخَوَاتِهِنَّ وَلَا نِسَآئِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ ۚ وَاتَّقِينَ اللهَ اِنَّ اللهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيداً / *Onlara* (*Peygamber’in hanımlarına) babaları, oğulları, kardeşleri, kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kadınları (mü’min kadınlar) ve ellerinin altında bulunan câriyelerinden bir günah yoktur. (Ey Peygamber hanımları!) Allah’tan korkun; şüphesiz Allah, her şeye şahittir*[391].”

Merâğî, Peygamber hanımlarına babalarının, süt nesebinden olanların, kardeşlerinin, kız kardeşlerinin oğullarının, erkek kardeşlerinin oğullarının caiz olduğunu söyler. Buna ilaveten Müslüman kadınların hizmetçilerinin yanında perde arkasında olmaları meşakkat getireceğinden dolayı buna cevaz verildiğini belirtir[392].

---

[389] Merâğî, *Tefsirû’l-Merâğî*, c: VIII, s. 25.
[390] Merâğî, *Tefsirû’l-Merâğî*, c: VIII, s. 26.
[391] el-Ahzab 33/55.
[392] Merâğî, *Tefsirû’l-Merâğî*, c: I, s. 27.

Sonuç olarak Merâğî, Peygamber Efendimiz'in hanımlarının yabancılarla, kalplerinde fitne olanlarla karşılaşmaları olası olduğu için, perde arkasından sade bir üslupla konuşabileceklerini, Peygamber Efendimizden başkası ile evlenemeyeceklerini, onların yeryüzünde bulunan tüm kadınlardan daha ayrıcalıklı olduklarını ve Ehl-i beytten olduklarını vurgular. Bununla birlikte Müslüman kadınlar açısından genel hüküm bağlamında herhangi bir yorumda bulunmaz.

Tahrim Suresi'nde Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in (sas) eşleri ile olan bazı münasebetlerinden söz edilmiş, mutlu bir aile yuvası oluşturmak için uygulanması gereken prensipler ele alınmıştır. Tahrîm Sûresi 66/1,3-5. âyetlerde şöyle buyurulmaktadır:

يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا اَحَلَّ اللهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ اَزْوَاجِكَ وَاللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ. قَدْ فَرَضَ اللهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ اَيْمَانِكُمْ وَاللهُ مَوْلٰيكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ. وَاِذْ اَسَرَّ النَّبِيُّ اِلٰى بَعْضِ اَزْوَاجِه حَدِيثاً فَلَمَّا نَبَّاَتْ بِه وَاَظْهَرَهُ اللهُ عَلَيْهِ عَرَّفَ بَعْضَهُ وَاَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَّاَهَا بِه قَالَتْ مَنْ اَنْبَاَكَ هٰذَا قَالَ نَبَّاَنِيَ الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ. اِنْ تَتُوبَا اِلَى اللهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَاِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَاِنَّ اَنْ يُبْدِلَهُ اَزْوَاجاً خَيْراً مِنْكُنَّ اللهَ هُوَ مَوْلٰيهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلٰئِكَةُ بَعْدَ ذٰلِكَ ظَهِيرٌ. عَسٰى رَبُّهُ اِنْ طَلَّقَكُنَّ مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ ثَيِّبَاتٍ وَاَبْكَاراً.

Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayan, esirgeyendir. Allah (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmanızı size meşrû kılmıştır. Sizin yardımcınız Allah'tır. O bilendir, hikmet sahibidir. Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti. Fakat eşi, o sözü başkalarına haber verip Allah da bunu Peygamber'e açıklayınca, Peygamber bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber bunu ona haber verince eşi: Bunu sana kim bildirdi? dedi. Peygamber: Bilen, her şeyden haberdar olan Allah bana haber verdi, dedi. Eğer ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz (yerinde olur), çünkü kalpleriniz sapmıştı. Ve eğer Peygamber'e karşı birbirinize arka çıkarsanız bilesiniz ki onun dostu ve yardımcısı Allah, Cebrâil ve mü'minlerin iyileridir. Bunların ardından melekler de (ona) yardımcıdır. Eğer o sizi boşarsa Rabbi ona, sizden daha iyi, kendini Allah'a veren, inanan, sebatla itaat eden, tevbe eden, ibâdet eden, oruç tutan, dul ve bâkire eşler verebilir[393]."

Merâğî, ayetin indirilme sebebini şöyle açıklar: Hz. Peygamber (sas) İkindi vakti eşlerinden, Zeyneb bint Cahş'ın (20/641) yanına gider ve yanında fazlaca kalır,

[393] et-Tahrîm 66/1,3-5.

Hz. Peygamber'in balı ve helvayı çok sevdiğini söyleyen Merağı, Hz. Zeyneb'in Peygamberimiz'e bal şerbeti ikramından bahseder. İçlerine kıskançlık giren Hz. Aişe ve Hafsa (öl. 45/665 [?]) iş birliği yaparak Hz. Peygamber'in yanlarına yaklaştığında ondan kötü yemek kokusunun geldiğini söyleyecekleri konusunda anlaşırlar. Eşlerini memnun etmek isteyen Hz. Peygamber (sas) bir daha bal şerbeti içmeyeceğine dair yemin eder. Bu durumu diğer eşleri ile paylaşmamasını Hz. Hafsa'ya söylese de O, Hz. Aişe'ye bunu haber verir. Merağı, bu olay üzerine âyetin indirildiğini söyler[394]. Merâğî âyet ile Hz. Peygamber'e hitaben, eşlerini razı etmek için helal olan bir şeyi nefsine haram kılmasının doğru olmadığını ve bu duruma Allah'ın rızasının olmadığını belirterek yumuşak bir uyarının yer aldığını ifade eder[395].

Merâğî, burada Peygamber makamına yakışmayan bir durum olduğunu, bu nedenle de yumuşak bir şekilde kınandığını, başka âyette de [396] uyarıldığını ifade eder. Zeyneb'in yanında bal şerbeti içtiğini Hafsa'nın Aişe'ye haber verdiğini ve Allah'ın onları uyararak uygunsuz davranışlarını ifşa ettiğini belirtir. Hanımlarının rızası için kendisine bir yemeği haram kılan Peygamberimizi, Allah'ın bu ayeti indirmek suretiyle koruduğunu belirtir[397].

Peygamberimiz; Hz. Hafsa'ya Hz. Aişe ile tüm konuşmasını bildiğini haber verdiğinde Hz. Hafsa şaşırmıştır. Peygamberimiz'e, bunu kimin haber verdiğini sorması üzerine Peygamberimiz, Allah'ın haber verdiğini söylemiştir. Merağı, âyet ile toplumsal kuralların öğretildiğini belirtir. Sırrın ancak çok güvenilen arkadaş veya dosta söylenebileceğini, birine sır verildiği zaman saklanması isteniyorsa muhakkak gizlenmesi gerektiğini, eşlerin uyarılması gerektiğinde yumuşak bir üslûp ile uyarılmalarının gerektiğini belirtir. Merâğî, âyet ile Peygamber hanımlarının uyarıldığını ve tövbe etmeleri, Peygamber neyi severse sevmeleri ve neden nefret ederse onların da nefret etmeleri gerektiğini bildirir. İbn Abbas'ın Hz. Ömer'in (ra) yanına gelerek âyet ile belirtilen kadınların kim olduğunu sorması üzerine bu kadınların Peygamber hanımlarından Hafsa ve Aişe olduklarını söylediğini bildirir. Merâğî, hanımların sırrı ifşa etme sebeplerinin Peygamberi kıskanmaları olduğunu

---

[394] Buhârî, Talâk,8, s. 44(5267).
[395] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: X, s. 132.
[396] et-Tevbe 9/43.
[397] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: I, s. 133.

söyler. Allah'ın Peygamberini koruduğunu ve hiçbir şeyin O'na Allah (cc) istemedikten sonra zarar vermeyeceğini, Cebrail, melekler ve salihlerin Peygamberimiz'e yardımcı olduklarını belirtir[398].

Merâğî, bu olayın kadınların hilesinin büyük olduğunun ve kadınların her isteğinin yapılmaması gerektiğinin bir delili olduğunu söyler. Söz konusu ayetin ders niteliğinde olduğunu ve mü'minlerin anneleri sıfatına sahip olmalarının onları günahtan koruyamayacağını da ifade eder. Onların iş birliği yapmaları güçsüz olmaları nedeniyledir. Eğer peygamber her şeyi hanımlarının rızası için yapmış olsaydı o halde şeriatın da hanımlarının isteği üzerine şekillendirmesi hakkında konuşulurdu. Genel olarak evde yapılan tartışmalar erkeğin aklının evde kalmasına sebep olur. Kadın kocasını rahat bırakmadığı için de erkek verimli olamayacak ve Peygamber'in topluma faydası da azalacaktı. Ümmet derdi yerine evdeki kavgalarla meşgul olacaktı. Ancak Peygamber evinin itaat evi olması lazımdı. Ev kavgası yerine toplum menfaatlerinin konuşulması gerekirdi. Merâğî, Allah'ın (cc) onları huylarını değiştirme konusunda uyardığını ve tövbe etmeleri gerektiğini, aksi takdirde Peygamberimiz'in; onlardan daha hayırlı, Müslüman, kanaatkâr, tövbe eden, ibâdete düşkün kadınlarla evlenebileceğinin âyet ile bildirildiğini belirtir. Merâğî, kadın için boşamaktan daha kötü bir durum olmayacağını, özellikle de ondan daha iyi bir kadın ile evlenmesi durumunda kadının nefsi için daha zor olacağını ifade eder. Allah, Hz. Ömer'in (ra) söylediği sözü nakleder: "Peygamber hanımları kıskançlık konusunda toplandılar. Onlarla tek tek konuştum. Böyle devam ederseniz Allah sizden daha iyi hanımlar verir" dedim ve bunun üzerine âyet[399] nazil oldu[400].

Merâğî sonuç olarak Peygamber hanımı dahî olsa günahlardan korunma hususunda dikkatli olmalarının önemini, sırrın ifşa edilmemesi gerektiğini belirtir. Peygamber hanımlarının diğer dünya kadınlarından farklı olduklarını ve her zaman Peygamberi seçmeleri gerektiğini söyler. Merâğî, Hz. Peygamber'in hanımlarını konu edinen âyetlerden devlet başkanı, toplum önderi gibi kimselerin eşleri ile veyahut diğer Müslüman hanımlar ile ilgili çıkarımlarda bulunmaz. İlgili âyetleri sadece Peygamber hanımları dolayında yorumlar.

---

[398] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: X, s. 134.
[399] et-Tahrîm 66/5.
[400] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: X, s. 135.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
MERÂĞÎ TEFSİRİNDE KADINLARLA İLGİLİ AHLAKÎ HÜKÜMLER

4. 1. Kur'ân'a Göre Temel Ahlâk İlkeleri

Kur'ân-ı Kerîm insanlar için gönderilmiş en önemli öğüt ve rehberdir[401]. Bu rehberlik doğru yolu göstermek ve insanoğlunun dünya hayatını en doğru şekilde yaşaması[402] içindir. Kur'ân-ı Kerîm'de geçen belli başlı temel ahlâk ilkeleri; Allah'a (cc) hiçbir şeyi ortak koşmamak, ana-babaya iyilik etmek[403], kovulmuş şeytanın yolundan yüz çevirerek af yolunu tutmak, iyiliği emretmek[404], kötülükten sakındırmak, kimseyi alaya almamak, kimseyi küçümsememek,[405] yapılan iyiliği başa kakmamak[406], cimrilik yapmamak[407] ve doğru sözlü olmaktır[408] .

Kur'ân-ı Kerîm'de bahsedilen temel ahlâk ilkelerinin en önemlilerinden biri de anne-baba ile ilgilidir. Kur'ân-ı Kerîm, *anne babaya iyilik edilmesi* ve onlara itaat edilmesi hususlarına önem verilmesini ister. İsrâ Sûresi 17/23-25. âyetlerinde bu konu detaylı olarak anlatılır. Birinci bölümde bu konuya değinildiğinden burada tekrar edilmeyecektir[409].

Yüce Rabbimiz âyet-i kerîmede kullarını adaletli olmaya, çirkin işlerden uzaklaşmaya ve ihsâna şöyle davet etmektedir:

" تَذَكَّرُونَ اِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَايتَائِ ذِي الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ /*Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor*[410]."

Allah'ın (cc) mü'minlere cenneti, kafirlere ise cehennemi vadettiğini ifade eden Merâğî, bu âyet-i kerîmenin güzel ahlâkın faziletlerini beyan ettiğini belirtir.

---

[401] Yûnus 10/57.
[402] el-Fâtiha 1/6.
[403] el-En'âm 6/151; bk. el-İsrâ 17/23-25, el-Ahkaf 46/15.
[404] el-A'râf 7/199; bk. en-Nahl16/90, er-Rûm 30/38.
[405] el-Hucurât 49/11.
[406] el-Bakara 2/264; bk. el-Müddessir74/ 6.
[407] Âl-i İmrân 3/180; bk. en-Nisâ 4/37, et-Tevbe 9/34-39, el-İsrâ 17/31,100, el-Ahzab 33/19, el-Hadîd 57/24, et-Teğâbün 64/16, el-Leyl 92/8-11.
[408] el-Hucurât 49/9-12; bk. el-Ahzab 33/70, Fussilet 41/32.
[409] bkz. Birinci bölüm, s. 31-34.
[410] en-Nahl 16/90.

Bununla insanların hidayete ulaşabileceklerini ya da dalaletten kurtulabileceklerini ifade eden Merâğî, Peygamber Efendimiz'den rivayet edilen şu hadisi nakleder: "Allah'ın (cc) kitabında bulunan en yüce âyet: "اَللهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ اَلْحَيُّ الْقَيُّومُۚ /*Allah birdir, O'ndan başka tanrı yoktur; diridir, her şeyin varlığı O'na bağlı ve dayalıdır*[411]." ifadeleridir. Allah, *hayır ve şerri* bildiren âyetinde "…اِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ / *Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı emreder…*"[412] şeklinde buyurur.

Beyhakî (458/1066) *Şuʿabü'l-Îmân'da* Allah'ın (cc) tüm iyilikleri ve şerleri "اِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ" âyetinde topladığını, adalet ve ihsanı ve O'na itaati terk etmemeyi emrettiğini, kötülükten, hayasızlıktan men ettiğini ve bunları âyette cem ettiğini belirtir. Merâğî; âyet ile Allah'a hamd edilmesinin vacip kılındığını, O'na şükrü eda etmenin gerekli olduğunu, Peygamber Efendimiz'in de (sas) bunu yerine getirdiğini belirtir ve Allah'ın (cc) kelime-i şehadeti farz kıldığını ifade eder[413].

Merâğî, *ihsan*ın anlamı için Peygamber Efendimiz'in; "Allah için yapılan İbâdette onu görüyormuş gibi hareket etmektir." dediğini söyler[414]. İhsanın bir anlamının da zekâtı vermek olduğunu belirtir. Hayasızlığı açıklarken zinadan uzaklaşmak, içkiden uzak durmak, hırsızlık yapmamak, insanların mallarına tamah etmemek olduğunu belirtir. Kötülüğün ise aklın kerih gördüğü her şey olduğunu ifade eder, öfkeyle yapılan kavgaların, öldürmelerin de kötülük olduğunu belirtir. Zorbalığın da insanlara zulmetmek ve hukuklarını çiğnemek olduğunu ifade eder.

Merâğî, Allah'ın adaletli olmayı emrettiğini, hayra ve ihsana ulaşma yolunun adaletli olmaktan geçtiğini söyleyerek, Allah'a itaati çoğaltmak O'nun büyüklüğünü idrak etmek, O'nun emirlerine uymak, insanlara karşı merhameti artırmak ve sıla-i rahime önem vermekle adaletli olmanın gerçekleşebileceğini belirtir[415].

Merâğî, Allah'ın kullarını üç şeyden nehyettiğini ve kullarının bu üç şeye uymalarını istediğini söyler. Nehyettiği üç şeyden birincisi, günahlardan fahiş olanlar ve şehvetlere uymak manasında olan zina yapmak, içki içmek, hırsızlık yapmak ve

---

[411] el-Bakara 2/255.
[412] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: V, s. 248.
[413] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: V, s. 249.
[414] Buhârî, *el-Câmiʿu's-Sahîh,* c: VI, s.115.
[415] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: V, s. 250.

insanların mallarına tamah etmektir; ikincisi, aklın kerih gördüğü öfkelenmek, vurmak, öldürmek, insanlara kötü bir şekilde bulaşmaktır; üçüncüsünün ise insanların hukukuna tecavüz etmek, onlara haksızlık yapmak olduğunu belirtirken, kulların uymaları gerekenler Allah'ın (cc) rızasını kazanma, dünya işlerinin temininde iyilik ve ahiret hayatının kazanılması için gerekli olan şeyleri bilmek, söz verildiği zaman sözünde durmaktır.

Merâğî, yapılan anlaşmalara uymanın verilen sözü yerine getirmenin önemini bir başka âyet-i kerîmeyi aktararak şöyle ifade eder: " وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْاَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلاً اِنَّ اللهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ / *Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'ın ahdini yerine getirin ve Allah'ı üzerinize şahit tutarak, pekiştirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın. Şüphesiz Allah, yapacağınız şeyleri pek iyi bilir*[416]*."*

Merâğî, âyetin; yeminleri bozmamak, verilen sözü yerine getirmek ve kefil olma hususlarında Allah'ın (cc) kullarını dikkatli olmaya çağırdığını belirtir. Ayrıca Nahl Sûresinin 16/92. âyetinde, darb-ı mesel ile örneklendirilerek: "İpliğini iyice büktükten sonra onu bozan kadınlar gibi olmayın." uyarısıyla edilen yeminlerin güçsüz kimselerin aleyhine bozulmaması gerektiği ve Allah'ın muhakkak gözetleyici olduğu belirtilir[417].

Merâğî, yemin akdini ifade etmek için Süddî'nin şu sözünü nakleder: "Yün eğiren Mekkeli bir kadının ipliğini iyice döndürüp daha sonra bozması." Merâğî, yeminleri yerine getirenlerin akıl sahibi olduklarını ve aklî bir takım özelliğe sahip olmayan kimselerin de yukarıda belirtilen sözde olduğu gibi bir takım ahmak kadınların âdeti olduğunu ilave ederek vefalı olmanın, sözünde durmanın ve her durumda yeminin korunmasının önemli olduğunu belirtir[418].

Allah'a (cc) İbâdet etmenin, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamanın ve dünyada yaşarken iyi bir insan olmanın önemi ise âyet-i kerîmede şöyle belirtilmektedir:

" واعْبُدُوا اللهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِه شَيْئاً وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَاناً وَبِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبٰى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ اِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالاً فَخُوراً / *Allah'a İbâdet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın*

[416] en-Nahl 16/91.
[417] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: V, s. 251.
[418] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: V, s. 252.

komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara (köle, cariye, hizmetçi ve benzerlerine) iyi davranın; Allah kendini beğenen ve daima böbürlenip duran kimseyi asla sevmez[419].”

Merâğî, iyi ahlak sahibi olmak için, Allah’ a (cc) temiz bir kalp ve halis bir niyet ile sadece O’nun rızasını umarak ibâdet etmek gerektiğini ifade eder. Merâğî, Allah’a kulluğu; O’na tam teslimiyet ve yüceliğinin kendisinden olduğunu bilmek olarak belirtir. Allah’a kulluk, O’nun büyüklüğünü gizli ve açık her durumda bilmek, emirlerini yerine getirmek, yasakladığı şeylerden sakınmaktır. Merâğî, bahsedilen güzel ahlakın kişide tam yerleşebilmesi için tüm amelleri düzgün yapmak, sözde ve fiillerde doğru olmak gerektiğini ifade ederek şöyle devam eder: “İbâdet, Allah’a (cc) teslim olmak ve O’na boyun eğerek hayrı ve şerri Allah’tan bilmektir. En büyük güç Allah’tır, her ümidi O’ndan beklemeliyiz. Korkulması gereken tek varlık Allah’tır (cc)”[420].

Güzel ahlâkın tanımını yapan Merâğî, bu âyet-i kerîmede geçen diğer hususlara da değinerek Allah’ın bir olduğuna kalpten inanmak gerektiğini ve O’ndan başkasını ilah edinmenin şirk olduğunu ve şirkin kötü bir ahlâkı temsil ettiğini ifade eder. Allah’ın yerde ve gökte olan her şeyi bildiğini, O’ndan başka şefaatçi umulmaması gerektiğini ilave eder[421]. Merâğî, Hristiyanların, Mesih’e İbâdet ederek Allah’a şirk koştuklarını[422] belirtir. Bunun yanı sıra Müslümanlar arasında yaygınlaşan *tevessülün*[423] alenen yapılan şirkten daha hafif olduğunu ancak bunun da şirke girebileceğini ifade eder. Allah’tan başka vesilelerden yardım bekleyen Müslümanların da namazlarının, oruçlarının vd. İbâdetlerinin onlara menfaat vermeyeceğini belirtir[424]. Bununla birlikte ehli sünnet mezheplerinden Eş‘ariyye, Mâtürîdiyye ve Sûfiyye’de tevessülün caiz olduğu belirtilmiştir. Peygamberimiz’in (sas), vefat etmiş veli kullarının zatıyla tevessülde bulunmanın şirk olduğunu

---

[419] en-Nisâ 4/36.
[420] Merâğî, *Tefsirû’l-Merâğî*, c: II, s. 211.
[421] Yûnus 10/18.
[422] et-Tevbe 9/31.
[423] “Bir aracı vasıtasıyla maddî veya manevî derecesi yüksek birine ulaşmayı arzu etmek.” bkz. Yusuf Şevki Yavuz, “Tevessül” *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, c: 41, s. 6.
[424] Merâğî, *Tefsirû’l-Merâğî*, c: II, s. 212.

varsaymak doğru sayılmamaktadır. Tevessül konusunda söylenen ifadelerin âyet yorumu olduğunu belirtmek gereklidir.

Merâğî, ibâdetlerden sonra akrabaya iyilik yapılmasının ve onlarla olan bağların güçlendirilmesinin toplumun ıslahı için iyi bir çözüm olacağını belirtir. Ayrıca hayatta insanın en büyük yardımcısının *baba* olduğunu ve babasını kaybeden kişiye yapılacak iyi muamelenin de insanlık için fayda getireceğini söyler. Babasız olanlara annelerinin yalnız başına eğitmekte güçlük çektiği, çocukların eğitiminde ve ahlakında yardımcı olunmasının toplumdaki kötülüklerden onları koruyacağını belirtir ve çocukların ıslahına yardımcı olunmazsa bu vebalin toplumdaki herkesin üzerinde olacağını söyler. Merâğî toplumdaki dayanışmanın önemini anlatırken miskinlerin ikiye ayrıldığını söyler: Birincisi afet nedeniyle malını kaybedenlerdir. Bunlara maddi yardım yapılarak sıkıntıdan kurtarılmaları gerektiğini belirtir. İkinci durumdaki miskinler ise sefih olmaları sebebiyle malını savuran ve bu nedenle malını kaybeden kimselerdir. Bunlara maddi yardımdan ziyade nasihat vererek düzelmelerini sağlamak gerekir. Merâğî, bahsi geçen iyi bir insanın özelliklerini açıklayan âyette komşuluk hususuna değinirken komşulukla ilgili hadisi paylaşarak Peygamber Efendimiz'in (sas) neredeyse komşuyu varis kılacağını[425] ve komşu hakkına önem verilmesini istediğini ifade eder[426].

Merâğî, ahlakî beyanların öneminin anlatıldığı âyet-i kerîmede[427], yolculuk yapıldığı zaman yanındaki kişiye dahî iyi davranılması ve sahip olduğu sıkıntıların giderilmesinin önemli bir unsur olduğunu, bunun yanında yolculuk anında köle ya da cariyelere sahip olunması durumunda da onlara karşı merhamet ile muamele edilmesi gerektiğini belirtir[428].

Allah'ın kibirli insanlardan hoşlanmadığının da âyet ile bildirildiğini ifade eden Merâğî, insanların söz ve davranışlarına dikkat etmeleri gerektiğini belirtir. Kendilerine verilen nimetlerin asıl sahibinin Allah (cc) olduğunun unutulması ve diğer insanların hakir görülmesi sebebiyle kibrin zemmedildiğini söyler. Merâğî, kibrin uluhiyet sıfatının inkârı olduğunu belirtir. Kibirli olan insanda ibâdetin hiçbir zaman

---

[425] Tirmizî, Birr, (1942) c: 4, s. 332.
[426] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: II, s. 213.
[427] en-Nisâ 4/36.
[428] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: II, s. 214.

tamamlanamayacağını; bu insanların, yaptıkları ibâdetlerden hiçbir zaman huşû duyamayacaklarını ve böyle insanlardan iyilik ve güzelliklerin beklenmeyeceğini ifade eder. İsrâ Sûresi'nin[429] tefsirinde de kibirli davranmanın yanlışlığını vurgular. Bununla birlikte bazı insanların fıtrî durumları sebebiyle kibirli görünebildiklerini ancak bunun sadece görüntüden ibaret olabileceğini de ifade eder[430].

Kibirli olanların mallarını infak etme konusunda da cimrilik ettiklerini ifade eden Merâğî, cimriliğin sadece mal konusunda değil aynı zamanda iyilik yapmada, güzel söz söylemede, nasihat etmede, eğitim konusunda veyahut tehlikede olan birini kurtarma konusunda da olabileceğini bildirir. Merâğî, gösteriş ve insanların kişiyi övmesi için yapılan infakın da Allah katında geçersiz olduğunu belirtir. Riyakârların asıl itibari ile cimri olduklarını ve mallarını aslında hak eden kişilere değil de onları öven veya yücelten kişilere vermeleri sebebiyle insanların onları yüceltmeleri karşılığında para verdiklerini böylece övgüleri satın aldıklarını ifade eder. Bu kişilerin insanların methetmesine aldanıp Allah'ın onlar için hazırladıklarına güvenmediklerini, insanların övgüsünü Allah'ın övgüsüne tercih ettiklerini ilave eder[431].

Toplumda güzel ahlakın yaygınlaşması için gizli ya da açık bir şekilde yapılabilecek davranışlar Nisâ Sûresi 4/114. âyet ile şöyle belirtilir:

"لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوٰيهُمْ اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوفٍ اَوْ اِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ اَجْراً عَظِيماً /*Onların fısıldaşmalarının birçoğunda hayır yoktur. Ancak bir sadaka yahut bir iyilik yapılmasını yahut da insanların arasının düzeltilmek isteyen (in fısıldaşması) müstesna. Kim Allah'ın rızasını elde etmek için bunu yaparsa, biz ona yakında büyük bir mükâfat vereceğiz*[432]."

Merâğî, insanların hayır yaparken, sadaka verirken veya insanların aralarını düzeltirken gizli yapmalarının daha iyi olacağını söyler. Bununla birlikte yapılan bazı gizliliklerin şer olmadığını; ticaret, ziraat kazançları vb. dünyevî işleri ilgilendiren bazı hususların da gizli yapılmasında sakınca bulunmadığını belirtir. Allah'ın hoşnut olmadığı hususlar, Mücâdele Sûresi 58/9. âyette geçtiği üzere; "Günah işleme, haksızlık yapma ve Peygamber'e karşı gelme konularında insanlar arasında

---

[429] el- İsrâ 17/37.
[430] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: II, s. 215.
[431] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: II, s. 216.
[432] en-Nisâ 4/114.

fısıldaşmanın olmasıdır.” Nefsin gösteriş yapmayı sevdiğini ve yapılan iyiliğin açığa çıkması için insanı zorladığını söyleyen Merâğî, sadaka verildiğinde aleni yapılması durumunda sadakayı alan kişinin gururuna dokunabileceğini söyler ve bu durumun âyet ile açıklandığını belirtir[433]. Müstesna olan ve açıkça yapılabilecek iyilikler ise “Emir bi’l- Mar’ûf Nehiy ani’l-Münker” yoluyla, insanları ıslah etmektir. Bu da sadakanın bir kısmıdır[434].

Nasihat verildiği zaman gizli yapılması gerektiğini belirten Merâğî, insanların arasını düzeltemeye çalışırken bir diğerinin haberi olmadan sulha davet etmenin de sakıncalı olabileceğini söyler. İyilik yapılmak istendiği zaman güzel bir plan çerçevesi dahilinde yapılmasının gerektiğini belirtir. Allah’ın rızasının ihlasta olduğu ve bunun gösterişten uzaklaşarak elde edilebileceğini hatırlatır[435].

Merâğî, Allah’ın bu dünyada insanların tercihlerine göre ahiret hayatını şekillendireceğini ve İslâm ehli olduktan sonra ondan vazgeçmenin kişinin kendine yapacağı en büyük zulüm olduğunu söyler. Merâğî’ye göre kabiliyet, istiklal ve kanaat bu dünyada kullanılır; ahirette de karşılığı verilir. İslâm’ı yanlış kaynaklardan araştırıp daha sonra doğru yolu bulamaması durumunda kişinin özür sahibi sayılacağını belirtilir. Ona göre Avrupalıların İslâm’ı yanlış bir şekilde anlaması ve araştırdıkları halde yine doğruyu bulamamaları da mazeret kabilindendir. İslam’ı bilmeyen araştıran kişi doğru kaynak bulamaz ve araştırırsa o da sorumluluğunu yerine getirmiş sayılır. Merâğî, hiç araştırmadan ve çaba göstermeden İslâm’ı reddetmenin ise büyük azap gerektireceğini belirtir[436].

Allah (cc), insanların birbirleri ile alay etmesinden ve insanların birbirini çekiştirmesinden hoşlanmaz. Bu durum Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle belirtilmektedir:

“ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسٰٓى اَنْ يَكُونُوا خَيْراً مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسٰٓى اَنْ يَكُنَّ خَيْراً مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا اَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْاَلْقَابِ بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْاِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ/ *Ey Mü’minler!*

Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinize kötü lakaplarla çağırmayın.

---

[433] el-Bakara 2/271. bk. sadakaları gizli vermenin ve ecrinin anlatıldığı âyet.
[434] Merâğî, *Tefsirû’l-Merâğî*, c: II, s. 311.
[435] Merâğî, *Tefsirû’l-Merâğî*, c: II, s. 312.
[436] Merâğî, *Tefsirû’l-Merâğî*, c: II, s. 312.

İmandan sonra fâsıklık ne kötü bir isimdir! Kim de tevbe etmezse işte onlar zalimlerdir[437].”

Klasik dönem müfessirlerinden Fahruddin er-Râzî, âyet-i kerime ile mü’minin mü’min kardeşini küçük düşürerek alay etmesi, dedikodu yapmamasının âyet ile belirtildiğini ve Allah’a ve Rasûlüne itaatsizlik sayıldığını, fasık olarak nitelendirileceğini söyler. Kim başkasını ayıplarsa aslında kendi nefsini ayıpladığını ifade eder. İnsanın ayıbını söyleyip arkasından hakaret etmek ve dedikodu yapmak veya yüzüne karşı alay etmek, kusurlarını yüzüne vurmak kendi nefsini öldürmekle eşdeğerdir. Aynı şekilde kulun kendini ayıplamasıdır. Nitekim âyetle[438] de Allah’ın kullarını uyardığını belirtir[439].

Merâğî, mü’minlerin birbirleri ile alay etmemeleri, işaret veya göz hareketleri ile birbirlerini incitmemeleri, birbirlerine lakap takmamaları gerektiğini ancak bunları yapıp tövbe etmemelerinin ise âyette büyük günah olarak bildirildiğini ifade eder. Mü’minlerin birbirleri ile alay etmelerinin kınandığını ve alay ettikleri kişinin Allah (cc) katında onlardan daha iyi olabileceğini söyleyen Merâğî, bir menkıbede anlatılan olayı misal gösterir: “Menkıbedeki saçı-başı toprak içinde kalmış ve elbiseleri de kötü halde olan ancak Allah’tan her isteği hemen kabul edilen kişi.[440]” örneğinde olduğu gibi insanların alay ettikleri kimsenin Allah katında daha değerli olabileceğini söyler. Müslümanın alay etmemesi gerektiğini ve bir kimsenin üzerinde kötü elbise olmasının onu küçük görmek için yeterli sebep olmadığını; vücudunda engel, konuşmasında aksaklık vb. şeyler nedeniyle bir insanın alay edilmeyi hak etmediğini, belki o kişinin alay edenlerden daha vicdanlı ve ihlaslı olabileceğini belirten Merâğî, âyetin Safiyye bint Huyey b. Ahtab (öl. 50/670 [?]) hakkında nazil olduğunu söyler. Kadınların Safiyye’ye Yahudi olduğunu ima etmeleri üzerine Peygamberimiz’in; “Benden nasıl daha hayırlı olabilirsiniz ki, eşim Muhammed, babam Hârûn, amcam Mûsâ’dır deseydin ya!” şeklindeki hadisi hatırlatır[441]. Kadınların da birbirleri alay etmemeleri gerektiğini söyler. Bu durumun alay edilen kadının, alay edenlerden daha üstün olabileceği ve alay etmek hususunun hem kadın hem de erkekler için genellendiğini

---

[437] el-Hucurât 49/11.
[438] en-Nisâ 4/29
[439] Râzî, *Mefâtîḥu’l-ġayb*, s. 107-209.
[440] Tirmizî, *Sünen et-Tirmizî*, Menâkib, c: VI, s. 175(3854).
[441] Tirmizî, Menâkib, 54.

cins ayırımı yapılmaksızın emredildiğini ifade eder. Âyetin hükmünün alay etmekten hoşlanan ve ondan lezzet alan herkes için geçerli olduğunu belirtir [442]. ve Peygamber Efendimiz'e (sas) gelen bir sahabînin başkalarını taklit ettiğini söylediğinde bu durumdan Peygamber Efendimiz'in (sas) hoşlanmadığını ifade eder[443].

Gıybet etmenin ve zanda bulunmanın yasaklandığı âyet ise şöyledir:

يَا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثيراً مِنَ الظَّنِّ اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضاً اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ اَخيهِ مَيْتاً فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللهَ اِنَّ اللهَ تَوَّابٌ رَحيمٌ/ *Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının; çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tövbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyicidir*[444]*.*"

Merâğî, Müslüman toplumlarda uyulması gereken davranışları anlatırken bir mü'min kardeş hakkında kötü bir şey işitildiği zaman onun iyi olma ihtimali üzerinde düşünmenin daha faziletli olacağını söyler. İnsanların avretlerini ve kusurlarını araştırmanın men edildiği, gıybet etmenin ise kardeşinin ölü etinin yenmesiyle eşdeğer tutulduğunu ve bunun ise çok kötü olduğunu belirtir. Dinimizde sû-i zanda bulunmanın haram olduğunu, bu durumun özellikle iyi ahlak sahibi olarak tanınmış kişilerde hiç bulunmaması gerektiğini belirtir. Sır saklamanın gerekliliğini belirtirken sırrı ifşa etmenin zararlı olmasından bahseder. Müslüman bir kimse boş yere yemin etmemeli, bilgi sahibi olmadığı ve kendisine lazım olmayan özel şeyleri sormamalı, kendi sırrını ise sadece çok sevdiği kimse ile paylaşmalıdır[445]. Merâğî tefsirine şöyle devam eder: Ne olursa olsun hiçbir zaman doğruluktan taviz verilmemeli, güvenilir ve emin olunan bir sıfata bürünmek, istişare etmek, Allah'tan en çok korkanların özelliğidir. Mü'min kardeşine kötü zanda bulunmayı Allah (cc) yasaklamıştır. Bir mü'minin diğer mü'min kardeşinin kötü olduğunu düşünmesi durumunda ise asıl kötü kendisidir[446].

Merâğî, ayıpları araştırmanın doğru olmadığını ve kişinin toplumda görünen hali ile kabul edilmesi gerektiğini belirtir. Din kardeşinden üç günden fazla küs kalmanın doğru olmadığını söyler. Taberânî'nin (360/971) Peygamber Efendimiz'den

---

[442] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: IX, s. 247.
[443] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: IX, s. 248.
[444] Hucurât 49/12.
[445] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: IX, s. 250.
[446] el-Fetih 48/12.

rivayet ettiği hadiste: "Ümmetimin üç sıfatı vardır: Sû-i zan, haset ve fal bakmak**.** Bir adamın bunlardan nasıl kurtulacağını sorması üzerine Peygamberimiz'in haset ettiğin zaman istiğfar et, zanda bulunduğun zaman tecessüs etme, fal varsa bunun zıddına git[447]." dediğini belirtir[448].

Gıybet yapmanın yanlışlığının anlatıldığı âyet-i kerîmeyi yorumlayan Merâğî, başkasının arkasından sevmediği bir şekilde konuşmanın veya açık bir şekilde olmadan işaretlerle alay etmenin gıybeti yapılan kişiye eziyet olacağını ve gıybeti duyduğu zaman kalbinde o kişiye nefret oluşacağını belirtir. Gıybetin toplumların birbirinden ayrılmasına sebep olduğunu ifade eder. Ateşin etrafındaki her şeyi yok etmesi gibi gıybetin tüm güzel duyguları yok ettiğini bildirir. Merâğî, Hasan-ı Basri'nin (110/728) şöyle dediğini belirtir: "Gıybet üç çeşittir. Hepsi de Kur'ân-ı Kerîm'de geçer. *Gıybet, ifk* ve *iftira*." *Gıybet*, kardeşinde olup, onun hakkında söylenilen şeyler. *İfk*, emin olmadan başkası hakkında söz söylemek; *İftira*, kardeşinde bulunmayıp ve onun hakkında söylenilen şeyler. Ulemânın tamamının gıybetin günah olduğu hakkında ittifak ettiklerini söyler. Merâğî, âyette belirtiği üzere gıybetin kardeşinin ölmüş etini yemekle eşdeğer olduğunu ve ağır cezalarının olduğunu, gıybetten uzak durulması gerektiğini belirtir[449].

Gıybet yapmanın ölü eti yemeye benzetilme sebebinin etin yerken yırtılması gibi gıybet yaparken de namusun yırtılması olduğunu ifade eder. Merâğî, gıybet etmeyi köpeklerin yemeklerine benzetir. Gıybet yapılmışsa geciktirilmeden tevbe edilmesi gerektiğini belirtir. Bazı durumlarda arkadan konuşmanın gıybet sayılamayacağını söyler: Ortada zulüm varsa zulmü kaldırmak için konuşmak, beğenmediği ve İslâm'ın kabul etmediği bir kötülük varsa ve konuşularak halledileceği düşünülüyorsa bunlar hakkında konuşmak caizdir[450]. Ayrıca fetva almak maksadıyla fetva makamına sormasında beis olmadığını ve bunun gıybet sayılmayacağını söyler. Merâğî, Müslümanları şerden korumak maksadıyla kişiler hakkında arkasından konuşulabileceğini bildirir. Cahil birinin fetva vermesinden korkulup onun yanlış rivayetler söylediği ve yanlış fetvalar verdiği bilinirse bunun hakkında da konuşmanın

---

[447] Merâğî, eserinde İbn Kesîr'in, *et-Tefsirû'l-Kur'ân el-Âzîm'*de, s. 378'de. ümmetin üç hasletinin bulunduğunu belirtir.
[448] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: IX, s. 251.
[449] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: IX, s. 252.
[450] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: IX, s. 253.

caiz olduğunu ifade eder. Açıkça fâsıklık yapan kimsenin arkasından konuşmak da caizdir diyen Merâğî, alenen içki içen ve bundan dolayı hoşnutluğunu ifade eden kişi hakkında da konuşulabileceğini, ayrıca kişinin tek gözlü olması, az görmesi gibi herkesçe bilinen sıfatlarının konuşulmasının gıybet sayılmadığını belirtir[451].

Rahmân ve rahim olan Allah (cc) yeryüzünde yürüyen kullarını tevazu ile davranmalarını ve kibirlenmemelerini ister. Nitekim âyette şöyle bahsedilmektedir:

" وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْناً وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَاماً /*Rahmân'ın (has) kulları onlardır ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler ve kendini bilmez kimseler onlara laf attığında (incitmeksizin), "selâm!" derler(geçerler)*[452]*."*

Merâğî, Hz. Ömer'in kibirli yürümenin sadece cihat alanında olacağını söylediğini belirtir. Müslümanların kibirlenmediklerini, insanlara zulmetmediklerini ve yeryüzünde fesatlık çıkarmak istemediklerini belirtir. Bir sefih ya da cahilin onlara kötülük yapması durumunda kötülükle karşılık vermediklerini belirtir[453]. Müslümanların infak ettikleri zaman israf etmediklerini ve aynı zamanda cimrilik yapmadıklarını da belirtir [454].

Merâğî, Yezîd b. Ebî Habîb'in (128/745) Peygamber Efendimiz için şöyle dediğini söyler: "O, yemek yediğinde lezzet ve keyif almak için değil açlığını gidermek için ve ibâdetlerde güç kazanmak için yerdi. Elbiselerini avretlerini örtmesi için soğuk veya sıcaktan korunmak için giyerdi. Abdülmelik b. Mervan'ın (86/705), Hz. Ömer'e 'Kızın Fatıma'nın çeyizi nedir?' diye sorduğunda 'iki kötünün iyisi' olduğunu ve oğluna 'Ey oğlum mideni yarısını doldur. Giysiyi eskiyene kadar bırakma, verilen her rızka ihtimam göster. Allah'ın verdiği rızkı sadece yiyecek ve giyeceğe verme.' dediğini ve Müslümanların haksız yere hiçbir cana kıymadıklarını" dile getirir[455].

İnsanın yaptığı günahların tövbelerinden sonra affedildiğini belirten Merâğî şöyle devam eder: Pişmanlık duymak, kendi nefsini güzel amellerle temizlemek ancak

---

[451] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: IX, s. 254.
[452] el-Furkân 15/63.
[453] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: VII, s. 30.
[454] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: VII, s. 31.
[455] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: VII, s. 32.

nasuh tövbesi ile olur[456]. Mü'minler, yalan şahitlik konusunda yalancı şahitlikten uzak dururlar. Batıl ehline destek vermezler. Allah'ın âyetlerini hatırladıkları zaman açık göz ile bakar ve söylediklerini idrak ederler. Nesillerinden gelecek olanlar için dua ederler ve şirk koşmayan, göz aydınlığı olan evlatlar yetiştirmek isterler[457].

3. 2. Kur'ân'da İyi ve Kötü Kadın Örnekleri

Kur'ân-ı Kerîm'de inananlara örnek olması bakımından iyi kadın ve kötü kadın örneği verilmiştir. Tahrîm Sûresi 66/10-12. âyette Allah (cc) şöyle buyurmuştur: ضَرَبَ اللهُ مَثَلاً لِّلَّذينَ كَفَرُوا امْرَاَتَ نُوحٍ وَامْرَاَتَ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللهِ شَيْئاً وَقيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاخِلينَ. وَضَرَبَ اللهُ مَثَلاً لِّلَّذينَ اٰمَنُوا امْرَاَتَ فِرْعَوْنَ اِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لي عِنْدَكَ بَيْتاً فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّني مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِه وَنَجِّني مِنَ الْقَوْمِ الظالمين. وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرٰنَ الَّتي اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتُبِه وَكَانَتْ مِنَ الْقَانِتينَ. **"** *Allah, inkâr edenlere Nûh'un karısı ile Lût'un karısını misal verdi. Bu ikisi, kullarımızdan sâlih kişinin nikâhı altında iken onlara hainlik ettiler. Kocaları Allah'tan gelen hiçbir şeyi onlardan savamadı. Onlara: Haydi, ateşe girenlerle beraber siz de girin!" denildi. Allah inananlara da Firavun'un karısını misal gösterdi. O; Rabbim! Bana katında, cennette bir ev yap; beni Firavun'dan ve onun (kötü) işinden koru yap ve beni zalimler topluluğundan kurtar! demişti. İffetini korumuş olan, İmrân kızı Meryem'i de (Allah örnek gösterdi). Biz ona ruhumuzdan üfledik ve Rabbinin sözlerini ve kitaplarını tasdik etti. O, gönülden itaat edenlerdendi*[458]*."*

Merâğî, nefisler imana hazır olmadığında ve kalpler temiz değilken ibret ve nasihatin hiçbir fayda vermediğini belirtir. Tıpkı Lut (as) ve Nuh'un (as) eşlerini İslâm'ın yumuşatmaması gibi münafıkların da aynı durumda olduklarını söyler. Kalp saf olduğu zaman etrafında olan kötülüklerden etkilenmez. Kalp nifak ve küfürden emin olursa etrafı küfürle dolu olsa bile ona tesir etmez. Tıpkı Firavun'un eşi Asiye'nin etrafında küfrün olması ve onlardan etkilenmemesi örneğinde olduğu gibi. Meryem'e (as) de iffet ve şeref verildi, Peygamber annesi oldu[459].

Merâğî, kalbi kötülüğe esir olan ve imandan nasibini alamayanlardan da örnekler verir. Peygamberimiz'in küfür ehli olan akrabalarına artık Peygamber'in de

---

[456] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: I, s. 33.
[457] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: I, s. 34.
[458] et-Tahrîm 66/10-12.
[459] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: X, s. 141.

bir fayda sağlayamayacağını ve onların yabancılardan bir farkının kalmadığını söyler. Nuh ve Lût'un karıları gibi Peygamberlerine ihanetlerinin, Hafsa ve Aişe validelerimizin de yaptıkları hata neticesinde uyarılmalarının âyet ile anlatıldığını belirtir. Nuh'un karısının peygamberi akılsızlıkla itham ettiğini, Lût'un karısının da misafirlerini kötü amaçlar için ihbar ettiğini söyleyen Merâğî, bu kadınların sâlih ve abid eşe sahip oldukları halde nefislerine uyup kötü ortamları tercih etmeleri sebebiyle kınandıklarını belirtir. Peygamber Efendimiz'in (sas) de kendi eşlerini uyardığını ve günah işledikleri zaman Peygamberimiz'in eşi bile olsa günahtan kurtulmaya bir faydası olmayacağını ifade eder. Akrabaların kötü olmasının insanın imanına bir zarar vermeyeceği de belirtilir. Firavunun karısı Allah'a en şiddetli düşmanların yanında olduğu halde imanına bir halel gelmemiş, sadık bir mü'min olduğunu ispatlamıştır. Merâğî'ye göre her nefsin kendi yaptığından hesaba çekileceğinin bilinmesi gereklidir [460].

Hz. Meryem'in iyi örnek olarak verildiğini söyleyen Merâğî, kavminin kötülük ve dalalet içerisinde olmasına rağmen onun müttakilerden seçildiğini ifade eder. Küfür içinde ibâdet ehli kılındığını belirtir. Meryem Sûresi 19/18. âyette Cebrail'in (as) Meryem'in (as) yalnız bir halde beşer suretinde yanına gelmesi ve kimsenin onu görmediği halde ondan çekinmesi ve onun nefsini istediğini sanması ve Meryem'in kendisini koruması en güzel örnektir. Merâğî, istiaze etmenin takva olduğunu belirtir. Allah her hali görendir. İman ise Allah'tan korkmayı gerektirir[461].

Meryem (as), iffetli olduğu için bir adamdan sakındı. İffet ve temizliğini ispatladı. Cebrail (as) ona üfledi ve İsa'yı (as) verdi. Merâğî, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'*inde geçen ifadeyi şöyle aktarır: "Cennet kadınlarının liderleri, Meryem sonra Fatıma sonra Hatice sonra Aişe'dir[462]." Aişe'nin (ra) diğer kadınlardan üstünlüğü ise tirit yemeğinin diğer yemeklerden üstünlüğü gibidir. Merâğî'ye göre Peygamberimiz'in tiriti diğer yemeklerden üstün tutma sebebinin hem etli olması hem de lezzeti açısındandır. Aişe'nin ahlakı güzel ve sözleri tatlıdır. Kelamı fasih, konuşması şiirsel ve muhkemdi. Şuur sahibi ve vakarlıydı. Kendini sevdirirdi. Hz.

---

[460] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: X, s. 142.
[461] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: VI, s: 36.
[462] Ahmet b. Hanbel, *Müsned el-İmam Ahmed b. Hanbel*, c: XVIII , s. 161(11618).

Peygamber'den öğrendiği şeyleri diğer kadınlara da öğretirdi. Erkeklerden daha fazla rivayette bulundu[463].

Sonuç olarak Merâğî, iman sahibi olmanın insanı kötülükten koruyacağını ve etrafında olan küfür ya da isyanlar sonucunda sâlih imanın insanı muhafaza edeceğini belirtir. Kalbi nifak ile dolu olan insana ise etrafında olan sâlih kulların dahi fayda vermeyeceği üzerinde durur.

2. 3. Kadının Süslenmesi

Kişinin maddi ve manevi unsurlardan yararlanarak kendisini daha güzel ve hoş bir hale getirmesi Arapça'da *tezeyyün* ifadesi ile karşılığını bulur. Kişinin yaratılış amacına uygun süslenmesi helal iken Allah'ın hoşlanmadığı ve şeytanın hoş gördüğü süslenmeler ise haram kılınmıştır. Kadınların erkekler gibi erkeklerin de kadınlar gibi süslenmeleri caiz görülmemiştir. Ayrıca kibri ve gururu belirten ve fıtratı bozan süslenmeler kadın ve erkek için haramdır. Karı ve kocanın birbirleri için süslenmeleri ise müstehaptır[464].

Hadis-i Şerifte Peygamberimiz (sas) şöyle buyurur:

"التي تَصِلَ الشعَرَ بشعر النساء، والمستوصِلةُ: المعمُولُ بها، والنَّامِصَةُ: التي تَنْقُشُ الحاجِبَ حتى تُرقَّه، والمتنمصة" /*İğreti saç takan, taktıran; kaşları incelten, incelttiren, dövme yapan ve yaptıran lanetlenmiştir*[465]."

Kadınların koku sürünmeleri hakkında Peygamber Efendimiz (sas) hadiste şöyle buyurmuştur:

"كُلُّ عَيْنٍ زَانِيَةٌ، وَالمَرْأَةُ إِذَا اسْتَعْطَرَتْ فَمَرَّتْ بِالمَجْلِسِ فَهِيَ كَذَا وَكَذَا"/ *Her göz zinakârdır. Bir kadın da koku sürünerek bir topluluğun yanından geçerse, o falan, filandır yani zina eder*[466]."

Başka bir hadiste de Peygamber Efendimiz şöyle buyurur: " أَيُّمَا امْرَأَةٍ اسْتَعْطَرَتْ فَمَرَّتْ عَلَى قَوْمٍ لِيَجِدُوا مِنْ رِيحِهَا فَهِيَ زَانِيَةٌ/ *Herhangi bir kadın koku sürünür sonra da kokusunu hissetsinler diye bir topluluğun yanından geçecek olursa, o kadın zinâ etmiştir*[467].

---

[463] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: X, s. 143.
[464] *Faruk Beşer,* "Süslenme", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, c: 38, s. 178-180.
[465] Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş 'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen Ebû Davûd*, Darû'r-Risâleti'l-Alemiyye, Beyrut 2009, c: VI, s. 246(4171).
[466] Tirmizî, *Sünen et-Tirmizî*, c: V, s. 106(2786).
[467] Ahmet b. Hanbel, *Müsned el-İmam Ahmed b. Hanbel*, c: XXXII , s. 483(19711).

Kadının câhiliye dönemindeki gibi açılması ve kendisini teşhir etmesi âyetle haram kılınmıştır:

"...وَقَرْنَ في بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُوْلَى وَاَقِمْنَ الصَّلٰوةَ وَاٰتِينَ الزَّكٰوةَ وَاَطِعْنَ اللهَ وَرَسُولَهُ اِنَّمَا يُرِيدُ اللهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً / *…Evlerinizde oturun ve eski Câhiliye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin; Allah'a ve resulüne itaat edin.*[468]*."*

Merâğî, Müslüman kadınların zînetlerini göstermelerinin ve câhiliye devrinde olduğu gibi açılmalarının doğru olmadığını belirtir[469].

Kadınların zînetlerini göstermemeleri gerektiği âyette şöyle ifade edilmektedir:

"وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلٰى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ اَوْ اٰبَائِهِنَّ اَوْ اٰبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اَبْنَائِهِنَّ اَوْ اَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنِي اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنِي اَخَوَاتِهِنَّ اَوْ نِسَائِهِنَّ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ اَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْاِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ اَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلٰى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِاَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا اِلَى اللهِ جَمِيعاً اَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ /*Mü'min kadınlara da söyle: Gözlerini (harama bakmaktan) korusunlar; namus ve iffetlerini esirgesinler. Görünen kısımları müstesna olmak üzere, zînetlerini teşhir etmesinler. Başörtülerini yakalarının üzerine (kadar) örtsünler. Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kendi kadınları (mü'min kadınlar), ellerinin altında bulunanlar (köleleri), erkeklerden, ailenin kadınlarına şehvet duymayan hizmetçi vb. tâbi kimseler yahut henüz kadınların gizli kadınlık hususiyetlerinin farkında olmayan çocuklardan başkasına zînetlerini göstermesinler. Gizlemekte oldukları zînetleri anlaşılsın diye ayaklarını yere vurmasınlar. (Dikkatleri üzerine çekecek tarzda yürümesinler) Ey mü'minler! Hep birden Allah'a tövbe ediniz ki kurtuluşa erersiniz*[470]*!"*

Merâğî, âyetin "...وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا / *…Dışarıda kalanlardan başka zînetlerini göstermesinler."* kısmında kadınların kötülükten ve onlara yöneltilen kötü

---

[468] el-Ahzâb 33/33.
[469] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: VIII, s. 5.
[470] en-Nûr 24/31.

bakışlardan korunmaları için örtünmeleri gerektiğinin açıklandığını belirtir. Zînetlerini muhafaza etmenin kadınların din ve dünya iyiliği için olduğunu vurgular[471].

Kadınların süslerini yabancılardan sakınmaları gerektiğini belirten Merâğî, saklanması mümkün olmayan yüzük, sürme, elindeki kına gibi süslerde vb. olanlarda sakınca bulunmadığını ancak bilezik, halhal, ayak süsleri, kolye, taç, boyun süsü ve küpelerin sakıncalı olduğunu söyler. Bu süsler vücudun (ayak, kol, bacak, üst kol, boyun, göğüs vb.) görünen yerlerinde bulunduklarından dolayı onlara bakmak caiz değildir, göstermek haramdır. Mü'min kadınların gizli süslerini ancak eşlerine gösterebileceklerini ve dışarıda süslerini göstermeyi terk etmelerini ancak babaları, kardeşleri ve âyette belirtilen kişiler haricinde kendilerini sakınmaları gerektiğini ifade eder. Câhiliye döneminde bulunan kadınların çarşaf vb. şeyleri giyip önlerini açtıklarını ve mü'min kadınların bundan uzak durması gerektiğini belirtir[472].

Kur'ân-ı Kerîm'de kadın ve erkeğin meşrû ölçülerde birbirlerine karşı sorumluluklarının olduğu belirtilir:

"وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ" / *Kadınların da ödevlerine denk belli hakları vardır*[473]*."*

Merâğî, kadın ve erkeğin birbirlerine olan sorumluluklarını tarif ederken İbn Abbas'ın: "Ben hanımım için süsleniyorum, o da benim için süslenir[474]." sözünü nakleder ve eşlerin birbirleri için süslenmeleri gerektiğini ifade eder.

Sonuç olarak Merâğî, kadınların süslerini mahrem olmayan erkeklere göstermeleri, kadının kendisini teşhir için açılmasının haram olduğunun âyet ile vurgulandığını ifade eder.

2. 3. Kadının Nüşûzü/Kocasına İtaatsizliği

Fıkhî bir terim olarak *Nüşûz*, "kadının evlilik hukukuna riayet etmemesi, evlilik birliğini sürdürmeyi engelleyecek düzeyde geçimsizlik sergilemesi" anlamında kullanılmıştır. İslâm dini kadının din ve örfe aykırı talepleri karşılamamasını *nüşûz* olarak saymamaktadır. Kadının hangi durumlarda *nâşize* sayılacağı ise fıkıh kitaplarında tartışmalı bir durumdur. Kadının mazereti olmaksızın kocasının evinde

---

[471] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: VI, s. 346.
[472] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: I, s. 347.
[473] *Kur'an-ı Kerim açıklamalı meali*, el-Bakara 2/228, 36.
[474] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: I, s. 325.

bulunmaması, evini mazeret olmadan terki, kocasının izin vermediği kimseleri evine davet etmesi, kocasının malını korumaması vb. birçok davranış nüşûz sebebi sayılabilir. Fakihlerin nüşûz sebebi ile ilgili ortak görüşleri ise kadının kocasının rızası olmadan sebepsiz yere evi terk etmesi ve kocasının cinsel isteklerine cevap vermemesi olarak belirtilir[475].

Kur'ân-ı Kerîm kadının *nüşûz'*u hakkında şöyle buyurmaktadır:

" اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ وَبِمَا اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللهُ وَالّٰتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ اَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلاً إِنَّ اللهَ كَانَ عَلِياً كَبِيراً / *Allah'ın, insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün tutması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur. Onun için sâliha kadınlar itaatkârdır. Allah'ın kendilerini korumasına karşılık gizliyi (kimse görmese de namuslarını) koruyucudurlar. Baş kaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve (bunlarla yola gelmezlerse hafifçe) dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür*[476]."

Merâğî âyette genel olarak erkeğin kadın üzerinde koruyucu ve himaye edici özelliğinin bulunduğuna dikkat çeker. Koruyucu olma nedenini ise erkeklere cihad emrinin verilmesi ve mirasta erkeklere daha fazla pay verilmesi şeklinde açıklar. Erkeklerin kadınlar üzerinde *kavvam* olmalarının bir sebebi de yaratılışları bakımından kadınlardan daha güçlü olmalarıdır. Erkekler genellikle infak etme hususunda da kadınlardan daha üstündürler. Merâğî, kadınların mehir almaları ve kocalarının riyaseti altında olmalarının erkeklerin kavvam olma sebepleri arasında olduğunu belirtir[477].

Merâğî, Bakara Sûresi 2/228. âyetinde buyrulduğu üzere, erkeklerin bir derece daha üstün olduklarını belirtir. Âyet-i kerîmede erkek ve kadınların İslâm hukuku açısından eşit olduklarını ancak sorumluluk açısından aralarında bir fark olduğunu söyler[478]. Sorumluluklarını ifade açısından ehl-i beytinden olan Hz. Ali'nin

---

[475] Hacı Mehmet Günay, "Nüşûz", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul 2007, c: 33, s. 303-304.
[476] en-Nisâ 4/34.
[477] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: II, s. 206.
[478] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: I, s. 325.

dışarıdaki işleri yapması ve kızı Hz. Fatıma'nın ise ev işlerini yapmasının örnek olması açısından önemli olduğunu belirtir[479].

Erkeğin üstünlüğünü, kadını himaye etmesi ve evinde reis olması şeklinde açıklar. Saliha kadınların iki özelliğinin olduğunun âyet ile belirtildiğini söyler. Saliha kadınların eşlerine itaat eden ve aralarında olan sırları ifşa etmeyen, en yakınlarından dahi mahrem hallerini gizleyen kadınlar olduğunu; kendisini, namusunu, elin değdiği, gözün gördüğü ve kulağın duyduğu tüm kötülüklerden koruduklarını ifade eder.[480]

Saliha kadınların eşlerinin mallarını koruyan kadınlar olduğunu ve Taberî el-Bağdâdî'nin[481] (öl. 310/923) Ebû Hüreyre'den (öl. 58/678) rivayet edilen hadisinde meâlen kadınların en iyisinin ona bakıldığında mutluluk veren ve hoşa giden olduğunu belirtir[482].

Merâğî, erkeklerin kadınlar üzerine *kavvam* olmalarının ve kadınların kocalarına itaat etmeleri gerektiğinin Kur'ân-ı Kerîm'de bildirildiğini söyler. Büyüklenmesinden ve eşlerinin hukukuna riayet etmesinden endişe edilen kadınlar için hükümler bulunduğunu belirtir. Kadın kocasına karşı büyüklenirse, isyan ederse o halde *nüşûz* yapan kadınlara öncelikle nasihat edilmesi gerektiğini, bazı kadınların Allah'ın gazabının hatırlatılmasıyla kendilerini düzeltebileceklerini söyler. Dünya ve ahiretin son bulacağını, kötülüğün ise muhakkak azap ile sonuçlanacağı onların düzelmesi için yeterli olabilir. İnsanlara karşı rezil olma durumunun söz konusu olabileceği veya kadının istediği şeylere kocasının yasak koyması durumunda da kadının nüşûzdan vazgeçebileceğini belirtir. Merâğî, özetle zeki bir erkeğin nasıl nasihat edeceğini ve eşini nasıl etkileyebileceğini bildiğini söyler. Bu durumun faydalı olmaması durumunda terk etmek, yüz çevirmek, yataktan çekilmek ve hecr (uzaklaşma) ile reddetmek olduğunu söyler.

Merâğî, aynı yatakta olmanın duygusal olarak kadına kendisini iyi hissettireceğini kadının nefsinin rahat olacağını ancak yalnız kalması durumunda yaptığı hatayı anlaması bakımından hecr yapılmasının daha iyi olacağını, bu durumda kibrinden vazgeçebileceğini belirtir. Üçüncü durumun ise eziyet vermeyecek şekilde

---

[479] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: I, s. 326.
[480] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî,* c: II, s. 206.
[481] Hadisin açıklaması için bk. et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, c: VIII, s. 295.
[482] Ebû Dâvûd, *Sünen Ebû Davûd*, c: IV, s. 87(2444).

vurmak olduğunu ifade eder. Mukātil b. Süleymân (öl. 150/767) âyetin sebeb-i nüzûlünün; Peygamber Efendimiz tarafından vekil olarak atanan bir sahabînin, hanımının nüşûz yapması sebebiyle onu dövmesi olduğunu belirtilir. Buna göre babası kızını alarak Peygamber Efendimiz'e gelir[483]. Peygamber'imizin (sas) kısas hükmü verdiğini ancak o sırada Cebrail'in (as) gelerek âyet-i kerîmeyi aktardığını, bunun üzerine Peygamber Efendimiz'in: "Kız bir şey istedi. Allah (cc) başka bir şey istedi. Allah'ın istediği ise daha hayırlıdır[484]." dediğini belirtir.

Merâğî, bazı Avrupalı Müslümanların Allah'ın nüşûz yapan kadınların dövülmesini emretmesine şaşırdıklarını ancak kadının isyan etmesine veya masiyetine şaşırmadıklarını ifade eder. Ayrıca Avrupalı bazı âlimlerin, hakimlerin, kralların veya prenslerinin kadınlarını daha fazla dövdüklerini belirtir. Merâğî, erkeğin hakarete uğramasının, liderliğinin gitmesinin veya kadına nasihat verdiği halde kadının nasihati dinlememesinin, kadını yatağında terk ettiği halde bunu önemsememesinin büyük sorun olduğunu; nüşûz yapan kadının en son çare olarak dövülmesi gerektiğini ancak güzellikle tutmanın veya güzellikle boşamanın daha hayırlı olduğunu söyler. Peygamber Efendimiz'in, "Sizden biriniz eşine köle gibi vurursa sonra gün sonunda onunla nasıl birlikte olur[485]?" hadisini hatırlatır. Güzel ahlaka sahip bir erkeğin kadının kötü huylarını giderebileceğini söyler. Neticede Merâğî, vurmanın acı bir ilaç olduğunu iyi bir insanın ise buna ihtiyaç duymayacağını belirtir. Karı-koca evlilik hukukunu bilirse ve aralarında bir kontrol olursa çözüm bulunabilir. Dinine sahip insanın Allah'ı düşünmesi ve Allah'tan korkması ile güzel davranabileceğini ifade eder. Nasihat ederken, uzaklaşırken ya da vururken haddi aşmamak gerekir. Allah'ın (cc) sunduğu ilk seçeneği uygulamadan ya da yataktan uzaklaşmayı uygulamadan direk dövmenin kabul edilemeyeceğini söyler. Ona göre üç yolun da fayda etmemesi durumunda ilgili âyetin devamında belirtildiği üzere hakeme başvurulması gerekir[486].

Kim kendini yüksek ve üstün görürse bilsin ki Allah herkesten ve her şeyden üstündür. Merâğî Allah'ın kullarını uyardığını ve Allah'ın, kulları üzerinde erkeklerin kadınlar üzerinde olan saltanatından daha büyük saltanatının olduğunu, kadınlara

---

[483] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: 2, s. 207.
[484] Mukātil b. Süleymân, *Tefsîru Muḳātil b. Süleymân*, c: I, s. 370.
[485] Beyhakî Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan 2003, c: VII, s. 497.
[486] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: II, s. 208.

zulmetmenin ve haddi aşmanın Allah tarafından affedilmediğini belirtir. Bununla beraber kocaların kadınlarının hatalarını affetmeleri ve ikramda bulunmaları sonucunda Allah'ın da onların günahlarını affedeceğini ifade eder. Erkeklerin bazılarının hanımlarını küçük düşürme ve onurlarını zedelemelerinin çocukları kötü etkileyeceği, zulmü reddetmeyi bilmeyen kimsenin iyi bir nesil yetiştiremeyeceğini söyler. Halbuki ümmetin kurtuluşu için çabalayacak ve "koyun sürüsü" olmayacak nesillerin yetişmesi gereklidir. Zulüm gören bir annenin çocuğu her bağıran karşısında hakkını savunamayacaktır. Bundan sonra karı-koca arasında düşmanlık veya ayrılma söz konusu olursa, karı-koca tarafından akrabaların hakem olmaları gerekir. Karı-koca arasındaki tartışma kadının nüşûzu ya da erkeğin zulmü sebebiyle olabilir. Kadından dolayı olursa yukarıda sayılan edep yöntemlerinin uygulanması gerekir. Nüşûz olması halinde erkeğin muvaffakiyet dilemesi ve hakemin niyetinin halis olması gerekir. Merâğî, bu âyetin Allah'ın evlilik kurumuna ne kadar değer verdiğinin ifadesi olduğunu ve karı-kocanın ayrılmalarından ziyade mutlu olmalarını istediğini belirtir ve şöyle devam eder: Allah (cc) kadın ve erkeğin aralarının bozulmasını istemedi. Ancak insanlar Allah'ın (cc) öğütlerine uymadıkları zaman fesatlık evlerde anne ve babalara yayıldı, bakterilerin bakliyatı yemesi gibi öncelikle evlerde olan ahlakı ve edebi sildi. Merâğî, bu açıklamalardan sonra şeriatın belli olduğunu ifade ederek din ve ahiret maslahatı için gerekli olanların âyetlerde bildirildiğini söyler[487].

Merâğî âyette evlilik birliğinin korunması ile ilgili işaretlerin verildiğini ve eşler arasında çıkan sorunlara çözüm getirildiğini belirtir. Sorunların geçici olabileceğini, onları tanıyan iki hakemin imtihan ederek sonuca ulaştırabileceğini; evliliğin iki insan arasındaki en güçlü rabıta, maddi ve manevi ortaklık olduğunu; evlilikte, zan, şüphe, hissedilen gizli duygular vb. şeyler yüzünden sorunların çıkabileceğini, tartışmanın kavga sebebi olduğunu, azarlamanın, sürekli sorgulamanın buğz ve nefrete götürdüğünü söyler. Hanımının tabiatından haberdar olan bir erkeğin hikmet ile mutlu olacağını ilave eder. Merâğî 'ye göre hiç kimse dünyada ebedi saadete ulaşamaz ancak arada merhamet ve karşılıklı saygı ile eşlerin birbirlerini terbiye etmeleri gerekir[488].

---

[487] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: II, s. 209.
[488] Merâğî, *Tefsirû'l-Merâğî*, c: II, s. 210.

Sonuç olarak Merâğî, düzgün bir ailenin tesisi için kavvam erkeğin yönetiminde, kocasına itaat eden ve evin sorumluluklarını yerine getiren bir kadının olması gerektiğini söyler. Nesillerin kurtuluşunun ve huzurlu aile saadetinin nüşûz olmayan yuvalarda olduğunu belirtir. Nüşûz durumunda nasihat etmenin yararlı olabileceğini ancak fayda vermediği durumunda terk etmek, yataktan uzaklaşmak (hecr) ve son çare olarak eziyet vermeyecek şekilde vurmak şeklinde yaptırımların uygulanması gerektiğini hatırlatır.

SONUÇ

Çalışmamızda, Merâğî tefsirinde kadınlarla ilgili hükümlere nasıl yaklaşıldığını inceledik. İlk önce konu ile ilgili bahsi geçen âyet-i kerîmeleri ve hadisleri tarayıp bununla ilgili bir doküman oluşturduk. Daha sonra konumuzla ilgili âyet-i kerîmeleri ve hadisleri "et-Tefsirû'l-Merâğî" ışığında, Taberî ve Râzî başta olmak üzere, klasik dönem müfessirlerin tefsirleri ile de mukayese ederek değerlendirdik ve kadınlarla ilgili hükümlere nasıl yaklaşıldığını tespit ettik. Bu tespitlerimizi şöyle sıralayabiliriz:

Kur'ân-ı Kerîm'de kadının yaratılışı hususundan ziyade insanın yaratılışı ve halife konumu göz önünde bulundurulur. Müfessirlerin görüşleri bağlamında baktığımızda kadının nasıl yaratıldığı hususu çeşitli rivâyet ya da hadislerle değerlendirilmekte ve bu konuda kesinlik ifade eden yaklaşımlar bulunmamaktadır. Nisâ Sûresi "وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا / *eşini de ondan yaratan"* âyeti bağlamında klasik dönem müfessirleri meseleyi genellikle "Adem'in (as) kaburga kemiğinden Havva yaratılmıştır" şeklinde değerlendirirler. Merâğî ise kadının kaburga kemiğinden yaratılmadığını ve bu ifadenin teşbih maksadıyla söylendiğini savunur ancak meseleyi izahının devamında kadının kaburga kemiğinden yaratılmış olduğunu ifade ederek çelişkili bir değerlendirme yapar. Yaratılış konusuna hadisler ışığında bakılacak olursa aynı şekilde insanın yaratılışı ve yaratılışın kodlarını gönderen ve cinsiyetleri belirleyenin yüce Allah olduğu görülmektedir. Burada cinsiyet ayırımından bahsedilmemektedir. Kesin görüş bildiren ifadelere de rastlamamaktayız.

Kadim Mısır, Hint ve Yunan medeniyetlerinde ise kadının durumu farklı bakış açılarıyla irdelenmiştir. Mısır medeniyetinde kadınların en üst makamlara ulaşmaları halinde bile onların yaratılışta değersiz varlıklar oluşları dikkat çekmektedir. Hint medeniyetinde yaratılıştan ziyade kadının görevleri üzerinde durulmuş olup kadının asıl vazifesinin şikâyet etmeksizin hizmet etmesi ve "erkek çocuklar" doğurmak olduğu ifade edilmektedir. Yunan medeniyeti ise kadını kötülüklerin ana kaynağı olarak değerlendirmektedir. Bu yaklaşıma göre de kadının aslî vazifesi "erkek çocuklar" doğurmaktır.

Câhiliye döneminde kadınların çocuk yetiştirme ve günlük işleri yapmaları dışında bir itibara sahip olmadıkları ve kadının statüsünün doğurduğu erkek çocukları ile orantılı olduğu görülmekte, bu dönemde kadına herhangi bir önem verilmemekteydi. Özel hallerinde onlarla aynı sofrada bulunulmaması ve hatta aynı evde bile kalmamaları, ayrıca kadınların miras haklarına sahip olmamaları ve çocuk doğurmadıkça aileye dahil olmamaları gibi hususların, câhiliye döneminin kadına bakış açısının genel bir şemasını teşkil ettiği söylenebilir.

İslam'ın gelmesiyle temel kadın hak ve hürriyetlerinin iade-i itibarına şahit oluyoruz. Gerçekte insanın özünün tek bir nefisten yaratıldığını, Allah'ın (cc) insan sıfatını önemsediğini ve cinsiyet ayırımı olmaksızın yapılan İbâdetlerin neticesinde Allah'tan hakkıyla en çok korkanın kazançlı olduğunu görüyoruz.

Karı-koca ilişkisinin kulların sevgi ve merhamet ölçüsünde olması gerektiğini ve anlaş (ma)ma sebeplerinin iyi tahlil edilmesi gerektiğini belirten Merâğî, evliliği korumanın nesilleri de koruyacağını vurgular.

İyi bir Müslüman olmanın ve dünya imtihanından başarı ile geçmenin yollarından birinin de anne-babaya itaat etmek olduğunu söyleyen Merâğî, klasik dönem müfessirleri ile aynı doğrultuda düşünerek, anne-babaya dikkatle ve merhametle yaklaşılması gerektiğini, Allah'a (cc) kulluktan sonra anne-babaya itaatin önemli olduğunu vurgular.

Hayızın kadının elinde olmayan bir hastalık hali olduğunu ve hayız halindeki kadınlarla ilgili ifrat ve tefrit boyutunda ihtilafların olduğunu ifade eden Merâğî, ancak Hz. Peygamber tarafından kadınların hayız halinin bir rahatsızlık olarak açıklandığını belirtir. Bununla birlikte hayızlı kadın ile cima' yapmanın haram olduğunu ve bunun hem psikolojik hem de biyolojik olarak çeşitli zararlar getirdiğinden bahseder.

Merâğî, Allah'ın kadınlara örtünmelerinin emredildiğini ve yabancı bakışlardan kendilerini korumaları gerektiğini belirtir. Mâtürîdî, kadınların iki zînetlerinin olduğunu; bunların zarurî görünen zînet ve gizli olan zînet olduğunu söyler. Gizli zînetlerini örtmelerinin farz olduğunu ifade ederken Taberî, kadınların baş örtülerini, yakalarının üzerine örtmelerinin zîneti muhafaza olduğunu belirtir.

Nikâhın önemi âyet-i kerîmeler ve hadis-i şeriflerle belirtilmiş, dinimizde nesli korumanın en önemli yolunun evlilik olduğu vurgulanmıştır. Merâğî, İslâm dininin mehir konusunda kesin hükümler bildirdiğini, nikâh akdinde kadının hakkının gözetilmesi gerektiğini, âyet ve hadisler çerçevesinde kadına mehir verildiğini ifade eder. Mehrin kocaya bağışlanması durumunda ise muhakkak kadının gönül rızasının gerekli olduğunu söyler. Mâtûrîdî, Merâğî'den farklı olarak özellikle nikâhın ailelerin rızası dahilinde olması ve örfe göre belirlenen bir miktarın verilmesinin önemine değinir. İbn Kesîr mehir verilmesi karşılığında dört kadınla evlenilebileceği üzerinde durur. Kadınla evlenme mükafatı olarak mehrin önemi vurgulanır.

Taaddüd-i zevcât hususunda dikkatli olunması gerektiğini vurgulayan Merağî, Allah'ın (cc) kullarını adalete davet ettiğini ifade eder. Adaletle davranılabileceği düşünülse de aslında insan için bunun mümkün olmadığının görüldüğünü ve ailelerde huzursuzluğun vukû bulduğunu söyler. Bununla birlikte dört eşe kadar evlenebilmenin caiz olduğunu belirtir. Birden fazla evliliklerin sırf şehvet amacı güderek yapılmasının da nesilleri ve toplumun huzurunu bozacağını ifade eder. Klasik dönem müfessirlerinden Tâberî de Merâğî'nin görüşüne benzer bir yaklaşım savunur. Birden fazla kadınla evlenilmesi adalet şartının gerektirdiğini ve dikkatli olunması konusunda kulların uyarıldığını söyler. Haksızlık yapılmayacağından emin olunması halinde dörde kadar evlenilebileceğini belirtir.

Müslüman kadınların müşrik erkeklerle veyahut ehl-i kitap erkekleri ile evlenemeyeceklerinin âyet-i kerîmeler ve Peygamberimiz'in (sas) sözleri ile kesin olarak belirtildiğini ifade eden Merâğî, Müslüman erkeklerin ise ehl-i kitap kadınları ile ve İslâmiyet'i kabul eden kadınlarla evlenmelerinin caiz olduğunu belirtir. Klasik dönem müfessirlerinden Mâtûrîdî, Allah'ın mü'min kullarının kafir kadınlarla evlenmelerini yasakladığını aynı şekilde mü'min kadınların da kafir erkeklerle evlenmelerinin yasaklandığının kesin ifadelerle anlaşıldığını söyler.

Merâğî, Allah'ın (cc) kullarını adalete çağırdığını ve tüm kurallarda olduğu gibi miras hususunda da adaletin gözetilmesi gerektiğini ifade eder. Câhiliye döneminde kız çocuklarına ve yetimlere mirastan herhangi bir payın verilmediğini ancak İslam'ın adalet ölçüsünde miras paylaşımını emrettiğini belirtir. Erkeklere

kadınlara düşen payın iki katının verilmesi erkeğin nafakayı temininde zorunlu olması ve mehir vermesi şeklinde açıklar.

Merâğî'ye göre Kur'ân-ı Kerîm'de kadınların yöneticilik yapıp yapmayacakları ile ilgili sarih bir bilgi bulunmasa bile Sebe' melikesinin örnek olarak verilmesi konumuza açıklık getirmesi açısından önemlidir. Âyette melikenin meclisi toplama hakkının olduğu ve istişare yaparak kararlar verdiği belirtilmiştir. Bu sebeple ona göre kadının yöneticilik yapamayacağına dair bilgi bulunmamaktadır.

Âyet ile kadınların çocuklarını emzirmekten imtina etmemelerini ve çocuklarının bakımını üstlenmelerinin mendup olduğunu, erkeklerin de kadınlara emzirme ücretini temin etmeleri gerektiğini söyleyen Merâğî'den farklı olarak Mâtûrîdî ise kadının çocuğunu emzirmesinin farz olduğunu ve sütün çocuğun rızkı olduğunu vurgular.

Peygamber Efendimiz'in hanımlarının yabancılarla, kalplerinde fitne olanlarla karşılaşmaları olası olduğu için, perde arkasından sert bir üslupla konuşabileceklerini ifade eden Merâğî, hanımlarının Peygamber Efendimiz'den başkası ile evlenemeyeceklerini, onların yeryüzünde bulunan tüm kadınlardan daha ayrıcalıklı olduklarını ve Ehl-i Beyt'ten olduklarını vurgular.

Peygamber hanımı dahî olsa günahlardan korunma hususunda dikkatli olmalarının önemi üzerinde duran Merâğî, eşler arasındaki her türlü sırrın ifşa edilmemesi gerektiğini belirtir. Peygamber hanımlarının diğer dünya kadınlarından farklı olduklarını ve her zaman Peygamberi seçmeleri gerektiğini söyler. Merâğî, Hz. Peygamber'in hanımlarını konu edinen âyetlerden devlet başkanı, toplum önderi gibi kimselerin eşleri ile veyahut diğer Müslüman hanımlar ile ilgili çıkarımlarda bulunmaz. İlgili âyetleri sadece Peygamber hanımları dolayında yorumlar.

Merâğî, kadınların süslerini mahrem olmayan erkeklere göstermeleri, kadının kendisini teşhir için açılmasının haram olduğunun âyet ile vurgulandığını ifade eder.

Huzur ve mutluluk ekseninde aile tesisi için kadının kavvam olan erkeğin yönetiminde, kocasına itaat eden ve evin sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiğini söyleyen Merâğî, nesillerin kurtuluşunun ve huzurlu aile saadetinin nüşûz olmayan

yuvalarda olduğunu belirtir. Nüşûz durumunda nasihat etmenin yararlı olabileceğini ancak fayda vermediği durumunda terk etmek, yataktan uzaklaşmak (hecr) ve son çare olarak eziyet vermeyecek şekilde vurmak şeklinde yaptırımların uygulanması gerektiğini hatırlatır.

İman sahibi olmanın insanı kötülükten koruyacağını ve etrafında olan küfür ya da isyanlar sonucunda sâlih imanın insanı muhafaza edeceğini belirten Merâğî, kalbi nifak ile dolu olan insanın ise etrafında olan sâlih kulların dahi fayda vermeyeceği üzerinde durur. Klasik dönem müfessirlerinden Râzî'nin de sâlih kul olmak için iyi ahlâk sahibi, Allah ve Rasûlüne itaat eden bir kul olmak gerektiğini belirtir.

Merâğî'nin kadına ait temel hususlarda ekol örneklem olarak seçtiğimiz ve çalışmada görüşlerini aktardığımız Taberî, Mâtûrîdî ve Râzî gibi klasik dönem müfessirlerinden farklı bir yaklaşım sergilemediği ve bu tutumuyla takipçisi olduğu kabul edilen Muhammed Abduh'tan ayrıldığı söylenebilir.

Merâğî'nin modern dönemde sorun olarak görülen ve kadının aleyhine olduğu öne sürülen şahitlik, miras taksimi, taaddüd-i zevcât, kadının gayr-i müslimlerle evlenmesi, kadının dövülmesi, kadının yöneticiliği, kadının nüşûzu gibi hususları savunma ihtiyacı duymadan tabiî bir şekilde işlediği ve bunları mesele edinmediği görülmektedir. Zira bu konuları savunmacı bir tutumla ele almamaktadır.

Sonuç olarak bu çalışmayla kadınlara dair şimdiye kadar yapılmış çalışmalara kadınlara ait sorun olarak görülebilecek meseleleri bir arada toplayıp Merâğî açısından karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirerek katkı sağladığımızı düşünüyoruz. Kadınlara ait hükümlere yönelik âyetleri başka müfessirlerin eserleriyle de değerlendirerek çalışmaların yapılması ile konu daha da zenginleşecektir.

KAYNAKÇA

Acar, H. İbrahim. "Evlenme Engeli Olarak Din Farkı / Religion Difference as a Barrier to Marriage". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2002).

Acarlıoğlu, Ahmet. "Câhiliye'den İslâm'a Evlenme", 25.

Agarwal, Sita. "Wayback Machine". *Genocide of Women in Hinduism*. 1999. Erişim 04 Şubat 2022. http://web.archive.org/web/20020214231038/www.dalitstan.org/books/gowh/index.html

Akşit, M. Cevat. "I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi". *1. Oturum / Şirket ve Yönetimi*. ed. Mehmet Bayyiğit. 50-70. Konya: Kombad Yayınları, 2007.

Akyüz, Vecdi. "Ana Baba (Ebeveyn)". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 1991. Erişim 04 Şubat 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/ana-baba-ebeveyn

Ali, Kevser Kâmil- Öğüt, Salim. "Çok Evlilik". TDV İslam Ansiklopedisi. 10 Nisan 2022. Erişim 10 Nisan 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/cok-evlilik

Altıntaş, Ramazan. "Cahiliye Arap Toplumunda Kadın". *Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yayınlar* 37/1 (Mart 2001), 65.

Apaydın, H. Yunus. "Şahit". 38/278-283. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2010.

Apaydın, H. Yunus. "Tesettür". *Tesettür*. 40/538-543. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2011.

Atar, Fahrettin. "Muhâlea". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 30/399-402. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2015. https://islamansiklopedisi.org.tr/muhalea

Atar, Fahrettin. "Nikâh". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 26 Mart 2022. Erişim 26 Mart 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/nikah

Ateş, Ali Osman. “Kusay b. Kilâb”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 05 Mart 2022. Erişim 05 Mart 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/kusay-b-kilab

Aydın, Mehmet Âkif. “Mehir”. *Mehir*. 04 Nisan 2022. Erişim 04 Nisan 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/mehir

Bardakoğlu, Ali. “Ferâiz”. 12/362-363. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1995.

Bardakoğlu, Ali vd. *Sosyal Hayatta Kadın*. İstanbul: Ensar, Kerem Matbaası., 1996.

Belhî, Ebü’l-Hasen Mukātil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-. *Tefsîru Muḳātil b. Süleymân*. 5 Cilt. Beyrut: Darü’l-Terbiye Ve’t-Türâs, 2002.

Beşer, Faruk. “Süslenme”. 38/178-180. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2010.

Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin el-. *el-Câmi‘u’l-Şu‘abi’l-Îmân*. ed. Abdûlalî Abdûlhamît. 14 Cilt. Hindistan: Mektebetü’r-Rüşd, 2003.

Birgivi, el-İmam. *Zuhru’l Müteehhilîn İzahlı ve Misalli Tercüme Hanımlara Mahsus Hâller Hayz-Nifâs*. çev. Halûk Halitoğlu. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2016.

Bonnard, Andre. *Antik Yunan uygarlığı 1 : İlyada’dan Parthenon’a*. çev. Kerem Kurtgözü. İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2., 2011.

Brooksbank, Frank Henry. *Tanrılar, Kahramanlar ve Firavunlar Antik Mısır*. çev. Ahmet Eliuz. İstanbul: Maya Kitap, 1., 2020.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu‘fî el-. *Câmiu’s-Sahih*. 9 Cilt. Beyrut: El-Matbatu’l-Kübrâ’l-Emiri, Sultâniyye., 1991.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu‘fî el-. *el-Câmiʿu’s-Sahîh*. 9 Cilt. Beyrut: Büyük Arap Emirliği, Dar Tuvk en-Necât., 2001.

Cevheri, Ebu’n-Nasr İsmail. *es-Sıhâh Tâcû’l-Lûgati ve Sıhâhu’l-Arabiyye*. 1 Cilt. Kahire: Darel Hadith, 2009.

Çağatay, Neşet. *Sorularla İslam Dini ve İslam Tarihi*. İstanbul: Gündoğan Yayınları, 1997.

Çağrıcı, Mustafa. "Ahlâk". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 1991. Erişim 04 Şubat 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/ahlak

Çete, Aslı. *Yunan Hikayelerinde Kadın ve Ulusçu Kimliğin önemi*. Urzeni Yayınevi, 1., 2020.

Çuçak, Muhammed- Kaplan, Abdurrahim. "Nisâ Sûresi On Birinci Âyeti Bağlamında İki Kızın Mirastaki Payi İle İlgili Görüşlerin Değerlendirilmesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (2020), 127-138.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-. *Müsned ed-Dârîmî el-Ma'rûf*. ed. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. Suudi Arabistan: Daru'l-Mu'ğnî en-Neşri ve't-Tevzi', 2000.

Demirel, Şengül. *Şukasaptati Ve Hint Kültüründe Kadin*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti., 1., 2016.

Dönmez, İbrahim Kâfi vd. *Türkiye Diyanet Vakfı İlmihal*. 2 Cilt. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020.

Duman, Halil. "İslâm Hukukunda Annenin Çocuğunu Emzirmesinin Hükmü". *Diyanet İşleri Başkanlığı* 1 (2006), 99-101.

Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Kazvînî, İbn Mâce. *Sünen İbn Mâce*. ed. Muhammed Fuad Abdûlbâkî. 2 Cilt. Beyrut: Darû'l-İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 2010.

Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî, el-Beyhakī. *Es-Sünenü'l-Kübrâ*. 11 Cilt. Beyrut-Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

Efe, Ahmet. "İslam Miras Hukukunda Kadın-Erkek Hisselerinin Farklı Oluşu Üzerine Bir Değerlendirme". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 18 (2011), 157-168.

El-Merâğî, Ahmed Mustafa. *Tefsir'ul Merâğî-Merâğî Tefsiri*. 10 Cilt. Beyrut-Lübnan: DKİ, Dar'ül Kütüb El-İlmiyye., 2015.

Ersöz, Emine. *Manu Kanunnamesine Göre Hinduizm*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek lisans Tez, 2007.

Esen, Hüseyin. "Kolaylık Açısından İslâm'da Nikâh". *Dinlerde Nikâh Milletler Arası Tartışmalı İlmî Toplantı*. 57-105. İstanbul: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâmî İlimler Araştırma Vakfı (İSAV), 2012.

Fayda, Mustafa. "Câhiliye". *Câhiliye*. 7/17. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1993.

Fidan, İbrahim. "Cahiliye Şiirinde Kadın Imgesi". *Dini Araştırmalar* Kadın Özel Sayısı (2016), 293-320.

Gökmenoğlu, Hüseyin Tekin. "İslam Hukukunda Mehir". *Mehir* 2 (1998), 23.

Günay, Hacı Mehmet. "Nifas". 79-81. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2007.

Günay, Hacı Mehmet. "Nüşûz". *Nüşûz*. 33/303-304. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2007.

Gürler, Kadir. "Kadının Yöneticiliği Meselesi-Bir Hadisin Okunuşu ve Eleştirisi". *Dini Araştırmalar* 4/11 (Aralık 2001), 67-94.

Hanbel, Ahmed b. *Müsned el-İmam Ahmed b. Hanbel*. ed. Şuayb el-Arnaût. 50 Cilt. Beyrut-Lübnan: Müessesetü el-Risale, Et-Tûras fi-Müesseseti'l-Risâle., 2001.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. *et-Tefsirû'l-Kur'ân el-Âzîm*. 8 Cilt. Beyrut: Darü't-Tayyibe Linneşri Ve't-Tevzi', 1999.

İbrahim ACAR, Halil. "Kur'an'a Göre Kadın ve Siyaset". *Journal of Turkish Studies* 13/26 (01 Ocak 2018), 19-41. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.14280

Kandemir, M. Yaşar. "Havle Bint Sa'lebe". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 1997. Erişim 07 Şubat 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/havle-bint-salebe

Kandemir, M. Yaşar. "Saîd B. Müseyyeb". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 2008. Erişim 08 Şubat 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/said-b-museyyeb

Karaman, Fikret vd. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Kaynak Eserler, 589 31. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 5. baskı., 2010.

Kur'an-ı Kerim açıklamalı meali. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Türk Diyanet Vakfı, 3., 2015.

Kaşıkçı, Osman. "Radâ'". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 34/384-386. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2007. https://islamansiklopedisi.org.tr/rada

Kayalı, Yalçın. "Eski Bir Hint Geleneği: Sati". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 53/1 (2013), 365-374.

Keleş, Yunus. "Hayız Hâlinde Olan Kadınların Kur'ân-ı Kerîm'e Dokunması ve Okuması ile İlgili Hükümler". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 17 (2011), 427-450.

Kershaw, Stephen P. *Tanrılar, Canavarlar, Kahramanlar ve Efsanelerin Kökeni Yunan Mitolojisi Kitabı*. çev. Şefik Turan. İstanbul: Salon Yayınları, 2018.

Khaddurı, Majid. "İslam Hukuku'nda Evlilik: Modernist Bakış Açısı Marriage in Islami C Law: The Modern View Points". çev. Ali Duman. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 9 (2007), 171-176.

Kışlak, Muhammed Said. *Müslüman Kadının Kalesi Tesettür*. İstanbul: Semere, Ravza Yayıncılık ve Matbaacılık., 2009.

Köse, Saffet. "Cahiliye Arap Toplumunda Kocaların Hanımlarına Yaptıkları Bazı Haksızlıklar ve İslam'ın Getirdiği Hukuki Düzenlemeler". *Mehir* 8/3 (1999), 8-13.

Martı, Huriye. *Hakları ve Saygınlığıyla İslâm'da Kadın*. Yenimahalle, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. baskı., 2018.

Mâtürîdî, Muhammed b. Muhammed b.Ebû Mansûr el-. *Teʾvîlâtü Ehli's-Sünne*. 10 Cilt. Beyrut-Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1., 2005.

Merâğî, Ahmed Mustafa el-. *Tefsirû'l-Merâğî*. ed. Muhammad Bāsil ʿUyûn-as-Sûd. 10 Cilt. Beyrut: DKİ, Darû'l-Kütübi'l-İlmiyye., 2015.

Mutahhari, Murtaza. *Hicap*. çev. Mücteba Mir. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmiʿu's-ṣaḥîḥ*. ed. Muhammed Fuad Abdûlbâkî. 5 Cilt. Kahire: İsa el-Bâbi'l-Halebi ve Şirkeh, 1955.

Nair, Ahmet. "Kur'an'i Tefsir mi, Edelim Yoksa Çağa Mı Uyduralım?" *Turan Sam Dergisi* 9/34 (2017).

Narçın, Ali. *Eski Mısır- Nil'in Ezoterik Ülkesi*. İstanbul: Parola Yayınları, 2017.

Öğüt, Salim. "İstihâze". 23/334-335. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2001.

Öztürk, Mustafa. "İslâm Öncesi Arap Toplumlarında Ahvâl-I Şahsiyye Hukuku". *İslâm Öncesi Arap Toplumlarında Ahvâl-I Şahsiyye Hukuku*. 47. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı, 2011.

Pike, E. Royston. "Büyük Dinler ve Mezhepler Ansiklopedisi". *Din ve Dinler ansiklopedisi* (Tan Matbaası). İstanbul: Karaca Ofset, 1964.

Râzî, Fahreddin er-. *Mefâtîḥu'l-ġayb*. 32 Cilt. Beyrut: Darû't-Türâs el-Arabi, 3. Basım, 1999.

Razi, Fahreddin er-. *Tefsîrü'l-Kebîr Mefâtîhu'l-Gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Darû'l-İhyâ et-Türasi'l-Arabî, 3. Basım, 2010.

Sarıçam, İbrahim. *Hz. Muhammed Ve Evrensel Mesajı*. 1 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. baskı., 2004.

Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, Ebû Dâvûd. *Sünen Ebû Davûd*. ed. Şuayb el-Arnaût. 7 Cilt. Beyrut: Darû’r-Risâleti’l-Alemiyye, 2009.

Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-. *el-Ümm*. 8 Cilt. Beyrut: Darû’l-Ma’rife, 1990.

Şentürk, Mustafa. “Kitâb-ı Mukaddes ve Kur’ân-ı Kerîm’e Göre İlk Günah ve Kadın”. Https://Www.İslamiarastirmalar.Com. 2011. Erişim 04 Şubat 2022. https://www.islamiarastirmalar.com/upload/pdf/bc61a2ca084ba7c.pdf

Şentürk, Mustafa. “Kur’ân’a Göre Ehl-i Kitâb ile Evlenme -Endülüs Tefsiri Örneği-”. *Dinlerde Nikâh Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*. 175-188. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâmî İlimler Araştırma Vakfı (İSAV), 2012.

Şentürk, Mustafa. “Kur’ân’da Beden Mahremiyetini İfade Eden Temel Kavramlar”. *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları / Sempozyumu*. ed. Yavuz Ünal vd. 1/101-115. Samsun 2016: Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2015.

Taberî, İbn Cerîr et-. *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*. 24 Cilt. Mekke-i Mükerreme: Darü’l-Terbiye Ve’t-Türâs, 2010.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-. *Sünen et-Tirmizî*. ed. Ahmed Muhammed Şâkir- Muhammed Fuad Abdûlbâkî. 5 Cilt. Mısır: Şirketün Mektebetûn ve Matbaati’l-Mustafa el-Babi el-Halebî, 2. Basım, 1975.

Topaloğlu, Bekir. *İslâmda Kadın*. İstanbul: Yağmur Yayınları, 3., 1968.

Yavuz, Yunus Vehbi. “Hayız”. 17/51-53. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1998.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Levh-i Mahfûz”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 18 Mart 2022. Erişim 18 Mart 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/levh-i-mahfuz

Yavuz, Yusuf Şevki. “Tevessül”. 41/6-8. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2012.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Yavuz, Ali Fikri”. *Yavuz. Ali Fikri*. 43/350-351. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2011.

Yitik, Ali İhsan. *Batıyı Aydınlatan Doğu: Hint kültürü yazıları*. City Published Okur Akademi, 1., 2018.

Yüksek, Ali. “İslam Fıkhına Göre Kadınların Âdet Ve Lohusalık Günlerinde Mescitlere Giriş Sorunu”. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (2016), 77-97.

Zemahşerî. *el-Keşşâf ʿan Hakâʾikı Gavâmizi’t-Tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dârû’l-Kitâbi’l-Arabî, 3. Basım, 1986.

“İncil: Hristiyan Kutsal Kitabı”. Erişim 09 Şubat 2022. https://incil.info/?mobile=false